

دیموگرافیا

او

د نفوسو تحلیل

مؤلف

پوهاند محمد بشیر "دودیال"

۱۳۸۳ ل کال

دیموگرافی او دنفوسو تحلیل

مولف: پروفیسر محمد بشیر "دوڈیال"

۱۳۸۳ ل کال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب پیر زندنه

د کتاب نوم: دیموگرافی او دنفوسو تحلیل

مولف: پوهاند محمد بشیر "دودیال"

خپرندوی: دانش خپرندویه ټولنه

چاپ زیار: سید قیاس سعیدی

د کمپیوتر چارې: شفق

د چاپ شمیر: (۱۰۰۰) ټوکه

د چاپ کال: ۱۳۸۳ ل. (۲۰۰۴ م)

د چاپ ځای: دانش کتابتون

پېښور پاکستان

د کتاب منځپانګه

- ❖ د دیموګرافي او دنفوسو د تحلیل پیژندنه ، معنی او مفهوم.
- ❖ د دیموګرافي او دنفوسو د تحلیل تاریخچه او اړتیا.
- ❖ د دیموګرافي او دنفوسو د تحلیل دمطالعې میتود او دنفوسو په هکله د علمی معلوماتو سیستم.
- ❖ د دیموګرافي کی احصائیو اوارقامو عمده منابع.
- ❖ دوګړې شمیرنی پیژندنه، پړاوونه، دارقامو تحلیل او دنفوسو دتغیراتو اجزا.
- ❖ دنفوسو داحوال ثبت، شرایط او خصوصیات.
- ❖ نمونوی سروی ګانی او دهغو استعمال.
- ❖ په نړۍ او افغانستان کی دنفوسو حالت ، دورنما او دنفوسو دتحلیل په اړوند مهم مفاهیم او تعریفونه .

نيوليک

مخ

گڼه: سرليک

- ۱- دمنډې څرگندونه ..... الف
- ۲- تقريظ ..... ج
- ۳- مخکنۍ خبرې ..... ط
- ۴- .....
- ۵- سريزه ..... ل

لومړۍ څپرکۍ (عموميات)

- ۱- دديموگرافي او دنفوسو د تحليل ۱
- ۲- دديموگرافي او دنفوسو د ۲
- ۳- دديموگرافي او دنفوسو د ۵
- ۴- په افغانستان کې ددموگرافي او ۸
- ۵- دديموگرافيکي څيړنو او ۱۲

دویم خپرکی

- ۱- ددیموگرافي او دنفوسو د..... ۱۷
- ۲- دنفوسو په باب دعلمي..... ۱۹
- ۳- دنفوسو ویش..... ۲۱
- ۴- دنفوسو دینامیک..... ۳۰
- ۵- نفوس او کرڼه..... ۳۲
- ۶- دنفوسو او دموگرافيکي مسایلو..... ۴۵
- ۷- په لږ و پرمختللیو هېوادو..... ۴۸

درېیم خپرکی

- ۱- ددیموگرافيکي احصائیو او..... ۶۰
- ۲- ددیموگرافيکي څیړنو او..... ۶۴
- ۳- ددیموگرافيکي احصائیو او..... ۶۷

څلورم خپرکی

دنفوسو سر شمېرنه

- ۱- سرشمېرنه څه ته ویل کېږي؟..... ۷۱
- ۲- دسر شمېرنې بېلا بېل ډولونه او..... ۷۳
- ۳- دنفوسو د سرشمېرنې مهم پړاوونه..... ۸۲
- الف - دپلان جوړونې او مقدماتي چارو پړاو... ۸۳
- ب - دسرشمېرنې دترسره کېدو پړاو..... ۹۹
- ج - دارقامو د پروسیس او د..... ۱۰۱
- ۴- د سرشمېرنې واحد، وخت، ځای او..... ۱۰۵

- ۵- هغه عمده جدولونه چې دنفوسو د..... ۱۱۶
- الف- دنفوسو د ودی اندازه ۱۳۴
- ب- دنفوسو اندازه..... ۱۳۸
- ج- دنفوسو سیمه ییز ویش ۱۴۶
- د- دنفوسو ترکیب (سن او جنس) ۱۴۸
- ه- دنفوسو د ښوونې او روزنې ۱۵۷
- ۶- په سر شمېرنه کی دسن په باب راپور ۱۷۱
- ۷- دسن دارقامو سموالی او په سرشمېرنه ۱۷۳
- الف- دملگرو ملتونو دسکرتريت شاخص..... ۱۷۴
- ب- دوپیلز شاخص ۱۷۹
- ج- دمایو شاخص ۱۸۱
- ۸- دنفوسو د تغییر برخې او لاملونه ۱۸۳
- الف- زیږیدنه ۱۸۳
- ب- مړینه ۱۹۲
- ج- مهاجرتونه ۱۹۹

پنځم خپرکی

- ۱- دنفوسو د احوال ثبت ۲۰۳
- ۲- دنفوسو د احوال ثبت شرایط او..... ۲۰۵
- ۳- په افغانستان کی د نفوسو..... ۲۰۸

شپږم خپرکی

- ۱- دحياتی احصائیو ثبت..... ۲۱۲
- ۲- دنفوسو د حیاتی احصائیو ثبت..... ۲۱۵
- ۳- په افغانستان کی دحياتی..... ۲۲۰

اووم خپرکی

- ۱_ دیموگرافیکي نمونوی سروی ۲۲۲
- ۲_ دنموني اڅېستلو پېژند او لنډه تاریخچه ۲۲۳
- ۳_ دنموني اڅېستلو دکارولو دلایل ۲۲۴
- ۴_ دنموني اڅېستلو محدودیتونه ۲۲۴
- ۵_ د دیموگرافیکي نمونو چوکاټ، واحد او ۲۲۵
- ۶_ دنفوسو سرشمېرنوکی دنموني ۲۲۷

اتم خپرکی

دنړۍ او زموږ د هېواد (افغانستان) دنفوسو

- الف_ نړۍ ۲۳۲
- ب_ افغانستان ۲۳۷
- ۱_ دافغانستان نفوس ۲۳۸
- ۲_ د هېواد بېلا بېلو سیموکی دنفوسو د ۲۴۳
- ۳_ دافغانستان کلیوالي او ښاري نفوس ۲۴۴
- ۴_ دافغانستان دسني ګروپونو څرنگوالی ۲۴۵
- ۵_ دافغانستان دنفوسو د کار ځواک ۲۴۶
- ۶_ دافغانستان دنفوسو کلنۍ منځنۍ وده ۲۴۷
- ۷_ اڅونه ۲۴۹
- ۸_ نښلونې (ضمیمې) ۲۵۳

د مننې څرگندونه

دغه کتاب چې د چاپ په گانه سینگار او ښکلی شو، او د پوهې د مینه والو لاس ته ورسید د هغه په بشپړیدو کې لاندې محترمو دانشمندانو پاملرنه کړې ده :

د دانش خپرندویه ټولنې د روڼ او نوښتگر مشر اسدالله دانش او محترم استاد سید قیاس سعیدی ته کورودانی وایم او مننه ورڅخه کوم چې د چاپ ټول امکانات یې برابر کړي.

د کابل پوهنتون درانه استاد محترم پوهنوال درکتور میرآقا پاملرنه د کتاب د علمی ارزونې په هکله دیادولو وړ بولم، د کابل پوهنتون د اقتصادپوهنځي محترم استاد پوهاند دوکتور نذیر احمد شهیدی څخه ډیر تشکر کوم چې کتاب ته یې علمی او غوره تقریظ لیکلی او زما زحمت یې ستایلی دی. پوهندوی محمد یوسف وزیري څخه ډیر تشکر کوم چې د دغه کتاب د تالیف په برخه کې یې ایجاد شوی مشکلات حل کړل. محترم سرمحقق محمد ناصر ستانکزی څخه ډیر تشکر کوم چې ټول کتاب یې ولوست او خپل زیات وخت یې د هغه تنقیح ته وقف کړ.

دافغانستان دعلومو اکاډمۍ د بشري علومو دبرخی
مرستیال محترم سرمحقق نصرالله سوبمن توجه نشم هیرولاۍ.
دمحترم محمد علی وطنیار داحصائی دمرکزی ادارې رئیس
صاحب څخه ډیره مننه کوم چی ددغی ادارې خپرونی او علمی
ماخذونه یې زموږ په واک کی راکړی او وروسته تر بشپړیدو یې
کتاب ډیر ستایلی دی .

دکابل پوهنتون داقتصاد پوهنځي محترم رئیس صاحب
پوهنوال محمد اشرف یادگاري هغه پاملرنه هم نشم هیرولاۍ
چې د کتاب دمراحلو په بشپړولو کې یې کړې ده یوځل بیا ټولو
دغو ښاغلیو دانشمندانو څخه دزړه له کومي مننه څرگندوم.
همدارنگه دلور استعداد لرونکی ورور گران شفق زیار ستایم
چې په خپل ټول زیار او دقت یې ددغه کتاب کمپوز ترسره او
دهیواد ځوان نسل ته یې د بیلگې په توگه لوړ خدمت ترسره
کړی.

په درنښت

پوهاند محمد بشیر " دودیال"

۱۳۸۳ هـ ش کال

تقریظ

د دیموگرافی او دنفوسو دتحلیل کتاب مې وکوت. دغه کتاب چې په (۸) څپرکیو کی لیکل شوی؛ داقتصاد پوهنځی او د کرنی پوهنځی داقتصاد او توسعی څانگې ته او بالعموم د علم او پوهې ټولو مینه والو ، داحصائی د اداراتو او د ټولنیزو علومو یو شمیر نورو څانگو ته ډیر گټور بولم. محترم استاد دودیا ل " دغه کتاب په تالیف کې ډیر زیات زیار گاللی اوپه ډیر ښه وخت کی یې دخپل زحمت ثمره ټولنی ته وړاندی کړه .

سره له دې چې په پرمختللو هیوادو کې دې برخه کې ډیر زیات کار شوی دی او د اجتماعی -اقتصادی پلانونو او نورو گڼ شمیر چارو لپاره د دیموگرافی ارقام او احصائی او دوگړ شمیرنی تحلیلونه اجرا کیږی ، خو زمونږ په هیواد کی دغه پروسه ستونزوسره مخامخ وه . دغه برخه کی په ملی ژبو علمی ماخذونه هم موجود نه و. هیله ده اوس دغه نیمگړتیا رفع شي. دغه کتاب دوگړ شمیرنی دکدرونو روزنه کې غوره ونډه ادا کولای شي او ښه گټور ماخذ دی. په پای کی دکتاب مولف ته لازیات علمی بریالیتوبونه غواړم.

پوهاند دوکتور نذیر احمد شهیدی

د کابل پوهنتون داقتصاد پوهنځی استاد

۱۳۸۲ - د تلې میاشت - کابل ښار

تقریظ

دیموگرافی او دنفوسو تحلیل په ټولنیزو علومو کې یوه معاصره څانګه ده. دیموگرافي زموږ په اوسني ژوند کې له ډیره اړخونو زبنت زیات ارزښت لري. که له یوې خوا مسلکي کارکوونکي، دیموگرافران او داحصائیوي چارو متخصصین دغه ډول معلوماتو ته ضرورت لري. له بلې خوا باید عام وګړي هم اقلأ ددیموگرافي او نفوس شمیرنې په ارزښت پوه اوسي ترڅو دخپلې جامعې، دژوند مسایلو، ټولنیزو ګټو، پېښو، اقتصادي اړتیاوو او نورلپاره لازم تحلیل ولري. په نوره نړۍ کې اوس تقریبأ په دیموگرافي کې تر یوه حده کار شوی او لازم علمي آثار رامنځ ته شوي، دادي له نیکه مرغه زموږ په ګران هیواد افغانستان کې هم موږ په دې وتوانیدو چې په دی برخه کې یو علمي اثر ټولنی ته په چاپ بڼه وړاندې کړو.

دغه کتاب ددیموگرافي ټول مهم مسایل لري او په یوه اکاډمیک اسلوب لیکل شوی دی مفاهیم پکې ډیر ښه بیان شوي دي او لازمو ځایونو کې یې ډیر ښه مثالونه ورکړي دي. محترم استاد پوهاند محمد بشیر دودیال ددغه کتاب په تالیف

کی ډیر زیات زیار گاللی دی چی دغه زیار او علمی دقت یې
ډیر ددرناوی وړ دی. ددیموگرافی او دنفسو دتحلیل دغه
کتاب خپرونکو او مسلکی کدرونو ته غوره ماخذ کیدای شی.
زه ددغه علمی اثر خپریدل ټولو گرانو هیواد والو او دعلم او
پوهې مینه والو او مسلکی کدرونو ته مبارکی وایم او هیله کوم
وکولای شو په راتلونکی کي په گران هیواد کی په علمی برخه
کی نور داسی بریالیتوبونه هم ولرو.

په درناوی

سرمحقق محمدناصر ستانکزی

دافغانستان دعلومو اکاډمی علمی غړی

تقریظ

دیوه هیوادلپاره دبشری وگړ شمیرنې اړتیا دیو ملی ضرورت په توگه په تیره بیا د اقتصادي پلانونو د جوړولو د ټولنیزو خدماتو عرضې او د منابعو (سرچینو) او اړتیا ووترمنځ د توازن لپاره مطرح ده . په یوهیواد کې باید ارقام او احصائیې په خپل وخت داړوند مراجعو په واک کې وي . اوس چی په هیوادکي وگړ شمیرنی ترسره کیږی په هغه کی دنفوسو په هکله بشپړ معلومات دنفوسو اندازې معلومول ، دنفوسو ویش بیلا بیلو سیمو کی ، دنفوسو اجتماعی او اقتصادی حالت توضیح ، دنفوسو دودی بنودل ، دکلیوالی او ښاری سیمو توپیر او دراتلونکو احصائیو لپاره د یو چوکاټ چمتو کول هغه موخی دي چی په لومړی گام کی ټولنه او حکومتی او نړیوال ادارات ورته اړتیا لری . دوگړ شمیرنی په لومړینو دندو کی یوه یې نظری چمتو والی دی په نظری چمتو والی کې دنفوسو په هکله د علمی معلوماتو په سیستم پوهیدل او دموضوع اکادمیک اړخ پیژندل راخی . په دی لړ کی دورکشاپونو ، دزده کړی دسیمینارو او دکنفرانسونو دایرول هم راخی .

دغه ڪتاب چي دڊيموگرافي او دنفوسو دتحليل په برخه
 كي ليكل شوي او تر اوسه موږ په خپلو ژبو داسي اثر نه درلود
 دنفوسو دعلمي معلوماتو دسيستم او دنظري چمتو والي لپاره
 ډير گټور دي. يقيناً چي ڪتاب په ډير زيات زيار په ډيره خوږه
 او درنه ژبه ليكل شوي. ټول مسايل له نړيوالو غوره او
 اكاډميكو ماخذونو څخه برابر شوي چي په هيواد كي مسلڪي
 كدرونوته په زړه پوري دي. تر اوسه په دغه برخه كې ديو بشپړ
 ڪتاب دنشتوالي تشيال احساس كيده ،خو ددغه ڪتاب په
 تاليف سره دغه تشيال بشپړ او په علمي پرمختگ كي يو بل
 گام اوچت شو. زه ددغه ڪتاب چاپ دټولو هيواد والو لپاره
 مباركي وایم.

پوهاند محمد طاهر (توره كي)

تقریظ

(ژباړه)

په تدریسی پروسه کې ددرسی کتابونو موجودیت له یوې خوا دوخت ضایع کیدو مخنیوی کوي او له بلې خوا محصل ته دښې زده کړې زمینه برابري. دنوټ لیکلو او دیکتې سیستم ستومانه کوونکي او دزیات وخت ضایع کوونکي دي. دادی له نیکه مرغه دکرني پوهنځي او داقتصاد پوهنځي دکدرنو دروزني په برخه کې دیو لوی خدمت په توګه محترم استاد پوهاند محمد بشیر " دودیال " دیموګرافي او دنفوسو دتحلیل کتاب تالیف کړی دی کتاب اته څپرکي لري اوپه هغو کې دسرشمیرني مهم مسایل په ډیرو اکاډمیکو میتودونو سره تشریح او توضیح شوی دی. په دیموګرافي کې مهم فورمولونه چی کارورڅخه اخیستل کېږي ؛ نمونوي جدولونه او ډیر نوي ارقام راغلي دي په پرمختیايي هیوادو کې دنفوسو په برخه کې یو شمیر پرابلمونه شته چی باید حل شي، له نیکه مرغه په دغه کتاب همدغو ټکیو ته اشاره شوی ده خدای دی وکړي درانه لوستونکي دغه کتاب په مینه ولولي اواستفاده ورڅخه وکړي. زه ددغه کتاب نشر ګرانو هیوادوالو ته تبریک وایم او په هیواد دعلم درنا دڅیریدو په هیله دداسی نورو بریالیتوبونو دعا کوم.

په درناوي

پوهنوال دوکتور میرآقا دکابل پوهنتون

دکرني پوهنځي استاد

مخکنی خبری

ډیر دخوښی ځای دی چی دننگرهار پوهنتون لپاره د علمی او اکاډمیکو هڅو په لړ کی او په گران هېواد کی د علمی لاسته راوړنو د بډاییني په خاطر دغه علمی اثر ټولنی ته وړاندی کیږی. د معاصرې نړۍ علمی ترقیات د همداسی اثارو له برکته شمیرل کیږی. هیله کیږی چی د دغه درسی کتاب په تالیف سره به نه یوازی دا چی د محصلینو ستونزی حل شی بلکه دغه اثر به په دی برخه کی څیړونکو او نورو مینه والو ته د یوه غوره ماخذ په توگه ثابت شی.

دیو هیواد د ترقی لپاره او په تیره د ملی اقتصاد په وده کی ، ملی کدرونه مهم ځای لری. د ملی کدرونو د کار کیفیت د هغوی په پوهه، د مسایلو په حل کی د توانایی، په خپلو مسلکي چارو کې د غامضو رېږو هوارو لو کی ددوی په ځواک پوری تړلی چی دغه پوهه او ځواک دی پوری اړه لری چی ددوی مطالعه څومره او په کومه کچه کی ده د علمی اثارو موجودیت د ملی کدرونو دروزنی لپاره خورا لوړ ارزښت لری. له همدی

امله ده چی نن ورځ دپوهانو او دانشمندانو فکری زیرمی
دځوان نسل دښی لارښوونی او روزنی په خاطر په تالیف شوی
بڼه ټولنی ته وړاندی کیږی.

ددیموگرافی او دنفوسو د تحلیل دغه درسی کتاب چی
په (۸) څپرکیو کی بشپړ شوی دی، ددیموگرافی او نفوسو
دتحلیل په هکله مهم مسایل را اخلی چی په معاصرو علومو
کی یوه با ارزښته او نوی څانگه ده.

لازمه بولم چی دکرنی دپوهنځی دټولو استادانو او په
تیره بیا دکرنیز اقتصاد او توسعی دڅانگی ډیر و محترمو غړو
څخه مننه وکړم چی ما سره یی ددغه علمی اثر په بشپړولو کی
هر اړخیزه مرسته کړی او زه یی ددغی درنی او ستونزمنی چاری
په تر سره کولو کی ډیر زیات هڅولی یم.

په درناوی

دلوی او بنوئکی خدای^ع په نامه

سريزه

زموږ گران هېواد افغانستان پرمختيايي هېوادونو کې شمېرل کېږي چې کرنه او مالداري يې په ملي اقتصاد کې عمدتاً مسلط سکتور دی. دصنعت سکتور خپلو لومړنيو پړاوونو کې دی چې دهغه وده او په صنايعو کې خام توکي کرنې پورې تړلې دي. گران هېواد کې گڼ شمېر ستونزې لکه په بهرنۍ سوداگري کې د صادراتو کمښت، وزگار تيا ، بیسوادۍ، دخوراکي توکيو کمښت، دکورونو نشتوالی، ناروغې او يو شمېر نورې اقتصادي عقېمانۍ شته . کلکه اړتيا ليدل کېږي چې دکرنې سکتورته پاملرنه وشي ترڅو د نفوسو لارم اړتياوي ، خواړه، فايبر، دصنايعو خام توکي او نور برابر شي. بايد دملي اقتصاد ټولو سکتورونو ته دقيق پلانونه جوړ شي ترڅو هېواددپرمختگ پر لور حرکت پيل کړي. ددغو موخو د ترسره

کیدو لپاره موږ بشري ځواک ته اړتیا لرو. ددې تر څنګ باید پوه شو چې تولید په اصل کې دوگړو لپاره صورت نیسي، نو باید موږ احصائی او وګړي شمېرنې ولرو، تر څو دهغو له مخې پلانونه جوړ کړو. په دې توګه وګړي شمېرنه او احصائیوي معلومات، په ځانګړې توګه دوو مولدو سکتورونو (زراعت او صنعت) ته ډېر مهم دي.

اغیز من علمي او عملي پلانونه دارقامو او معلوماتو غوښتنه کوي، همدا رنگه د کلیوالي سیمو پرمختیا دسیمه ایزو زیرمو او سرچینو پر کار اچول او دهغو داندازی دپوهېدو لپاره موثقفو ارقامو ته اړتیا لرو له دې له امله چې دهیواد مطلق اکثریت وګړي (۸۰-۸۵ سلنه) کلیوکې ژوند کوي او کرنې سره سر او کار لري، په کلیو کې د هر ډول برنامو تطبیق کې د کرنې دسکتور کدرونه سیده ونډه لري، نو هغه بنسټیزه فرضیه چې په انکشافی پالیسیو او دپلانونو جوړونې پروسه کې د وګړو شمیرل او دیموګرافیکي معلوماتو ته اړتیا را پېښوی هغه ددې واقعیت روښانه کېدل دي چې ایا دنفوسو بدلونونه، دودې درجه، دسمن او جنسې ترکیب، تکاثف، حرکات، په علمی او محلي سطحه داقتصادي پرمختیا څرنگوالی او نور مسایل په څه ډول دی چې دا ټولې ښکارندې یو بل سره تړلې دي.

نن ورځ ملګرو ملتونو پورې تړلې په اسیا او بحرالکاهل کې داقتصادي او اجتماعي کمسیون (ایسکاپ)^(۱) Economic and Social Commission for Asia and Pacific له خوا دنفوسو دپرمختیا مساله، دپلانونو جوړول او ټولنیز

(۱) E.S.C.A.P

پرمختګ يو بل سره تړلي بلل شوي . د همدغه کمېسيون هغه نړيوال کنفرانسونه چې په ۱۹۷۴، ۱۹۸۲، ۱۹۸۴، او ۱۹۹۸ کلونو کې د اير شوي منځپانګه يی د نفوسو او پرمختيا په باب وه . دغو کنفرانسونو دراتلونکی لپاره داقتصادي پرمختيا ، د نفوسو لپاره د کافي غذا ، ټولنيزه او اقتصادي وده او رفاه په باب ټينګار وکړ.

انسان او ځمکه هغه دوه مهم مفاهيم دی چې تل يی يو بل سره نه يوازی اړيکي لرلي بلکې يو پر بل يی سيده اغېزه لرلې ده . په کرڼه کې هم ځمکه او هم کار دواړه د توليد عوامل دي ، ځمکه د توليد مهمه سرچينه ده چې په نه نوي کېدونکو سرچينو Non-reproducible resources کې راځي . وګړي د کار ځواک په توګه پر ځمکه کار کوي . له بلې خوا بايد د ټولنې لپاره منابع په مناسبه او علمي توګه تخصيص شي . د منابعو بڼه او مناسب تخصيص د ټولنې نفوسو ته د کرڼيز اقتصاد مهمه مساله ده . واقعيتونه دا ښکاره کوي چې په ګڼ شمېر پرمختيا يي هيوادو کې د نفوسو طبيعي وده ، دهغوی دملي عايد او په کرڼه کې د توليد دمجموعی حجم له افزايش څخه کم دی .

همدې رېږې ديموګرافي ديوي علمي څانګې په توګه مطرح کړی چې نه يوازې د نفوسو شمېر ، بلکې د هغو اسکان (ميشت کيدل) ، دهغو جوړښت ، بشري دکار نيرو او نور مسايل هم راخلي . خو له دی کبله چې زموږ هېواد کې ګڼ شمېر نفوس کليو کې اوسېږي ، نو دکرڼي پوهنځي کې دغه مضمون له کلونو کلونو په درسي نصاب کې شامل و ، ان دا چې په هيواد کې يو شمېر ديموګرافيکي تحليلونه دزارعتی سروی

گانو څخه تر لاسه شوی دیبلګی په ډول د ۱۳۴۶ هـ ش کال د
 نفوسو ارقام دزراعتی سروی په دوران کی تر لاسه شوی وو، خو
 له ۱۳۵۸ هـ ش کال څخه مخکی کومه بشپړه وګر شمیرنه نه وه
 شوی. دنفوسو په باب ټول معلومات یا د نفوسو د نمونوی
 سروی گانو پر بنسټو، یا هم د نفوسو د احوالو له ثبت څخه برابر
 بدل. له ۱۳۵۸ هـ ش کال څخه وروسته دنفوسو په باب خپاره
 شوی معلومات د لومړنۍ بشپړی سر شمېرنې د ارقامو پر
 اساس وو. په دې ډول څرګندېږی چی زموږ په هېواد کې دباور
 وړ ارقام او په علمي میتودونو ولاړ دیموګرافیکي معلومات
 موجود نه و. اوس چې موږ په یوویستمه پېړۍ کی ژوند کوو،
 نو لازمه ده چې دیموګرافیکي لازم معلومات په لاس کې ولرو
 سره له دې چې د هېواد توپوګرافیکي جوړښت، دخلکو
 روحيات، ددیموګرافیکي میتودونو او دنفوسو د تحلیل
 ددقیقو میتودونو نه ترسره کېدو په دیموګرافي کې علمي کم
 معلومات او نوری پرابلمونه شته، دا ددی غوښتنه کوي چې
 باید د باوري احصائیو دراتلولو لپاره ددیموګرافي دعلم پر
 بنسټونو پوه شو.

لومړۍ څپرکۍ
(عموميات)

د ديموگرافي او دنفوسو د تحليل پېژند

ديموگرافي دنفوسو له علمي مطالعې څخه عبارت ده چې په يوه ځانگړې جغرافياويي سيمه کې د نفوسو د عددي تشرېح کولو په توگه پېژندل کېږي. يا په بله وينا: ديموگرافي د نفوسو د رياضيکي او احصائيوي ليکلو څخه عبارت ده. همدا راز ديموگرافي داسې هم پېژندل شوې ده:

ديموگرافي هغه علم دی چې دوگړو اندازه، بېلا بېلو سېمو کې يې وېش، دتنظيم څرنگوالی، دنفوسو کميت او کيفيت او په هغو کې بدلونونه را ښيي. ديموگرافي په لومړۍ گام کې دنفوسو دڅرنگوالي د شرحه کولو او شميرلو او لارو چارو او دهغو د بدلونونو (مړينې، زيږيدنې، مهاجرتونو) څخه بحث کوي او دهغو قوانين څيړي او په دويم گام کې په مجموع کې دنفوسو تحليل او مطالعه ديموگرافي بلل کېږي. (۱۷-p.v)

نفوس څه شی دی؟

نفوس هغه انساني گروپونه یا دوگړیو یوه مجموعه ده چې په یوه وخت کې په یوه مشخصه او ټاکلې سیمه کې ژوند کوي او ځینې ګډې ځانګړنې ولري.

خو له دې کبله چې (یوه مشخصه سیمه) باید ښه روښانه شي، نو دا لږ څه سیاسي اړخ پیدا کوي. یعنی نن ورځ مشخصې سیمې دیوه دولت قلمرو بلل کېږي په دې توګه دا تعریف لږ څه نور هم واضح کولای شو، قلمرو له هغې جغرافیایي ساحې څخه عبارت دي چې په ټاکلوپولو سره په ښه شوی وی. او پر هغه باندې یو دولت حاکمیت ولري.

دیو دولت د قلمرو ټول اوسېدونکي دهماغه هیواد نفوس تشکیلوي. او دا هغه ټول وګړي رااخلي چې د اړوند دولت تابعیت لري، اگر که په لنډ مهاله توګه په بهر کې ژوند کوي. دهمدغو وګړیو څو مړه والی او دهغو جوړښت او بدلونونه دیموګرافي څخه عبارت ده.

د دیموګرافي او نفوسو د تحلیل مانا او مفهوم:

دیموګرافي یوه یوناني کلمه ده چې له دوو برخو څخه جوړه شوې لومړۍ یې (Demos) یعنی وګړي او دویم یې (grapḗ) یعنې ښودنه او پېژندل دي. په دې توګه د دیموګرافي د مسانا تر څنګ د هغې مفهوم باید وپېژنو:

دیموګرافي په دوو مفاهیمو سره شرحه شوې ده :
دیموګرافي په لنډه مانا یوازې هغه برخه رااخلي چې د نفوسو اندازه ، وېش، جوړښت او بدلونو سره سرو کار لري. دلته

همدغه ټول مسایل په یوه ټاکلي ساحه کې په یو ځانګړي وخت کې خپرل کېږي. دنفوسو د جوړښت د هغو په محدود مفهوم سره په سنی او جنسی ګروپونو د هغو ویشنه ده او د نفوسو بدلون هغه زیاتوالی او کموالی دی چی د تولد اتو ، مړینی او مهاجرتونو له امله ټپېښېږي . دنفوسو اندازه ، دوګړو ټولنیز شمېر دی او دنفوسو وېش د وګړو د اوسېدو استوګنځی دی (۱-م. ۱۷)

دیموګرافي دهغې په پراخه مانا سره ، هغه برخه را اخلي چې هغې کې د وګړو یو زیات شمېر ځانګړنې لکه قومي او ژبني مسایل ، مدني حالت کورنۍ وضعه، دزېږېدو ځای، سواد، ښوونځي کې شمولیت او نورراخي. په دې مفهوم کې د نفوسو اقتصادي ځانګړنې لکه استخدام ، شغل، دکار ځای، عاید او نورهم راځی، په منابعو د نفوسو فشار، دنفوسو ښاری پرابلمونه او نور مسایل هم ددیموګرافي پراخه مفهوم کی شامل دی (۶-م ۱۷).

دا چی دیموګرافيکی څیړنې او دنفوسو د څرنګوالی شرحه د خپل خصوصیت له مخې په څه ډول ده ، هغه په لاندې توګه وېشل کېږي:

۱- کمی دیموګرافي:

دلته ټول نفوس د کمیت او شمیر له پلوه په ارقامو وړاندې کېږي چې وګړي په یوه ټاکلي ځای کې په یوه ټاکلی وخت کی په ارقامو راښی. کیدای شی دا مونږ ته دوه اړخونه روښانه کړی:

الف: توصیفی: دلته ارقام او اعداد یا کمیت د نفوسو له خصوصیاتو څخه دیو خصوصیت څرنگوالی وړاندې کوي دساري په توګه د ښځو او نارینه و د کمیت ښودنه .

ب : نظری دیموګرافي : چی نفوس صرف دیوه کل په شکل تر نظر لاندی نیسی .

۲- کیفی دیموګرافي:

دلته برخلاف ، یوازې ارقام او اعداد نه دي شامل ، بلکې دهغو تر څنګ مونږ د نفوسو د ژورې مطالعې لپاره د نفوسو کیفي خصوصیات (اجتماعي، جسمي، روحی او نور) هم څېړو.

پورته ذکر شوې فرعي وېشنې صرف د سهولت او داسانتیا لپاره شوي مګر اصلاً دیموګرافي په هماغو لوړو ذکر شویو مانا و او مفاهیمو تعریف کېږي چې د پراخه او محدودې څخه عبارت وه او موږ پخوا ذکر کړه.

دوه تنه امریکایی پوهان (Houser) او (Duncan) د دیموګرافي علم دهغې په محدود مفهوم سره دیموګرافيکی تحلیل (Demographic analysis) او په پراخه مفهوم سره یې د نفوسو مطالعات (Population studies) بولي چې دیموګرافيکی تحلیل د نفوسو په هکله بدلونونه (مړینی، زیږیدنی او مهاجرتونه) او دهغو څیړنې را اخلی حال دا چې د نفوسو مطالعات دپورتنیو بدلونونو او متحولینو (variables) څخه برعلاوه نور ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او جغرافیوی مسایل هم را نغاړي دا چې دیموګرافي د نفوسو مطالعات بلل

شوی نو لا مل ټې دادی چې دنفوسو نومونه درې سره ورته
مسایل راخلي: دهغو وگړو شمیر چې په یو ټولنیز واحد کې
میشت او ژوند کوي، په بېلا بېلو سیمو او محلي واحدونو کې
د هغو وېش او ددوی ټولنیز، معنوي بیولوژیکي او کمی
ترکیب. (15-P.7)

ددیموگرافي او نفوسو د تحلیل لنډه تاریخچه:

پوهان داسې فکر کوي چې (مونږ څو تنه یو ؟) پوښتنه
له ډېر پخوا دیوه ضرورت له مخې پیدا شوي. خو علمي څېړنو
څرگنده کړي ده چې هغه وخت چې مصر، روم او بابل کې
لومړنۍ دولتونه په ډیر ابتدائي شکل جوړ شول، دا وخت له
میلا د څخه ۳۰۵۰ کاله مخکې موده وه چې همدغو ابتدائي
حکومتونو په خپلو قلمرونو کې دځینو شدیدو اړتیاوو له مخې
د نفوسو په هکله شمېرنې تر سره کولې. داسې شواهد شته چې
په چین کې له میلا د څخه ۲۰۰۰ کاله مخکې د نفوسو
سرشمېرنه تر سره شوې وه. له میلا د څخه ۱۰۱۷ کاله مخکې
د اوسني فلسطین شاوخوا د نفوسو سرشمېرنه شوې وه. البته
د هغه وخت د وگړو شمېرنې بڼه ډېره ساده او ابتدائي وه، خو
ورو ورو د وگړو شمېرنې علميې، عصری او بېچلې شکل غوره
کړ، د بیلگې په توگه په روم کې د سیرویس ټولیس له باچاهي
وروسته دا خبره دهغه هېواد قانون کې درج شوه چې باید هر
پنځه کاله وروسته سرشمېرنه وشي. د منځنیو پېړیو په ترڅ کې
دنفوسو د عددي شمېر تر څنګ د ټولنیزو او اقتصادي
ځانګړنو ددرج کولو او ثبتولو سیستم هم رواج شو، دبیلگې په

ډول پاریس کې (۱۲۹۲-۱۳۰۰) میلا دي کلونو کې دنفوسو سره یو ځای دځمکو بشري ځواک او مالیه ورکونکو وگړیو شمېرنه تر سره شوه، د نفوسو د شمېرنې لپاره لومړۍ ځل د حکومتی نورو څانگو په خوا کې په فرانسه کې د پنځلسم لویي په وخت کې (۱۸۰۲ ز) دوگړ شمېرنې لومړنۍ دفتر تاسیس شو. په انگلستان کې په ۱۵۳۶ ز کې دوگړ شمېرنې چارې رسماً پیل شوی او ورو ورو یی تر ۱۷۰۱ ز کال پورې بشپړ بڼه والی وموند او په ۱۸۰۱ ز کال کې یې بالکل منظم شکل غوره کړ، همدا وخت متحده ایالاتو کې هم وگړ شمېرنې تر سره شوې او دامریکا دمتحده ایالاتو قانون کې رسماً ولیکل شول چې هرو لسو کلونو کې باید وگړ شمېرنه وشي. دا قانون اوس هم اعتبار لري.

دپنځلسمي میلا دي پېړۍ په ترڅ کې مرکانتیلیستانو دټولنو د اقتصادي حالت دښه کېدلو او د تولید دزیاتوالي په هکله د نفوسو د زیاتوالي په هکله نظر ورکړ چې دنفوسو د شمېرنې نظریات هم پکې شامل وو. د دوی په نظر د نفوسو زیاتوالی دکار دځواک دزیاتېدو سبب کېږي (۵-ص ۱۰).

رابرت مالتوس (Robert Malthus) (۱۷۶۶-۱۸۳۴ م) هغه نامتو عالم و چې د نفوسو په هکله یې نظریات ورکړل. هغه وویل چې دنفوسو زیاتوالی د هندسي تصاعد اما دغذایي موادو زیاتوالی دحسابي تصاعد شکل لري. د بشریت نفوس هم هرو ۲۵ کلونو کې دوه برابره یا دوه ځلې زیاتېږي (۵-ص ۲۰). همدارنګه اپلا تون او ارستو دنفوسو په هکله په زړه پوري نظریات ورکړي دي. اپلا تون کورنیو ته دلېرو اولا دونو

دلرلو توصیه کوله او له نږدې خپلوانو سره یې د بشري نسل د پیاوړتیا ساتلو په منظور دواړه کولو مخنیوی کړی دی. ارستو هم د اپلاتون سره ورته نظرونه ورکړي وو.

دوو تنو پوهانو پ "ب" سیمیلوف او تیان شانسکی په روسیه کې په ۱۸۶۳-۱۸۸۵ ز کلونو کې د نفوسو او دنفوسو د وېش په هکله پنځه ټوکه کتابونه ولیکل چې زیاته برخه یې کرنیزې سیمې او نفوس تشریح کوي. همدارنګه دي هیواد کې ۱۰۰ ی. وایکوف د نفوسو په هکله علمي نظریات ورکړي او دزراعتي نفوس د اسکان په برخه کې یې معلومات خپرلي دي. په روسیه کې په ۱۸۹۷ ز کال کې دلومړي ځل لپاره وګړ شمېرنه ترسره شوه. (۱-ص ۵)

په المان کې د کورفرمت فیدریش ویلیهم (۱۶۲۵-۱۶۸۸) وخت کې د وګړو سر شمېرنه او دنفوسو بېلا بېل خصوصیات ثبت شول. ددیموګرافي په هکله لومړنۍ علمي رساله په ۱۷۶۱ ز کې د Sassmilch له خوا په اتریش کې خپره شوه. په سویډن کې وګړ شمېرنه او دنفوسو مطالعات په ۱۷۸۱ ز، په ناروي کې په ۱۷۹۵ ز او دنمارک کې هم په ۱۷۹۵ ز کې او په هالنډ کې په ۱۸۳۰ م کې پیل شوه.

ددیموګرافي داصطلاح علمي تعريف دلومړي ځل لپاره د بلجیمي عالم (Achille -uillard) له خوا په ۱۸۵۵ ز کې و شوه نوموړی (دبشری احصائیو اجزا یا مقایسوی دموګرافي) په نوم کتاب ولیک. ورپسې په جاپان کې ددغه هیواد نامتو عالم (Gushoda) له خوا د ټولنیزې دیموګرافي په نوم اثر خپور شو.

په مجموع کې ویلای شو چې په اسیائی هیوادو کې ډیر وروسته وګړي شمېرنې ته پاملرنه شوې ، د بېلګې په ډول هندوستان کې په ۱۸۶۱ز او ۱۸۸۰ ز کې او په جاپان کې په ۱۹۲۰ز کې وګړي شمېرنه وشوه. مګر وروسته تر دویمې نړیوالې جګړې دیموګرافي او دنفوسو مطالعاتو ته ډیره پاملرنه تر سترگو کېږي او دیوه مستقل علم په توګه یې علمی مراکزو کې تبارز وموند. دافغانستان په عالي موسساتو کې یې تدریس وروسته تر ۱۳۵۴ هـ ش کال پیل شوی دی.

په افغانستان کې د دیموګرافي او دنفوسو

د تحلیل لنډه تاریخچه

زموږ په ګران هېواد افغانستان کې د نفوسو مطالعات او وګړي شمېرنه ډېره وروسته شروع شوې چې هغه هم اکثراً د نمونوي میتودونو پر بنسټ استواره وه. د داسې یوې وګړي شمېرنې لپاره تدابیر چې د معاصرو او علمي میتودوسره برابر وي، په رښتیا یوه بشپړه سر سمیرنه وی او بشپړ دیموګرافيکي خصوصیات ښکاره کړای شي، وروسته تر ۱۳۵۴ هـ ش کال تر کار لاندې ونیول شول چې دهغې لپاره څلور کاله کار وشو تر څو په ۱۳۵۸ هـ ش کال کې پیل او عملې شوه. خو مخکې له دغې بشپړې وګړي شمیرنې هم څه ناڅه کارونه شوي وو چې د علمي څېړنو له مخې یې په لاندې توګه په لنډ ډول یادوو:

د لومړي ځل لپاره په رسمي ډول سره د افغانستان دنفوسو په هکله اټکل شوي ارقام په ۱۳۱۵ هـ ش کال کې خپاره شول، همدا وخت د ملګرو ملتونو احصائیوي کالنی کې

په ۱۳۲ مخ کی دافغانستان نفوس د ۱۳۱۵ هـ ش کال په ترڅ کې (۱۰۹۷۲۰۰۰) تنه ښودل شوي وو چې دا د کومې بشپړې وګړ شمېرنې پايله نه ، بلکه تخميني (اټکلی) ارقام وو . وروسته بيا د پلان دوزارت د احصائيې رياست دنفوسو په هکله يو شمېر ارقام نشر کړل . په نورو کلونو کې خپاره شوي ارقام يا دزراعتي سروی ګانو له مخې کېدل يا هم د نمونوي سروی ګانو له مخې . په ۱۳۳۱ هـ ش کال کی د تذکرې دويش له مخې دنفوسو اټکل تر سره شو ، بيا په ۱۳۵۲ هـ ش کال کې د کورنيو چارو وزارت د نفوسو د ثبت يو نوی سيستم را منځته کړ . په دغه ټوله موده کې کومې نمونوي سروی ګانې چې شوی د هغو نتایج موثق نه وو او کومه علمی پایله ورڅخه نشوه تر لاسه کېدای حال دا چې د نفوسو مطالعات او ديموګرافيکي څېړنو ته زښته ډيره اړتيا ليدل کېدل . له همدې امله په ۱۳۵۲ هـ ش کال کی داحصائيې مرکزي اداره په خپلواکه توګه ديوه رياست په توګه رامنځ ته شوه او په ۱۳۵۳ کال کی د ملګرو ملتونو د نفوسو د چارو صندوق (U.N.F.P.A) سره اړيکې ونېول شوی او له هغوی څخه يې مرسته وغوښته چې په هيواد کې يوه بشپړه وګړ شمېرنه وشي . هماغه و چې په ۱۳۵۴ هـ ش کال کی فيصله وشوه چې دافغانستان دسر شمېرنې پروژه دی دملګرو ملتونو په مرسته تطبيق شي او ددی لپاره چی دهيواد دانکشافی پلا نونو لپاره اړتيا وی پوره شي ، بايد وګړ شمېرنه اجرا شي . داسې په پام کې وه چې د ۱۳۵۷ کال دتلی په لومړۍ به عمومي وګړ شمېرنه پيل شي ، خو له دې کبله چې دنقشو په طرح او ديو شمېر فورمو او پوښتنليکونو په تدقيق او سمولو

کي لا زياتو نورو اصلا جاتو ته اړتيا وه ، نو ددغو نيمگړ تياوو د پوره کولو او د پوښتنليک د متن د بشپړولو لپاره يو څه نور کار هم وشو تر څو په پای کې د هېواد لومړنۍ بشپړه وگړ شمېرنه د ۱۳۵۸ هـ ش کال د مرغومي په ۲۵ مه پيل او د ۱۳۵۸ هـ ش کال د چنگاښ په ۱۴ مه پای ته ورسېده او پايلې يې خپرولو ته چمتو شوی (۴-ص ۱۰۰)

دغه وگړ شمېرنه د ملگرو ملتونو د انکشاف پروگرام په مالي او تخنيکي مرستو تر سره شوه چې هغې کې له ۱۳۰۰۰ زياتو پرسونلو برخه درلوده . داحصائي دمرکزي اداري د لومړنۍ بشپړې وگړ شمېرنې د پروژې رياست دحياتي احصايو ، دارقامو د پراسس، دساحوي عملياتو ، دديموگرافي او اطلاعاتو او تبليغاتو د شپږو عمومي مديريتونو تر څنگ د هر ولايت لپاره دوگړ شمېرنې د انسجام کو مېټې لرلي چې يو آمر ، يو مرستيال ، يو کار توگرافر او دري تنه مامورين يې درلودل چې ټول هېواد کې يې ۱۵۰ دفترونه پرانېستل او ۴۰۰ سوپر وایزرانو ، ۲۰۰۰ کنترولرانو او ۱۰۰۰۰ وگړ شمېرونکو دغه پروژه پر مخ بېوله . په دې کې کورنيو او بهرنيو متخصصينو گډون درلود . ټول هيواد دوگړ شميرنې په ۱۰۰۰ ساحو ويشل شوی و (۱۱-ص ۵-۶) دغه وگړ شميرنه د افغانستان داحصائي دقانون په پنځلسمې مادې کې تسجيل شوی وه او د وگړ شميرنې ځانگړې مقررې هم ورته وضع او جوړې شوې وه . دپروژې د تطبيق په خاطر دپوښتنليکونو څخه برعلاوه ځينې لستونه او پنځه ډوله ځانگړې فورمې د هر گروپ لپاره نقشې ، کارتونه ،

دستورالعملونه ، د عمر د ټاکلو وسیله قرطاسیه او نور وېشل شوې وو. د پېرسونلو دروزنې لپاره اختصاصي کورسونه دایر شوي وو او یو پراخه تبلیغاتي کمپاین اجرا شوي و. هغه وخت د هېواد د ادارې لویو واحدونو (۲۷ ولایتونو) او کوچنیو واحدونو (۳۲۶) ولسوالیو او علا قدریو کی دا عملیات تر سره شول. یعنې یو مکمل پوشش یې درلود. وروسته تر دغه کال څخه نور نشر شوي معلومات دهمدی سر شمیرنی پر بنسټ خپریدل. ددغې وگړ شمېرنې ارقام د ۱۳۵۸ کال د تلې دمیاشتی یو لسمه نېټه اعلان شول. البته په ۱۳۶۵ کال کی هم په کابل ولایت کی د نفوسو او مسکن یوه سر شمېرنه وشوه او ارقام یې د ذریبطو مراجعو د استفادی لپاره په دوو ټوکونو کې خپاره شول. په ۱۳۸۱ هـ ش کال کې د شدید و اړتیاوو له مخی د نفوسو سر شمېرنه وپتیل شوه ترڅو د نفوسو د فعالیت لپاره د ملگرو ملتونو د صندوق (U.N.F.P.A) په مرسته دیوی وگړ شمېرنې کار پیل شي چې ددی وگړ شمېرنې موخې دا سې ټاکل شوې دي:

- د سن او جنس په تفکیک د نفوسو د ویش په هکله د معلوماتو برابرول.
- د اداري واحدونو او ټاکلو جغرافیاویي ساحو ساحاتو په تفکیک سره د نفوس د وېش د اندازې تثبیت.
- په ښاري، کلیوالي او کوچي سیمو کې د نفوسو اندازه.
- د ټولنیزو مشخصاتو د پیژندلو لپاره د معلوماتو برابرول.

• داقصادی مشخصاتو د پیژندنې لپاره د معلوماتو برابرول.

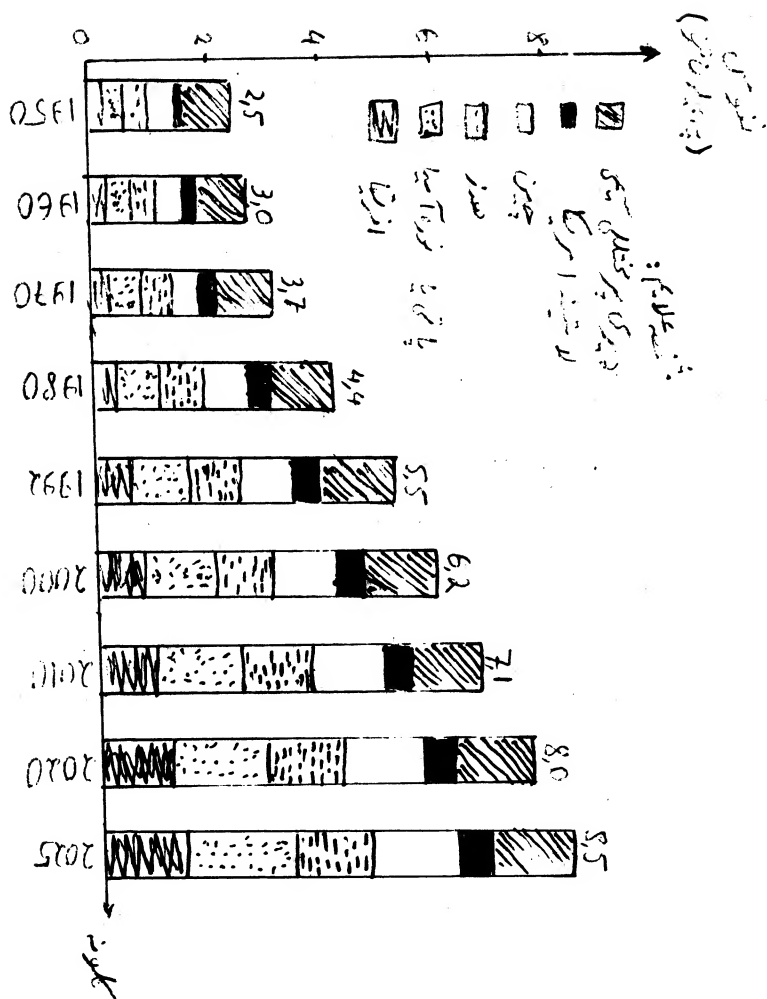
• دنفسو د کلنۍ و دی، زیریدنو ، مړینو او داخلي مهاجرتونو اندازی تثبیت.

• دارقامو د یو شمیر بشپړ و دیتابیس او ډاډ منی منبع برابرول چی په ملی او منطقوی سطحه داقصادی پرمختیا او بیا رغاونی عملیه ځواکمنه کړی.

په پام کی ده چی د دغی ورستی وگړ شمیرنی په سرته رسیدو سره چی په دوو ولایتونو کی دنمونوی په ډول پیل شوی د هیواد دنفسو په هکله پوره معلومات میسر شی. (۱۳۸۲ ، وری میاشت).

دیموگرافیکي څیړنو او دنفسو تحلیل ته اړتیا:

تر هر څه دمخه باید په خپله څیړنه او تحلیل شرحه شی: په پراخه مانا سره تحلیل کول یعنی د نفوسو یا په یوه مشخصه جغرافیایو ساحه کی درگړو تجزیه د هغو د ځانگړنو لایاته شننه او دهغو بیلول په متشکله (جوړوونکو) اجزاوسره دیبلگی په توگه: دنفسو تحلیل او مطالعه دیوه واقعیت په توگه د هغو دیلا بیلو ځانگړنو او د بدلون موندونکو زیات شمیر ځانگړنو جوتول دی او دهغو دودی شننه او څیړل دی چی دهغو له جملی څخه د خالصو او پام وړ نښو پیژندل دی د مشروطو (Conditional) او اختیاری (arbitrary) لارو او طریقو په واسطه . دگن شمیر اقتصادی او نورو علمی اړتیاوو لپاره او ددغی موضوع گن اړخیزو او پیچلو خصوصیاتو را

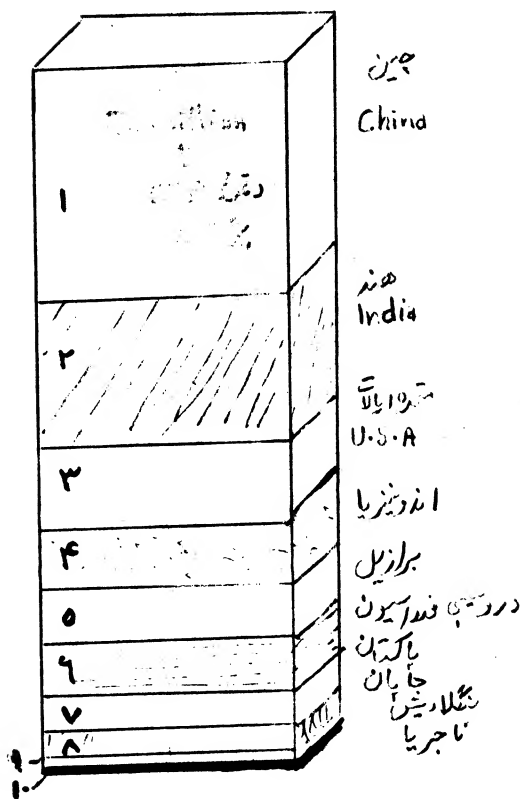

۱- شکل: ر. ۱۹۵۰ ز. ۲۰۲۵: گام پوری دنیوی دنوسودیش
 به بیلا سیمو ادھیوار دکی . به بیلیون تنو .
 دلیکرو دلیتونو دیرا جکشن به اس ارتام در دستر ۲۰۰۰
 کال نخ بیش بین شوی دی . ۱۱ حکی لم حقه در شیرند
 به اس ری .

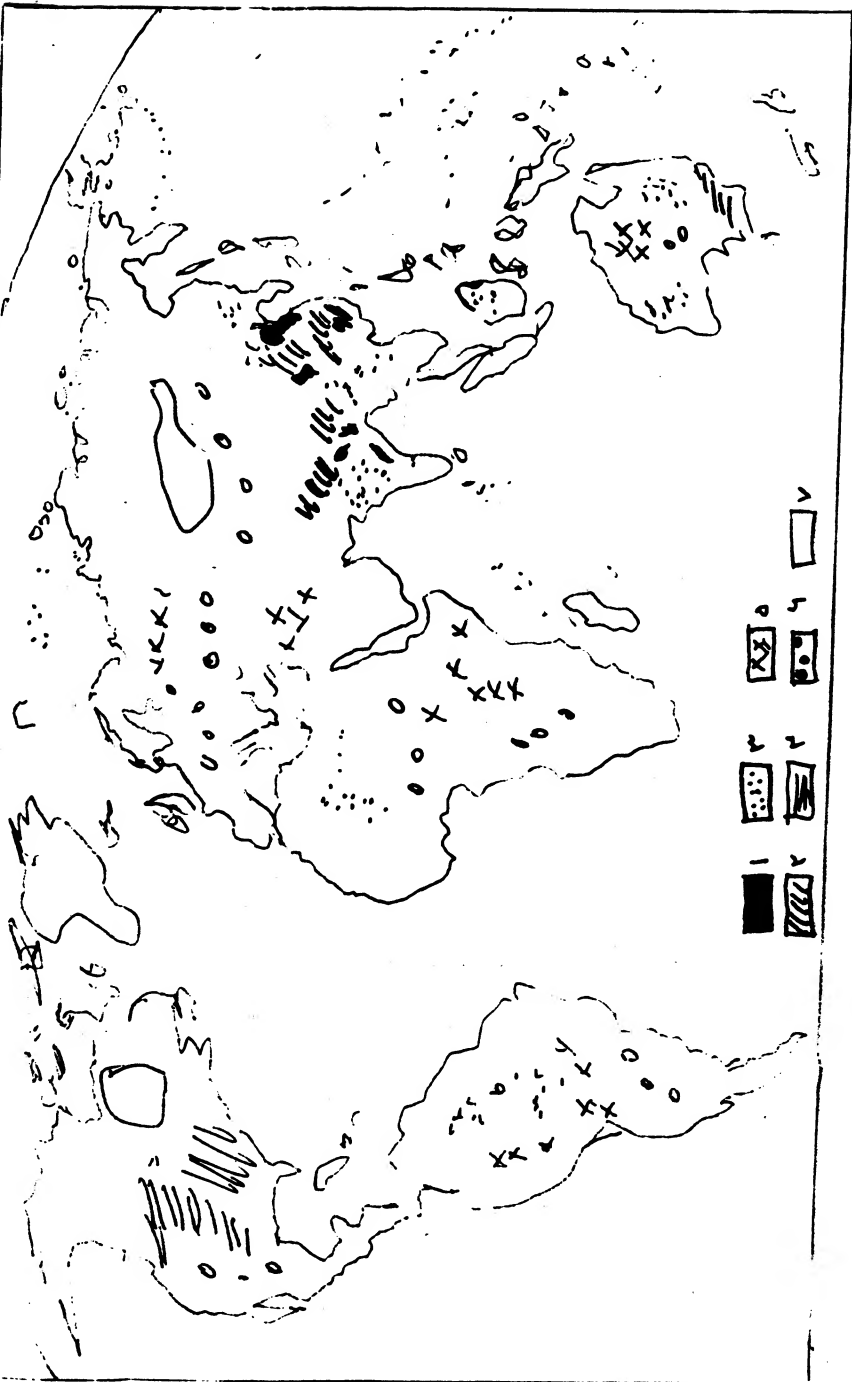
Source: World Population Prospect: The 1992 Revision
 U.N. Publication. Sa. No. E 93 XIII. 7.

۲- انگور: دہری لس گننہ سے ھیوارونہ

پورے انگور، بنجارہ، کوی جی نفوس بہ قولہ ہری گی
 یو شان تہ نہ دی خپور بلکی عہد تا شد محدود
 ھیوارونہ دی جی گننہ شمر نفوس لری۔

سپرلو لپاره. دی ته اړیو چی دیموگرافیکي تحلیل کی دهغو د مطالعی لپاره بیلا بیل پیچلی وسایل او لاری چاری په کار یوسو. په دی کی د نفوسو دتحلیل پر مختللی گټور میتودونه تطبیق کیږی. دنفوسو دجغرافیا، اتنیکي جوړښت او عامی روغتیا دخپرلو لپاره هغه د معین نقطی نظره مطالعه کیږی. (8-p-18) دبیلگي په ډول دیوی سیمی نفوس په نظر کی نیسو، ددغو نفوسو مجموعی عدد صرف یوه داسی مجموعه ده چی هغی کی ډیر نور اعداد نغښتلی چی دغیر متجانسو او خو څو معلوماتو لرونکی دی. دغه معلومات په حقیقت کی پټو کتگوریو ته اشاره ده لکه جغرافیایوی ساحی (کلی، ولسوالی، ښارونه ، اقتصادی ساحی او نور) سن او جنس او یا بله هره مشخصه چی نفوس او دهغه خصوصیات تعریف او توضیح کولای شی. دذکر شو یو نتایجو څخه برعلاوه د بیلو بیلو نورو خصوصیاتو تذکر چی موږ ته د تولید، پلان ، تغذی، ترانسپورت ، داسکان دپالیسیو او نورو په اړه مهم دي او ددغو نتایجو د حاصلولو میکانیزم او دهغو عواقب هم په دی اعدادو کی راځی. دتحلیل یوه برخه دا هم ده چی ایا کومه سیمه کی څو مړه نفوس ژوند کوی، چی دبیلو بیلو میتودونو پواسطه بنودل کیږی.

له تحلیل څخه هدف دادی چې : طبعاً کله چې کلي سرشمیرنه کېږي ، نو دا صرف د نفوسو سطحی مقداري کول وي ، خو دتحلیل په واسطه باید دهغو بېلا بېل روابط توضیح شي . موږ د تحلیل په واسطه راتلونکي وده هم سنجش کولای شو ، دبیلگي په توگه (۱) شکل کې د ۲۵ راتلونکو کلونو لپاره

د نفوسو وضع بنودل شوی. ښه تحلیل چې په علمی -
 دیموگرافیکي میتودونو استوار وي ، ددقیق ، سم او ثقه
 معلوماتو وړاند وینه کوي، خو دا باید په نظر کې ونیسو چې په
 تحلیل کې بېلا بېل موثر عوامل شامل دي چې دنفوسو په
 دوامداره بدلیدونکو صفاتو (Constantly changing attributes) اغېز من دي. د بېلگې په توګه د یوې سیمې په
 نفوسو کې د ودو نو پدیده تحلیل کوو. موږ پوهېږو چې په
 مطلقه توګه د ودونو شمېر په یوه کال کې د اشخاصو شمېر
 یعنې ذکور او اناثو پورې مربوط دی چې ښایې په همدې ذکر
 شوي کال کې یې واده کړی وی. خو دیوه بل کال لپاره دودونو
 د شمېر تحلیل د همغو مجردو اشخاصو شمېر دی چې د واده
 سن ته رسېدلی یو بل یې پېژندلې او غوښتي یې دي چې ودونه
 سره وکړي او دهمغو د واده کولو چانس د بریالیتوب له مخې.
 خو دغه امکانات کافی نه دی. یو شمېر نور عوامل لکه
 اقتصادي عوامل، مذهبي عوامل او نور هم دلته اغېزه کوي
 چې کولای شي ودونه وځنډوي یا هغو ته یو خاص شکل
 ورکړي، یو شمېر نور عوامل هم شته چې دوګړو په ښځه او مېړه
 کېدوکی نقش لري لکه نظامي مسایل، جنگونه او نور،
 دیموگرافیکي مشنصات دې موضوع کی رول لرې یوازې
 همدې برخه کې موثر عوامل دا دي:

۱- د واده وړ نفوس جوړښت

۲- اجتماعي او کلتوري عوامل

۳- جانبي (بهرني) عوامل.

په دې برخه کې تحلیل کوښښ کوی چې اقلأ دغه درې کتگورۍ عوامل تجزیه او تفکیک کړي. دلته صرف په تحلیل سره کولای شو چې نکاحي مسایل (nuptiality) روښانه کړو. یوازې په همدې مسله کې اقلأ لاندې ټکې باید واضح شي:

۱- دودونو وضع او شرایط (Marital Status)

۲- کورنۍ او دfamیل شرایط

۳- دخالصو دودونو نسبت (Crude marriage rate)

۴- دواده امکاناتو کې بدلونونه

۵- سني- جنسي ځانگړی دوامداره انډولیز څرنګوالی (Age-sex-order specific marriage rate)

۶- دواده کولو قانونی عمر

۷- دطلاقونو نسبت (Divorce Rates)

۸- کونډوالی (Widowhood) او یو شمیر نور عوامل.

یو بل مثال:

دنفوسو حرکاتو کې یوازې یو اولیه (ساده) تحلیل دګڼ شمېر میتودونو تطبیق ته اړتیا لری. مثلاً په مړینو کې باید لاندې عوامل تجزیه او تحلیل شي:

- دمربوطه هېواد داوسېدونکو وسطي عمر.

- دروغتیا شرایط

- ناڅاپي پېښې او نور.

په مهاجرتونو کې هم دهمغو مختلف اړخونه لکه داخلي مهاجرتونه خارجي مهاجرتونه، اختیاري مهاجرتونه، جبري او سیاسي مهاجرتونه، اقتصادي مهاجرتونه موسمي او نور تحلیل شی. دډیموګرافي نامتو عالم (Roland Pressat)

وايي: په ديموگرافي کې دپوهېدو لومړی څنډه د څيړنې او تحليل لپاره ديوې موضوع په حيث د نفوسو په هکله د تصور په برخه کې ستونزې دي. (22-p.v)

يو نفوس دسيلا و ديو حالت په شان دی، پرله پسې تېر بېرې چې په دې جريان کې دنفوسو اندازه Size of Population بدلېږي او وده مومي او دنامحدودې لپاره يې ظرفيت پراخېږي. ددغې ودې څرنگوالی دايماً تحليل ته اړتيا لري. په دې توگه موږ بايد د تحليل لپاره پراخه افق ، ځانگړي ميتودونه ، وړاندوينې ، پخوانی ترند او نور پام کې ونيسو تر څو دنفوسو پديده تحليل کړو، دنفوسو تحليل مونږ ته په ټولو اقتصادي پلا نونو ، ټولنيزو دحل وړ مسایلو په څېړلو ، داسکانه (ميشت کيدو) پاليسيو (Settlment Policy) ټولنيزی ارواپوهنې (Social Psychology) ، عامه روغتيا (Public hygiene) او گڼ شمېر نورو مواردو کې پکارېږي چې دا ټول د تحليل په مرسته برابرېږي.

دویم څپرکی

د دیمو گرافي او دنفوسو

د تحلیل دمطالعی میتودولوژی

په بشري ټولنو کې د نفوسو دمحاسبې ضرورت له پخوا احساسېده. دنفوسو ډېره لرغونی محاسبه له میلا د څخه ۳۰۰۰ کاله پخوا په مصر کې تر سره شوې وه. دغه محاسبات د وگړو مستقیمه شمېر نه وه چې په لومړي سر کې غلامان په شمېر نه کې نه راتلل، خو له میلا د نه پنځه پېړۍ وروسته غلامان هم شمېر نه کې شامل شول، خو دمعاصرې دورې د سر شمېرنې میتود دنفوسو د پالیسي تابع ده چې همغې کې په یوه ټاکلي وخت کې یو هېواد دټول نفوس په هکله داجتماعي او اقتصادي معلوماتو او دیموگرافيکي اطلاعاتو دتحلیل لپاره مشترک عملیات تر سره کېږي چې همغه په دریو گروپونو وېشو:

۱- د اقتصادي معیارونو رعایت چې په دې کې د کورنیو معاشات او عواید او دا چې نفوس د لوړو مزدونو لرونکې سیمو ته ځي کوم چې هلته ټولنه ورته زیات ضرورت لري.

۲- د اداري او قضائي معیارونو رعایت (administrative and juridical measures) چې په دې کې همغه څه چې حقوقي مسائل او د دولت اداري کارونو د نفوسو په بېخایه کېدو او نورو اغېزه لري.

۳- د ټولنیزو - اروايي معیارونو اغېزې (measures of socio-psychological effects) دې کې د جمعې اطلاعاتو د وسایلو اغېزې، هنرونه، فرهنګي مسائل، عامه ذهنیت او نور راځي چې دیموګرافیکي پروسه تنظیموي (p.95-23) دغه معیارونه د نفوسو د مطالعې په ترڅ کې د نفوسو د تحلیل احصائیوي میتودونو یا (Statistical Methods of analyzing population) کې کارول کېږي.

دنفوسو په هکله د علمي

معلوماتو سیستم

The System of Scientific knowledge about population

تر ټولو دمخه دا ضرور ده چې د یو هېواد یا ټاکلې سیمې دنفوسو په هکله باید کافي معلومات موجود وي یعنې د دیموگرافي له ارقامو څخه برعلا وه باید دنفوسو نور هغه مشخصات چې اقتصادي او اجتماعي پلا.نونو ، د تولیداتو مقدار ، نوعیت، ټولنیزو خدماتو او نورو لپاره ضرور دی، په لاس کې ولرو، دا معلومات باید د یو معین سیستم په واسطه حاصل شي.

دې سیستم کې صرف د عمومي نفوسو د تعداد احصائیه کافي نده بلکې سن ، جنس، کار، دنفوسو حرکات، دودۍ اندازه او نور هم ضرور دي. دملگرو ملتونو دتعریف پر اساس ، دنفوسو حسابول په یوازېتوب سره دیموگرافي او دنفوسو تحلیل نشی کېدای ، بلکې په وګړو شمېرنه کې د یوې ټاکلې ساحې دافرادو او وګړو په هکله دټولو هغو دیموگرافيکي، اقتصادي او اجتماعي معلوماتو را ټولول ،

تنظيم او خپرول بر کې نيسي چې دوگر شمېرنې حساسه موقع کې بايد ترسره شي. دنفوسو په برخه کې علمي معلومات په اقتصادي - اجتماعي پلا نونو او دانكشافې پاليسيو په جوړولو کې ځكه موجه بلل کېږي چې دنفوسو بدلونونه او دنفوسو وده ، دسن او جنس جوړښت دمړينو او زېږېدنو كچه او دنفوسو جغرافيايي وېش او حركات هم په ملي سطحه او هم له هغه څخه په ټيټه سطحه (كليو ، ښارونو ، ولاياتو) كې له دغو ملي اقداماتو سره نژدې رابطه لري چې بايد دنفوسو دعلمي معلوماتو سيستم يې بر اوردده او تا مين يا ډاډ منه كړي.

له پخوا څخه تر نن پورې دنفوسو په هكله دعلمي معلوماتو ټولنه كړې او له كلا سيك شكل څخه معاصر شكل ته راوښتي او نن ورځ طبعاً د نفوسو تيوري په عمومي علمي ميتودولوژيو باندې استواره او ولاړه ده او دنفوسو دعلم يو سيستم يې رامنځ ته كړې دي چې د ديموگرافي په واسطه تعقيبېږي چې په دې كې ځينې نورې برخې لكه بشري ځواك او دكار اقتصاد Man Power and labour economics دنفوسو جغرافيا، دكورنۍ قانون ، نژاد پېژندنه (Ethnology) د نفوسو وراثت (Population genetic) او ديو شمېر نورو علومو څانگې شاملې دي. دغو ټولو څانگو په مجموع كې دنفوسو دمطالعاتو يو علمي سيستم رامنځ ته او جوړه كړې دي. دنفوسو اقتصاد دبېلگې په توگه، دتوليداتو تناسب او دثروت او اجناسو استهلاك سره يې اندول ، دټولنې او وگړو لگښتونه او ددوى درضايت حاصلولو لارې چارې معلوموي

(23-p.87) ددغو ټولو اصلی زړی او مغز (core) چې د معلوماتو یو مجموعه را منځ ته کوي ددیمو ګرافي په نوم یادېږي (23p.86).

دنفوسو وېش

Population Distribution

دنفوسو په هکله دعلمي معلوماتو دسیستم یو ډیره مهم مفهوم د میشت کېدلو یا settlement څخه عبارت دی. دا مفهوم له یوې خوا بېلا بېلو سیمو کې دوګړو د خپور والي ښودونکی دی، له بلې خوا داوسېدو علتونه روښانه وي چې په اقتصادي او تاریخ یعواملو پوري تړلی دی. له بلې خوا هغه سېمې موږ ته را په گوته کوي چې نفوسو اشغال کړی دی او ژوند ورباندې کوي. دا دواړه ډېر سره نژدې ارتباط لري. دنفوسو دویش تابع والی په ښو مناسبو سیمو پوری دنفوسو د جغرافیا لومړنی قانون جوړ وي. دنفوسو ویش خصوصاً دمولدو سکتورونو له پلو او په تیره د کلیوالی سیمو او د کرنی له امله اهمیت لري. توزیع او ویش (Distribution) او میشت کیدنه (Settling) ډیر سره نژدې مفاهیم دي، خصوصاً کله چې د کلیو دپراختیا په بحثونو کې دا پوښتنه مطرح شي چې ایا نفوس د مسکونی محلاتو یا جغرافیاوی سا حو له پلوه له ښاري یا Towns سیمو نیولی بیا تر کلیو Villages څه ځانګړنې لري؟ نو بیا مونږ اړ یو چې ددی پوښتنی دحل لپاره یو څه ژوری څیړنی وکړو:

علمی څيړنو بنودلی چی په بشري ټولنو کی لومړنی
میشت کیدنی (اسکان یا Settlement) کی کرنی ډیره اغیزه
لرله، یعنی وگړی د حاصلخیزو خاورو لرونکو جلگو، سرسبزو
وادیگانو، هامونونو او د کرنی وړ، ونو بوټو او اوبو لرونکو
سیمو کی میشت شول. ورو ورو صنعت، سوداگری او نورو
ټولنیزو اواقتصادی چارو پر مختیا وکړه او دیناری کیدو
پدیدي (Urbanization)

له همدی طرز ژوند څخه نشات او وده ومونده خو دافغانستان
په شان پرمختیا یی هیوادوکی، په تیره هغو هیوادو کی چی
کرنه یی ټول ملی اقتصاد کی عمدتاً مسلط سکتور وی، اوس
هم د میشت کیدو یا اسکان لوی فکتور کرنه ده، یعنی دغو
ممالکو کی کرنه او اسکان ډیر سره نژدی دی.

تر ټولو دمخه باید په یاد ولرو چی دنفوسو ویش نظر
جغرافیایوی سیمو او ساحو ته مطالعه کیږی. په زړه پوری ده
چی دی ته د نفوسو جغرافیه هم ویل شوی ده او دا دنفوسو په
باره کی د علمی معلوماتو په سیستم کی یو اساسی مفهوم دی
(23-p.70) دا مفهوم له یوی خوا دنفوسو ویش او دهغو
دمیشت کیدو علت ښکاره کوی له بلی خوا دا په خپله د
میشت کیدو یوه نتیجه او پایله ده کوم چی دهغی له امله
نفوس یو ځای کی ځای پر ځای کیږی، دنفوسو ویش دځمکی
دکرنې پر مخ یو شانته نه دی. دځمکی دغونډاری دمخ مساحت
510932100 مربع کیلو متره دی چی دی کی ۲۹ سلنه وچه او
۷۱ سلنه یی اوبه (لوی سمندرونه) دی چی په ۱۹۹۵ ز کی
یی ټول نفوس ۵،۵ بیلیونه تنه ښودل شوی و چی د ۱۹۵۰ ز

کال دنفوسو دوه برابره دی. په ۲۰۰۰ ز کال کی دنړی نفوس ۶،۲ بیلونه تنه او د ۲۰۲۵ ز کال لپاره دملگرو ملتونو له خوا ۸،۵ بیلونه تنه اټکل شوی دی (29-p.41).

ښکاره خبره ده چی دا شمیر نفوس په ټولو سیمو کی او په ټولو وچو (براعظمنو) کی یو شانته ندی ویشل شوی .

دنړی پر مخ داسی سیمی هم شته چی په یو کلو متر مربع کی یی په اوسط ډول ۶۰۰ تنه ژوند کوی خو داسی سیمی هم شته چی په یو کیلو متر مربع کی یی اوسط ډول باندی یو تن ژوند کوی. همدغه مقایسه دنفوسو دویش دارائی ښوونکی ده . چی دنفوسو ویش افاده کوی. دملگرو ملتونو د ۱۹۹۵ کال دیوی خپرونی د ارقامو له مخی د نړی (۱۶) هیوادو کی (۲۲) ښارونه ډیر زیات نفوس لرونکی دی چی هغه په لاندی ډول ښودلای شو:

(۱) جدول : دنړی لوی اگلو میرشنونه او دوو دوروکی یی دنفوس مقایسه او وده :

۱ گلو میرشنونه	نفوس (په میلیون تنو)			کلنی وسطی وده په فیصد	
	۱۹۷۰	۱۹۹۰	۲۰۱۰	۱۹۷۵-۷۰	۲۰۱۰-۲۰۲۵
توکیو (جاپان)	۱۶.۵	۲۵.۰	۲۸.۷	۳.۶۶	۰.۱۶
بمبی (هند)	۵.۸	۱۲.۲	۲۴.۳	۳.۳۱	۲.۷۰
شانگهای (چین)	۱۱.۲	۱۰.۵	۲۱.۵	۰.۱۵	۲.۱
لاکوز (نجیریا)	۲.۰	۷.۷	۲۰.۸	۹.۷۷	۳.۹۴
ساویالو (برازیل)	۸.۱	۱۴.۸	۲۰.۱	۴.۸	۱.۶۰
جاکارتا (اندونزیا)	۳.۹	۹.۳	۱۹.۲	۴.۱۳	۲.۷۰
مکسیکو ښار	۹.۱	۱۵.۱	۱۸.۱	۴.۲۹	۰.۹۸
بیجینگ (چین)	۸.۱	۱۰.۹	۱۷.۸	۱.۱۰	۲.۵
کراچی (پاکستان)	۳.۱	۸.۰	۱۷.۶	۴.۸۹	۳.۶۳
نیویارک (امریکا)	۱۶.۲	۱۶.۱	۱۷.۳	۰.۳۹	۰.۳۹

۴۱۹	۷۹۳	۱۶۰	۵۹	۱۳	ڊاڪا (بنگلديش)
۲۲۷	۲۶۴	۱۵۶	۱۰۷	۶۹	ڪلڪتيا (هند)
۲۷۰	۳۳۱	۱۵۶	۹۳	۵۲	تيانجين (چين)
۲۶۹	۴۵۲	۱۵۵	۸۲	۳۵	ڊيلي (هند)
۰۴۹	۱۲۷	۱۴۰	۱۱۵	۸۴	لاس انجلس (امريڪا)
۲۰۸	۶۹۳	۱۳۷	۸۰	۳۵	ميٽرو مانيلا (فيلپين)
۲۰۶	۲۶۲	۱۳۲	۸۶	۵۳	سايرو (مصر)
۰۵۱	۴۹۳	۱۳۰	۱۰۶	۵۳	سيول (ڪوريا)
۰۵۸	۱۶۴	۱۲۱	۱۰۶	۸۴	بونس ايرس (ارجنٽين)
۱۸۴	۵۱۲	۱۱۷	۶۵	۲۸	استانبول (ترڪيه)
۰۹۱	۲۲۴	۱۱۱	۹۵	۷۰	روڊي جينيرو
۰۰	۰۹۵	۱۰۶	۱۰۵	۹۴	اوساڪا (جاپان)

Source: Review and appraisal of the world population plan of action (U.N-1995) p.79 (New York -1995)

د(۱) جدول ارقامو او (۳) شڪل يعني دنفوسو دجهاني نقشې خڇه بنڪاري چي دنفوسو ویش او تکاڻف له مخي اسيا گڻي ميشته براعظم دي. دا چي نفوس غواږي دلته يا هلته ميشت شي، دا دي پوري اږه لري چي ايا دوي ته (دلته) يا (هلته) ضروري اجناس ، وسايل، دژوند اسانتياوي او نور مهيا دي او که نه ؟ (23-p.71)

دنفوسو ساحوي ویش په ديموگرافيکي څيړنو کي اشتقاقی معلومات بلل کيږي چي يامستقيماً له وگړي شميرني (Popu.Censuses) خڇه او يا ځيني وخت دنفوسو داحوالو ثبت (Popu. Registers) خڇه تر لاسه کيږي، خو سر شميرنه يا وگړي شميرنه (Census) د نفوسو د ساحوي ویش ډير ښه معيار او په ډول يي څرگندولای شي. نمونوي سر ويگاني هيڅکله

ساحوی توزیع نشی روښانه کولای. نمونوی سرویگانی صرف سنی او جنسی گروپونه، مړینې، زیریدنی او نور خصوصیات لکه مشاغل، بیکاری، سواد او داسی نور معلومات تر یوه حده څرگند ولای شی. ساحوی توزیع هغه مهم معلومات دی چی هغی کی نمونوی سروی نتیجه نه ورکوی، دنفوسو ویش عموماً دوه ځانگړتیاوی لری:

الف. جغرافیاوی بیلا بیلو ساحوکی دنفوسو غیر مساویانه ویش.

ب. په ځینو سیمو کی ډیر گڼ میشت نفوس او ځینو سیمو کی کم ویش.

که چیری په عمومی ډول وگورو دا خصوصیت هم د ټول جهان په کچه او هم دهیوادو په کچه صدق کوی. د نفوسو د انتشار او ویش لپاره د ښودلو دوه طریقې معمولی دی:

I. دنفوسو نسبی توزیع:

په دی طریقه کی دنفوسو ویش په فیصدي ښودل کیږی چی د هیواد دټول نفوس په پرتله سنجس کیږی. دبیلگی په توگه که وغواړو دهرات ولایت دنفوسو سلنه نظر دټول هیواد نفوسو ته وښیو، داسی لیکو:

$$\frac{\text{دهرات نفوس}}{100 \times \text{دافغانستان نفوس}} = \text{دهرات نفوسو نسبی توزیع}$$

دبیلگی په توگه د ۱۳۶۸ هـ ش کال د ارقامو له مخی دټول هیواد د کلیوالی نفوس نسبی ویش ۸۱٫۹۷ سلنه او

دښاري نفوس نسبى ویش ۱۸۱ سلنه و ، بیا په ټول ښاري
نفوس کی دکابل ښار دنفوسو سلنه ۵۳۱۹ وه (۹- م الف)

II - دنفوسو کثافت:

په دغه طریقه کی هغه ساحی چی خلك ژوندپکی کوی ،
هغه کی د نفوسو اندازه او ویش معمولاً په یو کیلو متر مربع
کی دوگړیو دیو منځنی شمیر په اړائه کولو سره ښودل کیږی .
دنړی په اکثر و هیوادونو کی دنفوسو دکثافت د سنجش لپاره
دمربوطه سیمی مجموعی ساحه کارول کیږی ، دیبلگی په توگه
د هندوستان دگنگاپه سیمه کی دنفوسو کثافت په مربع کیلو
متر کی تر ۵۰۰ تنو رسیږی ، دجاوا په جزیرو کی دغه شمیر
۸۰۰ تنو ته رسیږی ، حال دا چی شمالی کنګلو سیمو ته نږدی
ساحاتو کی چی دشمالی امریکا ځینی سیمی دی ، یو مربع
کیلومتر و کی صرف (۵) تنه اوسیږی (۱-م ۷۴۰) په مصرکی
۹۸ سلنه نفوس ددغه هیواد صرف ۳ سلنه خاوره کی میشت
دی . زمونږ په هیواد کی چی دی برخه کی کوم ارقام نشر شوی
ښکاره کوی چی بیلا بیلو سیمو کی د نفوسو کثافت او توزیع
فرق لری ، دیبلگی په ډول په کابل ښار کی دنفوسو کثافت یو
مربع کیلو متر و کی ۳۱۵ تنه دی ، حال دا چی کاپیسا کی
۱۳۷ او نیمروز کی ۲ تنه ښودل شوی دی (۴-ص ۸۸)

پورته مثالونو کی ښکاره شو چی بیلا بیلو سیمو کی
دنفوسو ویش تر منځ زیات توپیرونه شته چی ذکر شویو دوو
طریقو باندی ښودل کیږی . خو ددغو طریقو لپاره بایدوخت په
وخت وگړ شمیر نه وشي او نوی معلومات را ټول شی . ځکه چی

نفوس دایماً دبدلون په حال کی وی. د نفوسو ویش او په ټاکلی سیمه کی یی تکاثف (Density) او مساعدو سیمو کی د نفوس میشت کیدل (Settling of Population) د ښه اقلیم ، اقتصادی ، تجارتي ، زراعتی ، امنیتي ، سیاسي ، فرهنگي او نورو ښیځنو له امله دی. په ګڼ میشتو سیمو کی ډیر چټک اقتصادي او توليدي فعالیتونه په جریان کی وی ، کرڼه یی تجارتی ښه لری او بزگران یی پوره موند او تجارتی بزگران وی ، کرنیزی ځمکي یی لومړی درجه او حاصلخیزی وی او عموماً د سبو ، میو او بازارښته غذایی موادو د تولید لپاره کارول کیږي. په ټوله نړی کی دداسی غوره شرایطو لرونکی او ګڼ میشته سیمي ۶۴۴ میلیون مربع کیلو متره ده ، ۳۷ مربع کیلو متره هغه سیمي دی چی د اقلیم ، منابعو او داوبو له پلوه ښی مساعدی دی، مګر دلارو او کوتلو نو له کبله یو څه کار ورباندی شوی او بیا استوګنی ته برابر شوی دی او نفوس پکی میشت شوی دی. ۶۴۰ میلیون مربع کیلو متره هغه ساحي دی چی دخاصو انجنیری کارونو په واسطه داوسیدو وړ ګرځیدلی دی. اوس هم لا ۷۰۴۰ میلیون مربع کیلو متره ساحه شته چی داوسیدو وړ نده په دی ډول سره دځمکي دکرنې دمخ ۱۴۹ میلیون مربع کیلو متره ساحه همواره ده ، نوره یی غرونه ، اوبه ، ځنګل او سمندر ګی دی. دځمکو د مساعد والی برعلاوه . اقلیم هم دنفوسو میشت کیدوکی مهم رول لری. لاندنی جدول د اقلیم له پلوه دځمکي دکرمي ساحه ښکاره کوی.

(۲) جدول: په نړۍ کې دځمکې هغه ساحه چې داقلیم له پلوه دنفوسو میشت کیدو ته مناسبه ده (ارقام په میلیون مربع کیلو مترو) .

ټوله	اقلیمي زونونه				دنفوسو میشت کیدو ته دمساعد و ځمکو کتگوري
	گرمسیر استوایی او نیم استوایی	نیم گرمسیری	معتدله	قطبی او نیم قطبی	
۶۴ر۴	۳۴ر۰	۹ر۲	۲۱ر۲	-	لومړۍ کتگوري
۳۷ر۵	۲۱ر۲	۸ر۰	۸ر۲	-	دویمه کتگوري
۶ر۴	۱ر۷	-	۳ر۳	۱ر۴	دریمه کتگوري
۴۰ر۷	۶ر۵	۲ر۰	۵ر۵	۲۶ر۷	څلورمه کتگوري
۱۴۹	۶۳ر۴	۱۹ر۲	۳۸ر۲	۲۸ر۱	ټوله

Source: The theory of population, progress publishers Moscow, 1978 p. 281

که چیرې دنفوسو دمیشت کیدو عامل وگورو، او دا له فزیکي -جغرافیوي نقشو سره مقایسه کړو، نو ګڼ شمیر نفوس هغو ځایو کې میشت شوي چې اقتصادي فعالیتونو ته مساعد وي (لکه حاصل ورکوونکي ځمکې، داوبو لګولو دسرچینو موجودیت، ګټور احجار او نور)، خو هغه سیمې چې مساعدې نه دي، یعنی غوره مساعدوالي نلري، هلته ډیره کم نفوس میشت شوي، په دی توګه دنفوسو داسکان او طبیعي چاپیریال ترمنځ مستقیمه رابطه وجود لري (۱-ص. ۷۵)

نو ځکه مساعدو سیمو ته نفوس دمیلان له کبله مهاجرت او میخانیکي حرکت ته اړ کیږي. دنفوسو په

جغرافیاوی استقرار کی داسی بدلونونه هم پخپله دنفوسو زیاتوالی او هم د دغو میخانیکي حرکت پوری اړه لری. یو له دغو حرکتونو څخه مهاجرتونه^(۱) دی. دا دیو هیواد دننه هغه نفوس هم رااخلي چی دژوند ځای بدلوی. په افغانستان کی د جگړو له امله نفوسو ځای بدل کړی او همدارنگه په اوسط ډول یو کال کی د ۳ سلنې شا خوا وگړی له اطرافو نو ښارونو کی ددایم لپاره میشت کیږی چی دا یی یو مثال کیدای شی.

ددی برسیره چی ښارونه دخپلو نفوسو طبیعی وده هم لری، نوځکه دښاری سیمو نفوس په گړندی ډول زیاتیري. استرلیا او امریکا ته دگني شمیر خلکو ورتگ دمساعدوالی له کبله و، نو ځکه دښاري سیمو نفوس په گړندی ډول زیاتیري آسترلیا او امریکا ته دگني شمیر خلکو ورتگ دمساعدوالی له کبله و، نوځکه یی اوسنی گني شمیر نفوس اصلاً پخوانی مهاجر دی. یا مثلاً د سایبریا سیمی داسی مساعد امکانات نه لرل چی ژوند په کی وشي، خو یو شمیر وگړی همغه ځای ته ددولت له خوا ولیږل شول چی اوس هلته میشت دی او دغی سیمی ته یی پوره ترقی ورکړی ده. په دی توگه گورو چی ځینی گني ښارونو دیوی داسی پدیدي په توگه ځان څرگند کړی چی دنفوسو دمیلان عکس العمل دی او نتیجه یی د نفوسو داستقرار څخه عبارت ده. کیدای شی استقرار د ټولنیزی پرمختیا پروسه کی مهم نقش ولری، چی داوسیدونکو د

---

(۱) مهاجرت دنفوسو دژوند دسیمی بدلول دی چی یو بل ځای ته ځی خو دښاری شاو خوا سیمو څخه ښارونه ته د کار لپاره دخلکو روزمره تگ راتگ مهاجرت نه بلل کیږی.

اوسیدو دلریو سیمو او گڼو تراکمونو (agglomerations) درامنځ ته کیدو سبب شی او دا بیا دښارونو د جوړیدو لامل ګرځی. په دی توګه ګورو چی دنفوسو ویش هم دنفوسو په هکله دعلمی معلوماتو سیستم کی مهم ځای لری.

دنفوسو دینامیک :

لکه چی ویل شول نفوس یوه متحرکه پدیده ده چی وده یی یو مهم خصوصیت دی، دنفوسو په زیاتیدو سره په منابعو فشار راځی او ګڼ میشته سیمی ایجادیری. لکه چی وویل شول دنفوسو ویش هم په ټولونقاطو کی یو شان ندی، بلکی مساعدو سیمو کی ګڼ او نورو کی کم دی، نو ایا دنفوسو دراتلونکی زیاتوالی دپیش بینی او تخمین لپاره کومه طریقه سته؟

ددی پوښتنی لپاره د Biometry (دریاضیاتو دطریقو د تطبیق علم دژوند یو موجوداتو دډیر والی د مطالعی په باره کی) میتودونه د نفوسو دزیاتوالی باره کی محاسبات تر سره کوی. له دی کبله چی دنفوسو وده کی ګڼ شمیر فکتورونه عمل کوی نو دنفوسو د ودی اوزیاتوالی پیش بینی شکله لری په دی کی دوګړو لپاره دروغتیا شرایط او کورنی پلا نونه، عمومی پالیسی ګانی اونور رول لری. مخکی له دی چی دیو مشخص نفوس دزیاتوالی په باب یادونه وکړو، دا باید وویو چی ډیرځله دنفوسو دسمی او دقیقی شمیرنی او تشریح لپاره یو معین شمیر کفایت نکوی بلکی ددی لپاره دیو داسې وکتور کارول چی څو څو مرکبات ولری پکاریری. دنفوسو زیاتوالی د پیش بینی باره کی تقریباً څه دباندي دوه سوه کاله پخوا

Thomas Robert Malthus په ۱۷۹۸ م کی دزیاتوالی یو اکسپوتنسیال قانون د نفوسو لپاره رامنځ ته کړ: ده دنفوسو د حرکتو له جملې مهاجرت صفر فرض کړ یعنی له هغه یی صرف نظر وکړ ، صرف مړینی او تولدات یی نظر کی ونیول او ویی ویل که چیری $p(t)$ یو معین نفوس وی او $rp(t)$ د تولداتو او وفیاتو تر منځ یو تفاوت وی او د (t) زمان په ترڅ کی دنفوسو دینامیک مومو، نو ددی لپاره به د زیریدنو او مړینو د شمیر تناسب به په dp/dt ولیکو او دا په $r(p(t))$ ونیو ، یعنی:

$$Dp/dt = r(p(t))$$

او په اکثر و عادی حالاتو کی r ثابت فرض کیږی یعنی دوخت په تیریدو ورته همدا پورته dp/dt قیمت ثابت فرض کړو، نو په نفوس کی زیاتوالی او ددینامیک درجه داسی بررسی کوو.

$$D/dt.p(t) = cp(t) \dots\dots\dots I$$

دلته C دزیاتوالی فیصدی (کلنی وده) ده او د (t) په وخت کی دنفوسو زیاتوالی ښیي. دغه معادله د مالتوس د نفوسو د تکثر دقانون په نوم مشهوره ده . که چیری د یو ټاکلی سیمی یا هیواد دنفوس په (to) وخت کی (po) وی ، یعنی : $p(to) = po$ وی ، او پورتنی فورمول یعنی $dp(t)/dt = CP(t)$ هم په نظر کی ونیسو او د (t) مودی لپاره دنفوسو پیش بینی نظر کی ولرو، نو طبعاً (t) له (to) څخه لوی عدد دی ، ځکه چی نفوس مخ په زیاتیدو دی، نو لیکو:

$$P(t) = Po.e^{(t-to)C} \dots\dots\dots II$$

او

$$T \rightarrow p(t) = Po.e^{(t-to)C} \dots\dots\dots III$$

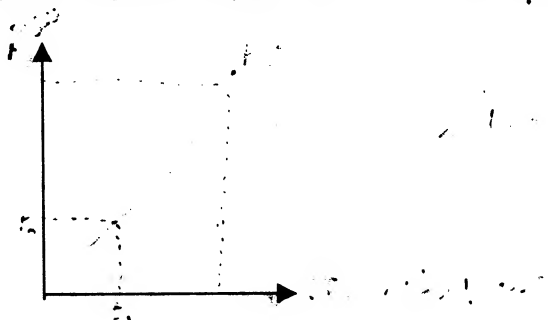
نو له دی څخه حاصلیږی چی :

$$Dp(t)/dt = P_0 \cdot e^{C(t - t_0)} \quad \text{.....IV}$$

مونږ د نفوسو د زیاتوالی او دینا میزیم لپاره حد نشو ټاکلی ، نو ځکه یی په (په) ښیو چی قیمت یی داسی اړانه کوو:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} p(t) = \lim_{t \rightarrow \infty} p_0 \cdot e^{C(t - t_0)}$$

یعنی د نفوسو دینا میزیم د اکسپوننسیال په شکل نظر وخت ته زیاتیږی او $t - t_0 > 0$ څخه دی چی عمومی مسیر یی داسی دی.

د بیلگی په توگه په ۱۹۶۱ ز کال کی دنړی نفوس $3,06 \cdot 10^9$

و چی کلنی و دیی ۲ سلنه و نو په ۱۹۸۱ ز کی څومره وه ؟

$$T_0 = 1961$$

$$P_0 = 3,06 \cdot 10^9$$

$$C = 0,02$$

$$P(1981) = 3,06 \cdot 10^9 \cdot e^{0,02(1981 - 1961)} = 4,5 \cdot 10^9$$

ددغی معادللی نه مخی د نفوسو د دینامیک په بحث کی

مالتوس وویل چی دنړی نفوس وروسته تر هرو ۳۵ کلونو دوه
برابره کیږی (۱۳-ص ۲۲)

نفوس او کرڼه:

ددیمو گرافی او نفوسو دمطالعی علم نامتو عالم او

څیړونکی (Roland Pressat) دسیما تیکو تاریخی څیړنو په

ترخ کی په ۱۹۷۰ز کال کی دخپل کتاب (Population) دویم
 څپرکی کی دکرنی او نفوسو جوتی اړیکی بیان کړی. دی وایی
 چی که چیری مونږ ډیره لږ پوهه دپوخوانیو انسانانو د پنځیدو په
 هکله ولرو ، نو هغه به په ډیرو پخوا وختو کی دناکافی
 معلوماتو څخه عبارت وی چی څرنگه دیموگرافیکي توسعه
 رامنځته شوه. مخکی له بناری کیدو انسانانو په ډیره ابتدائی
 بڼه دغذا د ټولولو ، بنکار کولو ، کب نیولو او دونو څخه
 دمیهو شکولو لپاره هڅی کولی او په ډیر پراخه مساحت کی کم
 شمیر وگړی اوسیدل. داوسیدو بڼه او مناسب معیار د نفوسو
 دخپریدو او ځای پر ځای کیدو لپاره داقليم څخه عبارت و، بیا
 یی دیوی ډیری اوږدی مودی په ترڅ کی ډیر مهم مهاجرتونه
 وکړل. دا وخت یو کرنیز انقلاب را پېښ شو چی دا له میلاد نه
 ۸۰۰۰ یا ۱۰۰۰۰ کاله مخکی وخت و چی هغه وخت کی
 دځمکی د مخ نفوس ۵-۱۰ میلیونو تنو پوری اټکل کولای شو.
 دکرنی لپاره دځمکی دمنابعو تنظیمول، دقلبه کولو دعملیاتو
 practice of cultivation او دټاکلو جنسونو څارویو داهلی
 کولو (domestication) ددیموگرافیکي پراختیا لپاره یو
 فکتور و. (10-p.25)

پخوا نیو انسانانو کی د مړینی اندازه دلورپی او
 ناروغیو له کبله ډیره لوړه وه ، په تیره بیا د سروسیموانسانانو
 ژوند د ژمی لخوا ډیر گران و. په ډیرو لرغونو زمانو کی په
 انسانی ژوند کی ډیر لوی او دحساب وړ پړاو، دتولیدی
 ځواکونو دپرمختیا جوت او چت گام ، لومړی د اور پیژندل او
 بیا ورپسی کړنه او مالداري باندی پیل کول و. قبایلی ژوند

داقتصادی گټو له دغو تولیدی ښو څخه په استفادی خپل شمیر کی زیاتوالی راوست. دا زیاتوالی بالمقابل د تولید په زیاتوالی کی اغیزه وکړه او دانسانی کار مولدیت لوړه تیا و مونده او دکار ویش رامنځته شو چی مالداري له کرنی بيله شوه . (23-p.29)

په دی توگه دنفوسو اسکان، هوساینی، اقتصادی فعالیتونو او نورو له کرنی سره سیده اړیکی ثابتوی . په معاصر وخت کی هم دکرنی په تولیداتو کی زیاتوالی دکرنی په سکتور کی دپانگی دتشکل او دعواید و د زیاتوالی سبب کیږی . دنفوسو او عاید زیاتوالی چی غذا ته دزیاتوالی غوښتنه کوی یعنی دتقاضا دافزایش سبب کیږی ، دکرنیز و محصولاتو د لوړیدو لپاره ښه ماحول را منځ ته کوی.

غذا ته تقاضا څو ځانگړی تیاوی لری چی په خاص پام وړ دغذایی محصولاتو کیفیت او ښه والی دوگړو په ژوند غوره اغیزه لری لکه امینو اسید ونه او ویتامینونه. دنفوسو زیاتوالی اقتصادی پرمختیا لپاره یو پرابلم رامنځ ته کړی او د کرنیزو محصولاتو دزیاتوالی لپاره یی د لویو او عمومی مباحثو یو شدید ضرورت را پښی کړی دی. له همدی امله دلېر عاید لرونکو هیوادونو دنفوس د معیشتی یا بخور و نمیر (مه مړه مه رغیږه) ژوند او دیوی تیتی اندازی تغذیی (Very low nutritional level) په توگه معرفی شوی دی. دا ښکاره کوی چی دنفوسو زیاتوالی د غذا لپاره دتقاضا دزیات والی سبب کیږی. دا په داسی ډول ښودلای شو:

$$D = p + n.g$$

دلته :

D - غذا ته د تقاضا د زیاتوالی انډول.

P - د نفوسو د زیاتوالی یا ودی نسبت.

n - د عاید ارجاعیت تقاضا کی.

g - د هر وگړی عاید کی د زیاتوالی تناسب (19-p.44)

په دی ډول گورو چی غذا ته تقاضا مستقیماً د نفوسو زیاتوالی او همدارنگه د فی نفر د عوایدو د لوړیدو پوری اړه لری. په دی توگه په معاصر اقتصاد کی او د دیموگرافیکي څیړنو د نتایجو موخه کی موږ د نفوسو فشار او د ځمکو لپاره د تقاضا (Population Pressure and the demand for land) مفهوم سره مخامخ کیږو چی د همدی واقعیت له مخی په کرنیزی ځمکی باندی اصلی فشار د نفوسو شمیر دی ، له بلی خوا په ټوله نړی کی د نفوسو زیاتوالی او وده په لاندی ډول ده :

که چیری په لنډ ډول وگورو په ۱۹۵۰ ز کال کی دنړی نفوس ۲.۵ بیلیونه تنه وو، تر ۱۹۹۲ ز پوری ۵.۵ بیلیونو تنو ته ورسید، یعنی دغه موده کی چی ۴۰ کالونه کیږی دوه برابره شوی دی. د ملگرو ملتونو د تخمینو نو سره سم به تر ۲۰۲۵ ز کال پوری ۸.۵ بیلیونو ته ورسیدی (28-p.41)

(۳) جدول : دنړی د نفوسو وده او کلنی زیاتوالی، له ۱۹۵۰- ۲۰۲۵ ز کال پوری په منځنی ډول دهغه تصور.

دوری یا موده	کلنی زیاتوالی (په میلیون)	دکلنی ودی اندازه (فیصدی)
۱۹۵۵-۱۹۵۰	۴۷	۱٫۸
۱۹۶۵-۱۹۷۰	۷۲	۲٫۱
۱۹۷۵-۱۹۸۰	۷۴	۱٫۷
۱۹۸۵-۱۹۹۰	۸۸	۱٫۷
۱۹۹۰-۱۹۹۵	۹۲	۱٫۷
۱۹۹۵-۲۰۰۰	۹۴	۱٫۶
۲۰۲۰-۲۰۲۵	۸۵	۱٫۰

منبع : دنړی دنفوسو دورنسا ، دملگرو ملتونو چاپ (۱۹۹۶ کال ۴۱ مخ)

World Population Monitoring (1993) (U.N) 1996
New York p.41

لکه چي پورته جدول کي لیدل کیږي ، ارقام په منځني ډول د ټولي نړي په سطحه اړانه شوي دي ، حال دا چي په پرمختيا يي هيوادو نو کي چي اقتصادي گڼ شمير ستونزي لري دنفوسو کلني دودي اندازه ډيره لوړه ده چي پورته جدول کي د ټولو ممالکو اوسط ښودل شوي دي . په افغانستان کي دا رقم ۲۷ فیصده ښودل شوي دي .

دملگرو ملتونو دچاپيريال پروگرام United Nations Environment Program (UNEP) دڅارو او ځمکو ددرجه بندي د نويو څيړنو او ارزيايو پايله دا ښکاره کوي چي دځمکي دمخ دټولي شني برخي څخه ۱۲ بيليون هکتاره يا

تقریباً ۱۱ سلنه دانسان دفعالیتو نو په واسطه په ډیره عالی
 ځمکه بدله شوی ده . هر کال ۷-۸ میلیونه هکتاره پوری للمي
 کرنیزی او ۱۵۰ میلیون هکتاره آبی ځمکه سیلا بونه له منځه
 وړی (29-p.231) دا ښکاره کوی چی که له یوی خوا د کرنیزو
 پرکتیسونو پواسطه دځمکی کیفیت ښه شوی ، نو له بلی خوا
 یو شمیر ځمکی ضایع کیږی هم . همدارنگه دځمکی دمخ بله
 لویه طبیعی منبع یعنی ځنگلونه دی چی دځمکی دمخ د ۲۵
 سلنی شاو خوا یی نیولی چی دا دری ډوله ځنگلونه دی: دوچو
 او دښتی سیمو ځنگلونه ، دمرطوبو او تودو سیمو ځنگلونه او
 نور گڼ پراگنده ځنگلونه . هغه ځنگلونه چی ډیر اقتصادي
 ارزښت لری ۱۵۰ بیلیون هکتاره ځمکه کی دی او یو ډیر غنی
 (شتمن) ایکو سیستم یی جوړ کړی او یو بایوم یی رامنځ ته
 کړی دی چی خواړخیز ارزښت لری . (29-p.235) .

دملگرو ملتونو د څیړنو د مخی د ټولی کړی (دځمکی د
 غونډاری) دمخ یا دځمکی د سطحی له جملی ۸۰۰۰ فیصده
 د کرنی وړ ځمکه ده ، ۶۲۱ فیصده چمنزار او ۸۰۰۰ فیصده
 ۲۹ فیصده ځنگلی ځمکی دی او ۸۰۰۰۰۰ سلنه کارول شوی
 ځمکه ده چی هر هیواد کی فرق کوی . که چیری دا اندازه
 دنفوسو له ودی او اوسنی شمیر سره مقایسه کړو ، نو دکرنی
 دترقی لپاره کلکه او جدی اړتیا لیدل کیږی .

دنفوسو په باب راپورونه داوسنی وخت په پرتله په پخوا
 وختو نو کی نیمگړی و . په نړی کی د وچکالیو ، دطاعون
 دناروغیو د خپریدو او جنگ-جگړو له کبله څو څو ځله نفوس
 کم شوی . مثلاً په اروپا کی وروسته دمیلاد څخه ، خصوصاً

اتلسمه پېړۍ کې ۶۰۰ څله وچکالي پېښه شوی، خو اوسنی وخت کې دصحي خدماتو ښه کیدو دنفوسو وده چټکه کړه او دژوند توقع لوړه شوی. د ۱۷۰۰ ز پېړۍ شاوخوا کې اروپا کې دکرني دانقلاب په نتیجه کې زیات شمیر ساکن نفوس پکار ولوید او دغذا زیاتوالی دنفوس لپاره دکفایت سبب شو او دنفوسو زیاتوالی نور هم تشویق شو، نو یو ساحو کې میشت کیدو، دصحي او وقایوی چارو ښه کیدو، دسوداگری رونق، دصنعت ترقی چی پخپله دزارعت دترقی له کبله پېښ شوی و، د نفوسو د ودی روند (trend) یی لوړ وساته. دنړۍ له نیمایی زیات نفوس په اسیا خصوصاً اسیا پسیفیک (Asia-Pacific) حوز کې ژوند کوی کله چی مونږ انسانانو ته دغذا د تولید او دکرني او دنفوسو د ارتباط خبری کوو، دانسان او ځمکی تر منځ دنسبت مفهوم رامنځ ته کیږی چی دانسان او ځمکی ترمنځ کیفی اړیکې توضیح کوی، دا هغه نسبت دی چی د ټول یاد یوې برخی نفوس او دځمکو دمنابعو دیوی خاصی عرضې له مخه چی انسان په هغو کارکوی او په هغوی پوری مربوط وی، موجوددی. دا مفهوم له ټولو هغو عواملو سره چی دانسان درضا یتونو دپوره کیدو اندازه له تاثیر لاندی راولی، ارتباط لری. دا نسبت په خاص روش سره استعمالیدای شی. ددی لپاره چی دنباتی ځمکو ساحی دهر بزگر لپاره (دکرني وړ نباتی ځمکو معادل) اوسط دهر نفر لپاره توضیح کوي. دیوی ساحی دغذائی موادو دتولیدولو دتوان دارقامو (data) موجودیت دهغو لپاره په اوسط ډول دغذا او کالوری گانو دمقدار یوه وسیله جوړ وی. دانسان او دځمکی دنسبت په باب باید ټاکلی فرضیې، دنفوسو

خمکی او دهغی دمحصولا تو، دخمکی دمنبع داستعمال هدفونه او نور مسایل په نظر کی ونیول شی. باید هر وگړی ته په ورځ کی د ۳۰۰۰ شا وخوا کالوری او ۳۰ گرامو پوری پروتین د زراعت له طریقه چمتو شی، دارنگه دامینو اسیدونو، شحم او منرالونو او ویتا میتونو منبع هم زراعتی پیداوار دی. که دا چمتو نشی نو دلورې او سو تغذی خطر موجود دی.

دنفوسو دهر وگړی لپاره دغذائی موادو دضرورت اندازه په یوه منځنی ډول (Average) سره ښودل کیږی. دغذائی رژیم دمنځنی حد پورتنی سطحه او دهغی مقایسه دانسان او غذا د منبع داریکو لپاره چی بیلا بیلو هیوادو کی سره توپیر لری، دعلمی څیړنو ارزښتمنده وسیله ده او دا دانسان او کرنیزو خمکو د بشپړو اړیکو داندازه کولو یوه وسیله ده. دغذا اصغری حد صرف هغه اندازه ټاکل شوی ده، چی اقلایو وگړی یی دژوند لپاره ورته ضرورت لری، اما لوړ حدیی دانسان د نس دظرفیت پر اساس ټاکل کیږی.

دعلومو ډاکټر A.A.Mints او نامتو څیړونکی V.P.Kovalevsky لیکي چی: هغه مقدار خواړه چی دانسانانو لپاره ضرور دی او ددوی دارگاینیزم دنور مال ژوند دفعالیت لپاره باید ور ورسېږی، یو شمیر عواملو پوری تړلی، مثلاً: لویان د کوچنیانو په پرتله زیاتو خوړو ته اړتیا لری، دشمالی سیمو خلک نظر دگرمسیرو سیمو خلکو ته زیات خوراک کوی. د درندو پیتو وړونکی نظر مامور ته زیات خوراک کوی.

غذا ته د وگړو دضرورت په اټکل کولو څیړونکو یو منځنی شاخص کارولی ددی دکالوری برخه کی (Josee de Castro)

۳۰۰۰ کالوری دیوی ورخی منحنی اندازه نورم بنودلی ، خود Dudley Stamp په نظر د ۲۵۰۰ شاوخوا کالوری ورځ کی ضروری ده، نورو پوهانو او څیړونکو ۲۷۰۰ - ۲۸۰۰ کالوری یوه ورځ کی بنودلی. (F.A.O) بیا یو ساحوی نورم بنودلی. نه یوازی دا چی دانرژي مجموعی مقدار انسانانو ته ډیر ارزښت لری، چی مخکی دکالوری په بڼه دغذا په حیث ذکر شو بلکی دغذا ترکیب کی دلازم جزء په توگه منرالونه او ویتا مینونه هم ارزښت لری او غذا باید خپل ترکیب کی ددی ټولو لازم تناسب ولری. دانسان غذا باید حد اقل ۱۴ سلنه پروتین ولری، ۳۰ سلنه باید غوړ ولری او ۵۶ سلنه باید کاربوهایدریت ولری او دپروتین له جملی یی باید اقل ۳۴ سلنه حیوانی پروتین وی او باید معین شمیر ویتامینونه ، منرالونه لکه ایودین ، وسپنه ، فاسفورس ، کلسیم او نور غذا کی موجود وی (18-p.262) دپورتنیو اجزاو کمښت لکه ویتامینونو قلت یا دمجموعی کالوری ټټه اندازه دوجود دضعیفوالی ، دناروغیو مقابل کی کم مقاومت، راستعدادنو کمزوری او په کار کی د کمښت او سست والی سبب کیږی. دلوی له امله پیژندل شوی ناروغی د Kwashiorkor (کوم چی واره ماشومان ځینو گرمسیرو سیمو کی د پروتین د کمښت له امله ورباندی اخته دی) ، Osteom Marasmus, scurvy, beri-beri او میندو کی یا alacia پلاگره pellagra او شبکورۍ (ulghu-blindness) یا Xerophth almia او د ماشومانو ریکتیس (Rickets) دی. دا مرضونه او علایم هغو هیوادو کی زیات لیدل کیږی چی غذا یی معمولاً وریجی ، جوار ، ږدن دی او دلپنیاتو او غوښی تولید

تقریباً نلری. همدارنگه دویتا مینونو دکمبنت له کبله ټاکلی ناروغی را منځ ته کیږی.

بلجیمی ساینس پوهانو P.Duvigneud او M.Tanghe

محاسبه وکړه او ویی ویل چی انسانان له بایو سفیر څخه کمه اندازه غذا اخلی ددی په پرتله کوم چی دوی ورته دنور مالی تغذیی لپاره اړتیا لری. دغذا کمبنت په یو شان ندی ، دا په ټولو هیوادو او دنړی ټو لو سیمو کی یو شان ته نده، یو ځای کی یوه غذا پوره وی بل ځای کی بیا لوږه موجوده وی.

اقتصاد پرمختللو هیوادو کی یو تن په یوه ورځ کی له ۸۵۰ کالوری زیات مصرفوی نظر د پرمختیایی هیوادونو یو تن نه په یوه ورځ کی . په جنوب ختیز او جنوبی آسیا هیوادو کی نظر آسترلیا او نوی زیلانده ته دکالوری اندازه او مقدار ۱۲۰۰ کالوری کمه بلل شوی. په امریکا کی په منځنی ډول دیوی ورځی د حیوانی پروتین لگبنت یو تن ته ۸۳ ځله لوړ دی دلری ختیز په پرتله، ۶ ځله لوړ دی له افریقا څخه او ۷۴ ځله لوړ دی له منځنی ختیز څخه (13-p.263).

په اقتصادی پرمختللو هیوادو کی دیو تن دپروتین لگبنت یوه ورځ کی ۹۰ گرامه دی چی ۵۰ سلنه یی حیوانی پروتین دی. پداسی حال کی چی پرمختیا یی هیوادو کی یی دیوی ورځ لگبنت دیو تن لپاره صرف ۶۰ گرامه دی چی هغه هم صرف ۵ سلنه یی حیوانی پروتین دی. که چیری دجاوایو اوسیدونکی ۱۰۰ کالوری له حیوانی منبع اخلی، یو امریکایی ۲۲۰۰ کالوری له حیوانی منبع نه اخلی. (F.A.O) دسنجشونو له مخی په پرمختیا یی هیوادونو کی ۶۰ سلنه بنځی په سمه

توگه نشی تغذیه کیدای لکه چی دټولنی سمه نیمه برخه جوړ وی (18-p.263).

نو هغه هیوادونه چی دغذا کم حد لری هغوی تل خپلی منابع دغذا تولید ته وقف کوی، خو هغه شمیر هیوادونه چی دغذا کافی ذخیری ولری کولای شی دخیلو منابعو زیاته برخه دغیر غذائی تولید هدفونو ته استعمال کړی او غیر غذائی شاخصونه تر اوسه هیڅ هیواد کی ندی په نښه شوی (لکه تفریح ، ښه کورونه او نور). د امریکا متحده ایالاتو او کاناډا وکولای شول دخیلو کرنیزو ځمکو څخه په استفادی ، وگړو ته ښه غذایی نور ماتیف برابر کړی. ددغو ښو او مساعدو امکاناتو له کبله ۱۸۲۰-۱۹۷۰ ز پوری ۴۵۲ میلیونه مهاجر امریکا ته داخل شول.

دا چی کرڼه یو مؤلد سکتور دی، نو دنفوسو دمطالعی خاص ارزښت ددواړو متممو مولدو سکتورونو یعنی زراعت او صنعت برخی کی دی ، خصوصاً نفوس دیوی خوا غذا ته ضرورت لری چی هغه کرڼه تولیدوی او له بلی خوا نفوس کرڼی او صنعت ، دواړو مولدو متممو سکتورونو ته دکار ځواک برابروی . دلته به دغو دواړو سکتورونو کی دیو شمیر انتخابی هیوادونو د بوختو نفوسو شمیر وگورو:

(۵) جدول: په دوو مولدو سکتورونو زراعت او صنعت کی دبوختو نفوسو سهم (په فیصدی)

هیوادونه	کرنه	صنعت	نورخدماتی سکتورونه
هندوستان	۸۳	۶	۱۱
افغانستان	۸۱	۶٫۹	۱۲٫۱
کنیا	۷۸	۱۰	۱۲
پاکستان	۵۷	۲۰	۲۳
اندونیزیا	۵۸	۱۲	۳۰
بولویا	۵۰	۲۴	۲۶

Source: World Bank World Development Report (1985)

خصوصاً پرمختیایی هیوادونو کی نفوس او کرنه ډیری نژدی اړیکې لری، دغو هیوادو کی کرنه نه یوازی یو سکتور دی بلکی دژوند یو طرز هم دی.

د V.A.Kovda دڅېړنې له مخی همدا اوس دټولی نړی پر مخ ۱۵۰۰ میلیون هکتاره یا دځمکی د غونډاری د مخ ۱۰-۱۱ فیصد ځمکه تر کرنی لاندی ده ، هر کال دځمکی پر مخ د مختلفو عواملو له کبله ۶-۷ میلیونه هکتاره کرنیزه خاوره له لاسه وځی او دهغی بیا جوړیدل سلگونه کلونه غواړی، همدا اوس د نړی ۵۰۰ میلیونه وگړی کافی غذا نلری ، دا ددی غوښتنه کوی چی کرنیز محصولات باید لوړ شی او له خاوری ښه گټه واخلو ، سره لدی چی په ۱۹ مه پیړی کی ۱۶ ستره غله له یوهکتار څخه حاصل اخیستل کیده خو دشلمی پیړی منځ کی له هر هکتار څخه دغلو دانو حاصلات ۳۰-۴۰ ستره ته لوړ شو. دشلمی پیړی په پای کی دساینس او تکنالوژی په

پرمختیا سره له هر هکتار څخه ۶۰-۷۰ سنتزه حاصل اخیستل شوی. (18-p.22)

د انسانانو لپاره مهم تولیدی محصول غنم دی د یخنی او د لمر دورانگو له پلوه د ځمکې د مخ ۲۵٪ فیصده د یخ له امله د غنمو کرلو ته برابره نده خو (O.E.Baker) د څیړنو له مخې دا ساحه د ځنگلو نو لپاره چمتو ده مثلاً الاسکا، د کانادا شمال او سایبریا. A.Pearson او A.Harper له مخې د ځمکې ۳۴ فیصده د غنمو لپاره کافی د باران عرضه لری یوازی ۲۰۰ میلیون ایگر ځمکه د غنمو لپاره اوبو لگولو ته ضرورت لری. د ټولې ځمکې د مخ ۱۱ میلیونه مربع میله (د ځمکې د سطحې شل فیصده) د غنمو د کرلو لپاره مساعد ده. په ۱۹۹۱ز کال کی له څلورو کالو پخوا (۱۹۸۷) په پرتله په نړی کی د غذائی محصولاتو اندازه سلو کی څلور یعنی تقریباً ۲۱۶۰ میلیونو تنو ته لوړه شوی، یوازی په غلو- دانو کی پنځه فیصده زیانوالی راغلی یعنی غلی - دانی ۷۳ میلیون تنه تولید شوی، له هغی جملی د غنمو تولید سلو کی ۱۱ یعنی ۵۹۹ میلیون تنو ته رسیږی (W.F.P. Vol.18, p.5) له نیکه مرغه د ساینس او تکنالوژی پرمختگ سره یوځای کرنیزو حاصلاتو کی ښه لوړ والی راتلای شی، خصوصاً پرمختیا یی هیوادونه چی دنړی دو پر دریمه برخه نفوس لری، کولای شی چی د کرنیزو ښوېرکتسونو، خیشاوی (للون)، تناوب، د کیمیاوی سرو په استعمال، د ناروغیو او حشراتو په ښه کنترول، د نویو ساحو کرنی لاندی را وستلو او نورو ذرایعو سره خپل کرنیز حاصلات څو څو ځله لوړ کړی.

دنفوسو او دموگرافیکي مسایلو بیلا بیل اړخونه

الف - سیاسي اړخ:

دیموگرافیکي مسایل او دنفوسو تحلیل په خلاء کې صورت نه نیسي بلکې دا د ټولنې ، ژوند او ورځنیو ټولو مسایلو سره تړاو لري. نفوس ژوند کوي او دژوند ټول اړخونه ددوی په هر څه کې منعکس کېږي، نو ځکه ددیموگرافیکي تحلیلونو یو اړخ سیاسي مسایل دي. نفوس او دنفوسو مطالعات ځکه سیاسي اړخ پیدا کوي چې دنړیوالو حقوقي مسایلو او سیاست له نظره، خصوصاً دعمومي نړیوالو حقوقو له پلوه (International Law) نفوس د یو حکومت او دولت یو مکمله (بشپړ وونکي) شرط دی چې دنورو شرایطو سره یوځای یو دولت تشکیلوي. دا څلور واړه عناصر دادی:

۱- نفوس   Population

۲- قلمرو   Territory

۳_ حاکمیت Sovereignty

۴_ نړیوال حقوقی اهلیت او شخصیت.

پخپله دنفوسو تعریف هم جوت سیاسي اړخ لری یعنی نفوس د یو دولت په سیاسي قلمروکی ټول اوسیدونکی وگړی ددغه دولت نفوس څخه عبارت دی. قلمرو عبارت دهغی جغرافیایو ساحی څخه ده چی دټاکلو سیاسي پولو په واسطه پیژندل شوی وی او معین دولت ورباندی سیاسي حاکمیت ولری. په دی ډول له پورته تعریف څخه دنفوسو سیاسي اړخ په واضح ډول جوتیږی.

ب- اقتصادی اړخ :

دنفوسو اقتصادی اړخ له میلا د څخه زرگونه کاله مخکی یعنی کله چی وگړو په کار پیل وکړ او عملاً په کرنه او مالدارۍ بوخت شول، جوت شو ورو ورو نفوس دکار ځواک او منبع وبلل شو او دتولیدی عامل په توگه مطرح شو. بشري ځواک له کار سره یوځای په تولید او اقتصاد کی مهم ارزښت وموند. نفوس په اقتصاد کی دکار دځواک په توگه په ملی تولید کی د سهم (برخمن) کیدو لپاره هر ډول فعالیت کوی (تولیدی او خدماتی دواړه). په یو هیواد کی پنځ ایزی سرچینی دبشري ځواک (انسانی مهارت) پواسطه دتکنالوژی په کار ولو سره دکارولو وړ گرځی، پروسیس او ترگتی اخیستنی لاندی راځی.

ج - ٲولنيز اړخ :

ٲولنه د افرادو او وگړو مجموعه ده چي راز راز قرار دادی او غير قراردادی پيچلی روابطی تشکيل کړی دی. مونږ مجبور يو په ديموگرافي کي اتنيکي، ژبي، مذهبي، نژادي مسايل دٲولنيز واقعيت په توگه پام کي ونيسو. دغه راز د ميشت کيدو او اوسيدلو طرز ددغو خپل منځي روابط او نور ديموگرافيکي اړخ تشکيلوي.

د - فرهنگي اړخ :

فرهنگ د بشريت ٲول مادي او مانيزي لاسته راوړني را اخلي او د انسان د ژوند يو نه بيليدونکي واقعيت دی. دوگړو پوهه، سواد، وسايل د ژوند سطحه، دمادي او معنوي وسايلو چمتووالي، ددوی د ژوند فرهنگي اړخ منعکسوي. په ديموگرافيکي څيړنو او دوگړو شميرني پر وخت دپوښتنليکونو او عنوانو مطرح کولو کي دغه ٲول اړخونه شامل دي، نشو کولای چي دنفوسو دمطالعي په برخه کي او دنفوسو په هکله دعلمي معلوماتو سيستم کي دا اړخونه هير کړو.

په لږو پرمختللو هیوادونو کی دنفوسو پراېلمونه

که په دقیق ډول ووايو، دملگرو ملتونو له راپور سره سم په ۱۹۷۰ ز کی دنړی نفوس ۳٫۷ بیلونه تنه وو، په ۱۹۸۰ ز کی ۴٫۴ بیلون تنه په ۱۹۹۲ ز کال کی ۵٫۴۸ او په ۲۰۰۰ ز کال کی ۶٫۲۳ بیلون تنه ته ورسید (29-p.42) اوسنی وخت کی دنړی په نفوسو باندی هر کال کی ۸۰ میلیون تنه وراضافه کیږی. تاریخ شاهی ورکوی چی هغه وخت چی نن څخه تقریباً ۱۲۰۰۰ کاله پخوا کرنی پر مختیا وکړه . دنړی نفوس له ۱۰ میلیونو څخه زیات نه و، کوم چی اوس یوازی د لندن ښار کی اوسیږی سره لدی دانسانانو دیموگرافیکی تاریخ په څلورو پړاوونو ویشو .

۱- د کرنی له پیل څخه مخکی

۲- د کرنی له پیدا کیدو تر صنعتی انقلاب پوری.

۳- له صنعتی انقلاب څخه تر دویم نړیوال جنگ پوری.

۴- له دویم نړیوالې جگړې څخه تر اوسه پوری (17-p2)

دکرنی له پیل څخه مخکې (Pre-Agricultural period)

دزېږېدنو او مړینو دواړو شمیر او انډول ډیر لوړو . دغی دوری دوه میلیونه کاله وخت ونيو. په دی اوږده موده کی دمړینو اندازه ډیره لوړه وه . دانسان نسل شاید له منځه تلای وای ، که دهغه وخت دمړینو اندازی ته وگوزو. دکرنی له پیل څخه وروسته ، دغذا په عرضه کی زیاتوالی راغلی او دی موضوع یعنی دغذا افزایش دنفوسو زیاتوالی سره کمک وکړ. د ۱۲۰۰۰ کلونو په ترڅ کی یعنی دکرنی له پیل څخه تر صنعتی انقلاب پوری دانسانانو نفوس دپام وړ زیاتوالی و موند ، خو په ډیر ورو ډول سره .

صنعتی انقلاب دنفوسو دکار وړ تیا او مهارت، دنوي صنایعو او تکنالوژی او دکرنی لاپراختیا او دکرنیزو محصولا تو زیاتوالی دنفوسو دوه واری ودی سره مرسته وکړه . دټولنیزی او اقتصادی وضع اصلا حاتو عامه روغتیا ښه کړه او په غربی هیوادونو کی دمړینو شمیر را کم شو او دزېږېدنو شمیر هم را کم شو، خو وروسته له څو کلونو ددی خبرې پایله د نفوسو وده کی یو زیاتوالی و . وروسته تر دویمی نړیوالی جگړی دنفوسو وده کی صرف یو فیصد وده لیدل کیده . دتکنالوژی او ساینسی ترقی او دگڼ شمیر ناروغیو کنترول او دغذا دتولید زیاتوالی دمړینو اندازه ټیټه کړه او دنفوسو وده ډیره چټکه شوه . په ۱۹۸۰ کال کی له ۴ر۴۱ بیلیونو وگړو څخه ۳ر۲۸ بیلیونو چی لږ و پرمختللو هیوادونو کی ژوند کاو، ۱ر۱۳ بیلیونه نور یی نوره نړی کی و لاندنی جدول پرمختللو او وروسته پاتی هیوادو کی دنفوسو مقایسه ښکاره کوی.

(۶) جدول: له ۱۷۵۰- ۲۰۰۰ کال پوری د پرمختللو او وروسته پاتی سیمو دنفوسو پرتله. (17-p3)

دنفوسو فیصدي		نفوس (میلیون تنه)			کلونه
وروسته پاتی هیوادونه	پرمختللی هیوادونه	وروسته پاتی هیوادونه	پرمختللی هیوادونه	نړۍ	
۷۴٫۶	۲۵٫۴	۵۹۰	۲۰۱	۷۹۱	۱۷۵۰
۷۴٫۸	۲۵٫۲	۷۳۲	۲۴۶	۹۷۸	۱۸۰۰
۷۲٫۹	۲۷٫۱	۱۲۰	۳۴۲	۱۶۶۲	۱۸۵۰
۶۶٫۰	۳۴٫۰	۱۰۸۹	۵۶۱	۱۶۵۰	۱۹۰۰
۶۶٫۹	۳۳٫۱	۱۶۱۸	۸۳۲	۲۵۱۳	۱۹۵۰
۷۱٫۵	۲۸٫۵	۲۶۸۰	۱۰۵۰	۳۶۷۸	۱۹۷۰
۷۴٫۴	۲۵٫۶	۳۲۱۴	۱۱۳۱	۴۴۱۵	۱۹۸۰
۷۷٫۱	۲۲٫۹	۴۰۲۶	۱۲۰۶	۵۲۷۵	۱۹۹۰
۷۹٫۵	۲۰٫۵	۴۹۲۶	۱۲۷۲	۶۱۹۹	۲۰۰۰

وروسته پاتی هیوادونه په افریقا، آسیا، لاتینه امریکا او اوقیانوسیه کی دی . پرته له جاپان او روسی څخه نور ټول آسیایی هیوادونه پرمختیایی دی او په افریقا، لاتینه امریکا کی هم ټول هیوادونه پر مختیایی شمیرل کیږی. په اوقیانوسیه کی هم پرته له آسترلیا او نوی زیلاند نور ټول پرمختیای دی له بلی خوا د اروپا ټول هیوادونه ، شمالی امریکا ، استرلیا، روسیه، نوی زیلاند او جاپان پرمختللی هیوادونه دی. دنړۍ ۷۴ فیصده نفوس وروسته پاتی هیوادو کی او نوری پر مختللو

هيوادو کي ژوند کوي. بيا د ټولو وروسته پاتي هيوادونو له جملې ۷۴ فيصده يې آسيایي هيوادوکي ژوندکوي. په بله وينا : دنړۍ ۵۵۳ فيصده وگړي دآسيا پرمختيايي هيوادونو کي ژوند کوي (4-p.17)

دوه زرم زيرپيديز کال کي د ټولي نړۍ له ۶۲۳ بيليونو وگړو څخه ۱۷۲ بيليونه يې پرمختللو هيوادونو کي او ۴۹۳ بيليونه يې وروسته پاتي هيوادو کي وو. په وروسته پاتي هيوادو کي اوس هم دزيرپيدو انډول ډير لوړ دی چي د بشریت تاريخ کي ساري نه لري. په داسي حال کي چي دغو هيوادونو کي چي د مکفي غذايي محصولاتو فقدان ، د ښوني او روزني تيته سطح، په استخدام کي ستونزي او دښارونو بي نظمه وده او وروسته پاتي اقتصادي نظم لري. ددوي طبيعي زير مي په لارمه توگه ندي پلټل شوي او کرنه يې کاملاً عنعنوي حالت کي ده ، نو دوي ندي توانيدلي چي خپل دی گڼ شمير نفوس ته لارم داقتصادي ودې پلا نونه ولري. د کار ځواک مهارت ډير تېته سطحه کي دی، دمهاجرت ستونزي لري، دورځني کالوري مقدار کم، دميندو او ماشومانو دصحي مراقبتونو وضعيت ناکافي ، د پنځو کلونو تيت عمر ماشومانو دمړيني نسبت ډير لوړ او د عمر منځني حد يې ډير تيت دی (وگوري ۱۷ جدول) ټولنيزه بي امنی پکي زياته ده او دا هيوادونه يې د يو دسته جمعي فقر حد ته رسولی دی، له همدی امله ، خصوصاً وروسته تر او يا يمي لسيزي په بوداپست توکيو ، تهران ، قاهرې، مکسيکو او بخارست کي يو شمير کنفرانسونه دنفوسو د

پراېلمونو دحل لپاره دایر شول او دنړۍ دنفوسو د عمل برنامې او د (UNFPA) هڅې ددغو ستونزو لری کولو ته اړم شولی .

کله چی دنفوسو نړیوال کنفرانس په ۱۹۷۴ ز کی دایر شو او دنفوسو برنامه تصویب شوه هغه تفاهم چی دټولو هیوادو نو تر منځ په پخارست کی وشو نړیوالی همکاری ته یی آسانتیاوی رامنځ ته کړی تر څو دوی د نفوسو مسایلو ته لومړیتوب ورکړی . دنړی اقتصادي ، ټولنیز او دیموگرافيکی حالت ښه بدلون موندلی ، په اکثر و پرمختیایی هیوادونو کی له ۱۹۷۴ کال را دیخوا دیموگرافيکی اکر وده موندلی ده او له یو کلنی څخه د کم عمر دماشومانو مړینی کمی شوی دی او دژوند توقع لوړ شوی ده ، دوگړو ټولنیز ژوند کی هم ښه والی راغلی دی . په اکثر و پرمختیایی هیوادونو کی دسواد او ښوونځی کی د شمولیت اندول لوړ تیا موندلی او روغتیا یی چاری ښی شوی دی ، خو یو شمیر سیمو ، خصوصاً افریقائی هیوادو کی دکالوری سرانه عرضه نده ښه شوی ، مگر بیا هم له هغه وخت څخه د ۱۹۸۴ ز کال تراگیست یعنی د مکسیکو تر کنفرانس پوری خصوصاً دپرمختیایی هیوادونو اقتصادي ډگر کی بریالیتوبونه تر سترگو کیږی . په همدی کال کی دمکسیکو کنفرانس کی یو شمیر نور ټکی هم په گوته شول (ددی مخکی کنفرانس کی مهم ټکی دمړیتو خصوصاً د ماشومانو دمړینو کمښت و) چی عبارت وله :

الف_ دښځو دژوند په برخه کی یو شمیر ستونزی شته ، په تیره بیا هغه څه چی دښځو نړیواله لسيزه کی په پام کی ونه دی تر لاسه شوی (ملگرو ملتونو او یا یمه لسيزه د ښځو نړیواله

لسیزه بللی وه) دیسوادۍ فقر او بیکاری برخه کی د ښځو زیات مشکلات لیدل کیږي.

ب- د میندو او ماشومانو د ورغتیا مقاصد چی یو دیموگرافیکي مهم معیار دی پوره ندی تر لاسه شوی.

ج- د دیموگرافیکي تعدلاتو په نتیجه کی د نفوسو ترکیب بدلون موندلای او د نفوسو زړښت لیدل کیږي.

د- په اکثر و سیمو کی ښاري نفوس د اړوند هیواد دنور نفوس په پرتله ګړندی وده لري. دا له یوی خوا د ښار ونو او کلیو تر منځ د ژوند د معیارونو د تفاوت ښودونکی دی، له بلې خوا ښاري بیکاری مخ په زیاتیدو ده .

ه- نړیوال مهاجرتونو اوس هم په لوړه کچه کی دی البته مهاجر کارگران پرمختللو هیوادو کی دهغوی په اقتصادی پرمختیا کی ونډه اخلي خو بیا دا مسله ځینو هیوادو ته د تشویش وړ ده .

و- پرمختللو هیوادو ته د پنا هندی جریان هم د زیاترو هیوادو لپاره د تشویش وړ ده او د غیر داوطلبانه مهاجرتونو مشکلات په خپل ځای پاتی دی.

ز- د نړیوالو اقتصادی بحرانونو له کبله د پرمختیایی هیوادونو اقتصادی او ټولنیزی پرمختیا هم ټکنی شوی، د غلو- دانو واردول د صادراتو په پرتله لوړه شوی او د داخلی او خارجی مکفی منابعو کمبود هم د نفوسو موجوده پروگرام اغیز من کړی دی.

ح- په اکثر و پرمختیایی هیوادونو کی د خاوری تخریب ، د ځنگلونو او څړ ځایونو له منځه تګ او د طبیعی زیرمو

ستونزی همداسی په خپل حال پاتی دی چی زراعت اوغذایی مواد یی اغیز من کړی دی، هغه میکانیزمونه چی له دغو مسایلو سره مقابله وکړی لا اوس هم په خپل ابتدائی حالت کی دی.

ط - په کره کی دنوی تکنالوژی ترویج دزیاتیدونکی نفوس اړتیاوی پوره کړی دی.

ی- دنړی دنفوسو دعمل د برنامی اصول او مقاصد تائیددی چی د اقتصادی او فرهنگی انکشاف اصلی هدف چی دنفوسو پالیسی گانی او اهداف دهغو یو جزء دی، دخلکو دژوند دکیفیت او دژوند دسطحی اوچتوالی څخه عبارت دی.

دروغتیایی معاصرو روشونوله امله د مړینو وار په وار کمښت او د زیږیدونو ثابت پاتی کیدلو له امله په پرمختیایی هیوادو کی دنفوسو وده لوړه ده ، مگر داستخدام شرایطو کی ښه والی ندی راغلی یعنی دا هیوادونه دگن شمیر اقتصادی او غیر اقتصادی شرایطو له امله ندی توانیدلی چی خپل بشری طبیعی او نور منابع په مناسب ډول په کار واچوی، نو ځکه دبیکاری او پتی بیکاری علایم پکی له ورايه ښکاری او کار ځواک او داقتصاداً فعالو وگړو په برخه کی ستونزی لری. په دغو هیوادو کی دنفوسو او دیموگرافیکی څیړنو په هکله یو بل پرابلم هم واقعیت لری، هغه دا چی دلته دکار دسن، دتقاعد دسن او نورو ځانگړنو او تعریفونو ټاکلی پو له نه لیدل کیږی یا ډیره کمه رعایت کیږی. نو لازمه ده چی په پرمختیایی هیوادو کی د نفوسو تمایلاتو سره یوځای اقتصادی او اجتماعی تمایلات هماهنگ شی. اوس هم دا خبره نده حل شوی چی

دنفوسو دپراېلم موثره حل تر ټولو دمخه داجتماعي او اقتصادي
تغیر څخه عبارت ده او ددی لپاره چی دانکشاف اهداف ترلاسه
شی باید دنفوسو ، چاپیریال، ایکالوژیکي موازنی او اقتصادي
ظرفیتونو تر منځ هماهنگی نظر کی ونیول شی او مربوطه
پالیسی گانی جوړی شی دنفوسو په ساحه کی ، خصوصاً
داقصادی او اجتماعی پرمختیا برخه کی باید پر مختیا یی
هیوادونه لاندی ټکی نظر کی ولری:

- د فقر دتقلیل وظیفه، داستخدام لوړ ول او داقصادی
ودی سره یو ځای دکار دحق تضمین چی دثروت
دعادلته ویش معیار هم لری.
- په ټولنی کی د بنځو دنقش زیاتوالی او دهغو دموقف
لوړوالی.
- دی ټکی ته پاملرنه چی دمیندو او ماشومانو دمړینو
لوړه اندازه موجوده ده .
- دزوړ والی دسن لوړول.
- دچاپیریال د منابعو دتغیراتو او دنفوسو د تغیراتو تر
منځ عدم هماهنگی او دداخلی زیاتی اندازی مهاجرتونو
شته والی ، دښاری کیدو لوړ نسبت (Urbanization)
او لویو ښارونو کی دنفوسو تمرکز. په وروسته پاتی
هیوادو کی چی هلته دا پدیدې په انکشاف منفی اغیزه
اچوی.
- دنړیوالو مهاجرتونو اهمیت او تنوع او هیوادونو ته
دهغو عواقب او په دی برخه کی دهیوادونو ترمنځ
همکاری.

• دېناه غوښتونکو د ستونزو د حل د لارو موندل چې شمیر یې مخ په زیاتیدو دی.

• دهغه شمیر خلکو ورځ په ورځ زیاتوالی ته پاملرنه چې د غذائی موادو پاکو او بو ، سرپناه ، روغتیا یې چارو او نورو د نشتوالی له کبله نشي کولای خپل بشپړ انساني ځواک تر لاسه کړي.

• د انجنیرۍ او زراعتي تکنالوژۍ څخه د بشپړې استفادې په نظر کې نیول چې ژور بدلونونه رامنځ ته کوي.

• د دې واقعیت په نظر کې نیول چې پرمختیا یې هیوادو کې د ځوانانو فیصدي په ټول نفوس کې زیاته وي.

• د دیموگرافیکي معلوماتو د بشپړولو لپاره د نفوسو په هکله د مطالعاتو او څېړنو پراختیا ته پاملرنه .

دغه ذکر شوی سپارښتونه اکثراً حکومتونو پورې اړه لري چې په نظر کې یې ولري.

((د نفوسو په هکله د نړیوالې برنامې سپارښتونه د ۱۹۸۴ کال داگست میاشتې نړیوال کنفرانس مکسیکو))

ددغو ټکو له تذکر څخه باید دا نتیجه وانځلو چې ګواکي د نفوسو وده د اقتصادي پرمختیا مانع او خنډ او د اقتصادي مشکلاتو زیږوونکي ده ! بلکې د دې برخلاف آن داسې نظر یه هم شته چې وایی: د نفوسو وده د پرمختیا انگیزه ده ، دا ځکه چې اجناسو او خدماتو ته پوره تقاضا رامنځ ته کیږي او د کار د ځواک ارزانه او کافی موجودیت د تولید سطحه لوړ وي. د تولید لگښت (مصارف) کیږي، ان دا چې په کلیو کې د کار د ځواک زیاتیدل د زراعت د ترقی سبب کیږي، مثلاً په

افریقا ، لاتینی امریکی او یو شمیر اسیائی هیوادو کی دا مثالونه لیدل کیږی. دمتحده ایالاتو او کانادا اقتصاد هغه وخت ډیره ترقی وکړه چی گڼ شمیر مهاجر ورغلل.

په دی ډول دډیموگرافی دعلم گڼ شمیر پوهان وایی چی نفوس کوم حقیقی مشکل ندی، بلکی د دقیقو پلانونو او مناسبی انکشافی پالیسی نشتوالی یو مشکل دی. دلته ددوی په نظر یو شمیر عوامل شته چی داقتصادی وضع دخرابوالی او دغذا دنه کفایت سبب شوی چی هغه دادی:

۱- لږ پرمختیا:

که چیری مناسبی انکشافی پالیسی گانې لاس لاندی ونیول شی او دژوند لوړی سطحی ته رسیږو دنفوسو پرابلمونه په خپله حل کیږی. دبیلگې په ډول د پرمختللو هیوادونو تاریخ دهمدی وینا شاهد دی. اصلی پرابلم لږ پرمختیا ده چی باید لاری ولټول شی. په اقتصادي پرمختیا سره به داسی ټولنیز میکانیزم رامنځته شی چی دنفوسووده او دعاید ویش به منظم شی. تر هغه وخته چی دپرمختیایی هیوادونو خلک فقر، بیسوادی او جسماً او روحاً ضعف سره مخامخ وی، نو ترهغه وخت پوری به لویه کورنی دروحي او اجتماعی مصئونیت یوازی متکا (ډاډ گیرنه) وی. دا ډله پوهان چی دا نظریی ورکړی ، ددوی په عقیده دکورنی دکوچنی کولو لپاره غریبو خلکو کی هیڅ ډول انگیزه نشته اگر چی که مونږ فامیلی پلان جوړونه هم طرحه کړو.

۲- دطبیعی منابعو ډیر اسراف:

نفوس یوازی دطبیعی منابعو د موجودیت او له هغو څخه داستفادی په هکله اقتصادی پرابلم لری، خو واقعیت دادی چی پرمختللی هیوادونه چی دتولی نړی ۲۰ فیصده نفوس لری، دتولی نړی ۸۰ فیصده منابع مصرفوی. یو امریکایی او یو اروپائی په منځنی ډول ۱۶ ځله دیوه پرمختیایی هیواد دوگړی په پرتله غذائی مواد، انرژي او نوری منابع زیاتی مصرفوی. نو ځکه په پرمختللو هیوادو کی دیو اولاد زیږیدل، په پرمختیایی هیوادو کی د ۱۶ اولادونو دزیږیدلو په انداز فشار په طبیعی منابعو ور وړی. نو دپرمختللو هیوادونو دغه اسراف د پرمختیایی هیوادونو دلاریات فقر او ددوی تر منځ د اقتصادی واټن سبب شوی دی.

۳- دنفوسو سیمه ایز ویش:

دیو شمیر پوهانو په نظر نفوس د ناانډوله اسکان له امله هم پرابلم لری. دنړی ځینی سیمی لکه د برازیل، دامازون شاو خوا، دافریقا شمال او یو شمیر نوری سیمی ډیر کم یا هیڅ نفوس نلری، مگر بالمقابل ځینی نوری سیمی لکه جاوا، بنگلادیش اوبمبی کی بیا ډیر زیات تکاثف لیدل کیږی. همدارنگه پرمختیایی هیوادونو کی ښارونو او دښارونو شاوخوا تکاثف زیات دی، مگر لری سیمو کی چی د کرنی،

مالداري، ڪب روزلو، سيمه ايزو تشبثونو او نور منابع لري،
نفوس نشته ، بناً دا دحکومتونو وظيفه ده چي دا سي پروڙي
پيل ڪري چي اطرافي سيمو کي منابع او نفوس په کار ولويږي
او دکليو مهاجرتونه بنارونو ته کنټرول شي. (۷-ص ۱۸۰).

دریم خپرکی

د دیموگرافیکي احصائیو او

ارقامو استفاده کوونکی

دیموگرافیکي ارقام او اعداد دیوی ټولنی ټولو
اقتصادی ، اجتماعی ، سیاسی ، نظامی ، حقوقی ، کلتوری او
نورو برخو کی استفادې لاندی نیول کیږی او له هغوڅخه
داستفادی وگړو نه نور هم دپراختیا په حال کی دی. مثلاً دملی
اقتصادپلان جوړولو او انکشافی پروگرامونو دطرح، جوړولو
او تطبیق لپاره اصلاً احصائیوی معلومات اساس او بست
جوړوی ، پرته له مؤثقو احصائیو او آمارو څخه هیڅ ډول پلان
نشي جوړیدای. دا رنگه دعامة خدماتو د چمتو کولو او برنامه
ریزی لپاره باید د سیمو خصوصیات ، معین دیموگرافیکي
شاخصونه ، دنفوسو دودی اندازه ، دکورنیو ترکیب اونور
معلومات باید موجود اوسی.

دمولدو سکتورونو (کرنی او صنعت) او دساختمانی
سکتور دخدماتو حجم هم ددیموگرافیکی معلوماتو پر بست
کیږی. همدا راز ددولت لخوا داداری کنترول (هویت ، پولیسی
مقاصد او نور) دنفوسو د معلوماتو له مخی ښه ممکن
کیدای شی.

داوس مهال موجودو علمی او تخنیکي شرایطو کی
دانکشاف او ترقی دراوستو لپاره باید دټولنیزو تولیداتو دودی
او د تقاضا وو دپوره کیدو لپاره مناسب پلا نونه طرح شی. ددی
قانون ماهیت په دی کې دی چی باید په ټولو تولیدی او خدماتی
خانگو کی هماهنگی موجوده وی او د ذخایرو او اړتیا وو تر
منځ توازن وساتل شی او باید ددی مقصد لپاره د تخنیکي،
محاسبوی او احصائیوی ارقامو پر اساس داقتصاد اداره
رامنځته شی او ددی مقصد لپاره تر ټولو مخکی باید په نفوس
پوه شو، ځکه چی دا اصطلاح په خپله یوه جامع مانا لری چی
مونږ بحث ورباندی وکړ، خو یوازی دټولو نفوسو په پوهیدو دا
مقصد نشوترلاسه کولای بلکی دنفوسو تفکیک سن ، کارته
مستعد وگړو شمیر معلومولو ، دښوونځیو شمولیت ته د
برابرو ماشومانو دسن ، دتقاعد اړ کسانو شمیر، کرڼه کی
دمالیکت لرونکو کروندگرو، اجار لرونکو ، مزدور کارو او
نورو ارقام ، دمشغولیت سن او داسی نورو ټولو مواردو کی
سنجشی موادو ته ضرورت دی. البته ددیموگرافی ارتباط له
اقتصاد سره او له پلان سره نه یوازی دارقامو په چمتو کولو
کی دی ، بلکی تر دی لایات دپلان اجرا، نظارت او ارزیابی
کی هم دیموگرافی ارزښت لری. په دی توگه احصائیه عمدتاً

دولتي مقاماتو ، دپلان ارگانونو او رهبري کوونکو ارگانو ته عندالموقع احصائیوی علمی معلومات ترتیب ، جمع اوری او وړاندی کوی چی دپلا نونو طرحه ، تطبیق او ارزیابی کی دملی اقتصاد دیپلا بیلو سکتورونو دودی دتناسب ، دبشری قواوو او دطبیعی زیرمو څخه استفاده کی ، دنفوس دمدادی رفاه سطحه کی او دټولنی دفرهنگی ، کلتوری وده کی او دخدماتو ښه اجراء کی پکاریږی. داداري اهدافو تامین او په یو مملکت کی داداری واحدونو او تشکیلاتو څرنگوالی صرفاً دنفوسو دارقامو دوجودیت په صورت کی کیدای شی. دهمدی امله ده چی هر هیواد دنفوسو داحوالو دثبت سیستم څخه برعلاوه په هرو څو څو کلونو کی هرو مرو کلی وگړ شمیرنه اجرا کوی. همدارنگه خیریه موسسی، نړیوالی اداری لکه FAO,UNDP,UNHCR,W.H.O او نوری هم دسیمو سرشمیرنو ته اړتیا لری. نو دا علت دی چی دملگرو ملتونو دسازمان داقتصادی او اجتماعی کمیسیون دنفوسو لپاره ځانگړی برخه لری چی مقری په نیویارک کی دی. په تیره بیا دپرمختیایی هیوادو لپاره او د آسیا پسفیک حوزی لپاره دکار بیلا بیل پروگرامونه لری. دبشر دحقوقو ادارات دخپلو چارو داجرا لپاره دقیقاً دنفوسو ټولو مشخصاتو ، ترکیب، عوایدو ، دمیشث کیدو څرنگوالی، اجتماعی خصوصاتو ، دمیندو او ماشوم دحالت او نورو کمی او کیفی ارقامو تحلیل شویو راپورونو ته ضرورت لری. په اقتصاد کی دملی عاید ، سپی سر کلنی گټی، دپس اندازونو او په مجموع کی داقتصادی ودی او دنفوسو دودی تناسب او مطالعی ته ضرورت لری. دکرنی په

سکتور کی دھمکی (دتولیدی عامل په توګه) او دنفوسو انډول دمطالعی لپاره دیموګرافیکي ارقامو او دنفوسو دویښ په باره کی معلوماتو ته ضرورت دی. همدارنګه دکلیو دپراختیا پروګرامونه پرته داحصائیوی معلوماتو څخه نشی تطبیق کیدای. دهیواد په نظامی چارو کی دنفوسو په هکله ارقامو ته شدید ضرورت دی دیو هیواد مالی اداره د مالیاتو او ټکسونو لپاره دټولونفوسو، ملکیتونو او جایدادونو او عایداتی منابعو ارقامو ته ضرورت لری. عدلی او قانونی مراجع او امنیتي څانګی هم دی ډول معلوماتو ته ضرورت لری او ورڅخه استفاده کوی.

د دیموگرافیکي څیړنو او دنفوسو

دسرشمیرنی لپاره نظري او عملي چمتووالی

تجاربو بنودلی چی په یو هیواد کی داحصائیوی
مجهزی او دایمی اداری او دفتر موجودیت ډیر ضرور او گټور
دی. ددی ډول دفتر او اداری لرل له یوی خوا دسرشمیرنو تر سره
کول په ټاکلو وختونو کی تضمین او ډاډ من کوی له بلی خوا
دنورو راتلونکو وگړشمیرنو لپاره دپروگرامونو دتوحیدولو او د
مقدماتی چارو دتنظیم او ترتیب لپاره به یو مرکز موجود وی. په
گڼ شمیر هیوادو کی اکثرأ لیدل کیږی چی دسر شمیرنو تر منځ
د ۵-۱۰ کلونو واټن سره سره دیوی سر شمیرنی دعملیاتو په
پای ته رسیدو سره دبلی سر شمیرنی لپاره پلان جوړول او دیوی
برنامې تر تیبول پیل کیږی. لدی کبله چی دیو هیواد په سطحه
دنفوسو شمیرنه یوه ډیره ستونزمنه، پیچلی او ځواړخیزه عملیه
ده، نو دا ددی غوښتنه کوی چی دهغی لپاره گڼ شمیر عملی او
نظری تدابیر چی په علمی او اصولی بنسټونو ولاړ وی ، لاس
لاندی ونیول شی. سره له دی چی نن ورځ په دیموگرافی کې
اتومات او پرمختللی محاسبوی ماشینونه ، کمپیوتر او
ثبتوونکی وسایل استعمالیږی او دکارونو په اجرا کی یی

سهولت او گړندی والی رامنځ ته کړی، مگر بیا هم که لازمه نظری او عملی اماده گی او چمتووالی نه وی دا چاره نشی ترسره کیدای.

له دی کبله چی په معاصرو خصوصیاتو سره خصوصاً په پرمختیایی هیوادو کی دسر شمیرنی دعملی اجرا او ترسره کول چی په هغی کی نور احصائیوی منابع فوق العاده محدود وی ، یو ډیر ارزښتمن او مبرم ملی ضرورت دی خو په عین وخت کی یو پر مصرفه او مغلقه احصائیوی عملیه هم ده . دا عملیه خوڅو پړاونه لری . دټولو مراحلو اجرا دعینی شرایطو په استنباط، دسرشمیرنی په پلان کی پرته له گومی اشتباه او دنړیوالو علمی اساساتو څخه بی انحرافه دهغی تطبیق او بشپړول نه ویازی دهغی په کیفیت او دسرشمیرنی دارقامو دحاصله نتایجو موثق والی او گټور توب باندی غوره اغیزه لری او مصارف او زیار به هم درضایت سبب وگرځی ، نو ځکه دنفوسو په سرشمیرنه کی سمه او دقیقه پلان جوړونه نه ویازی په هغو هیوادو کی چی دوگړو شمیرنی او احصائیې برخه کې محدود تجارت لری، بلکی هغو هیوادوکی هم چی پرمختللی احصائیوی سیستم لری، لومړی درجه ارزښت لری. سره له دی چی دنړی دیلا بیلو سیمو او هیواده نو ترمنځ اقتصادی، ټولنیزو او جغرافیایو شرایطو تر منځ توپیر شته او ددغو توپیرونو له مخی دنفوسو دسرشمیرنو پلان جوړونه او تطبیق نشی کیدای په متحدالشکل بڼه او په عین ډول اجرا شی، خو بیا هم دنورو هیوادونو تجارت دا ښکاره کوی چی په سرشمیرنو کی ځینی حساس پړاوونه شته چی کیدای شی په ګډه دپاملرنی

وړ وگرځي يعنې ټول هيوادونه بايد هغه په عين ارزښت سره په پام کې ونيسي. دا مهمه پړاوونه چې يو شمير فرعي مقدمات هم لري، بايد دسر شميرني لپاره دچمتووالي څرنگوالي د دوو اړخونو څخه يعنې هم نظري اوهم عملي يي سره بيل کړو:

په نظري چمتووالي کې عمدتاً د پرسونلو روزل ، ديو شمير پيشنهاداتوتر سره کول، خلکو ته دسرشميرني دموخو ، طرز او مقاصد وروښانه کول، اړوند ادارو سره قبلي تماسونه او تفاهمات شامل دي.

په عملي چمتووالي کې دنقشو ، طرحو ، پلانونو ، ضروري وسايلو ، مادي او مالي منابعو تدارك او نور شامل دي پدې توگه دا ډول چمتووالي په بيلا بيلو سيستماتيکو پړاوونو کې ترسره کيږي چې دا بحث په دوگړ شميرني برخه کې په پوره تفصيل او ټولو جزئياتو سره مطالعه شي او دسرشميرني ټولي مرحلې به توضيح شي.

د دیموگرافیکي احصائیو او ارقامو عمده منابع

له دی کبله چی نفوس دهغو ټولو وگړو مجموعه ده چی په یو ټاکلی وخت کی په هغه معینه ساحه او قلمرو کی ژوند کوی چی دسیاسی ، کلتوری یا طبیعی پولو پواسطه ایسار شوی وی . دنفوسو پدیده بدلون منونکی ده چی هغې کې زیریدنی ، مړینی او مهاجرتونه لیدل کیږی له دی برعلاوه نفوس کیفی خصوصیات هم لری چی د هغو د علمی مطالعی او تحلیل لپاره او دنفوسو داندازی (Size) ، جوړښت (Structure) او

ویش (Distribution) دزیریدنو شمیر (Number of birth)
 مړینو (Deaths) او حرکاتو (movement) معلومولو ته
 ضرورت دی چی دنفوسو وده ، دهغو ترکیب کی دبدلون او
 دویش او اوسیدلو څرنگوالی ورڅخه تشریح کیدای شی. دا ټول
 په کمی ارقامو راټول، تنظیم، خلاصه او اړته کیږی. ددغو چارو
 داجرا او ترسره کولو لپاره مونږ سره تخنیکي دیموگرافی
 Technical Demography مرسته کوی. تخنیکي دیموگرافی
 ددغه مضمون هغه څانگړنه ده چی دخپلو څانگړو میتودونو ،
 تخنیکونو او مقیاسونو په کارولو سره دیموگرافیکي تحلیل
 ترسره کوی (24-p1).

هغه لاری چاری او روشونه چی دهغو په واسطه ارقام او
 احصائیوی شمیرنی دتحلیل او مطالعی لپاره چمتوکیږی او دا
 چی دا چاری څوک او څرنگه ترسره کوی، یو بل سره توپیر لری.
 چی ددیموگرافی او احصائیوی ارقامو منابع بلل کیږی چی دا
 په څلورو بڼو دی:

۱- دنفوسو سر شمیرنه (وگړي شمیرنه) (Population Census)

۲_ دنفوسو داحوال ثبت (Population registers)

۳_ دحياتی احصائیو ثبت (Vital Statistical Register)

۴_ دیموگرافيکي نمونوی سرویگانی (Demographic

Sample surveys) همدارنگه نړیوالې مقایسې هم یوه منبع ده، خو له دی کبله چی هغه دنړیوالو ادارو له لارو اجرا کیږي، نو ددیموگرافي علم کی یې فعلاً بحث لاندی نه نیسو.

دغه هره یوه مهم اوډیره پراخه موضوع ده چی ددیموگرافي او نفوسو دمطالعې برخه کی اساس ځای لری. ددغو منابعو له جملی دنفوسو سرشمیرنه ددیموگرافيکی احصائیو او ارقامو لپاره ډیره موثقه او هر اړخیزه سرچینه ده چی طبعاً دا د نورو دری ډولونو په مقایسه زیاتو تدابیرو ته اړتیا لری او دخپل ارزښت له مخی ترنورو دری ډولونو اول واقع ده. خو سره له دی هم مونږ به یی څلور واړه دلته په بیلا بیلو څپرکیو کی مطالعه کړو.

زمونږ ددی کتاب څلور څپرکی ددیموگرافيکی معلوماتو او ارقامو څلورگونو منابعو ته بیل شوی دی. سره

ددى چى دغه منابع ځينو وختونه يو دبل بشپړوونكى او
مرستندويه هم واقع كيږي او يويى بله بشپړوي ، خو مونږ د
دى لپاره چى په هريويى ښه پوه شونو يوله بل موييلى بيلى
په عليحده څپركيو كى راوستى دى ، هره يوه به يي بيللا بيله
مطالعه شي.

خلورم خپرکی

د نفوسو سرشمیرنه

Census

سرشمیرنه څه ته ویل کیږي؟

د نفوسو سرشمیرنه په ننني مفهوم سره د یو هیواد یا یوې سیمې د ټولو وگړو د دیموگرافیکي، اقتصادي او ټولنیزو برخو کې په یو ټاکلي وخت کې دارقامو او اعدادو راپورول، تصنیف، ارزیابی، تجزیه او تحلیل کول او دهغو نشرولو په برخه کې د فعالیتونو د مجموعې څخه عبارت ده.

وگړي شمیرنه یا (Census) په ملي او له هغې په ټیټه کچه کې د دیموگرافیکي معلوماتو یوه ډیره مهمه او پراخه منبع ده. دا د یو هیواد د وگړو او نفوسو شمارل دي په یوه ټاکلي موده کې چې د یو زیات شمیر روزل شویو وگړیو شمیرو نکو (Enumerators) په واسطه او تخنیکي ماهرینو، دولتي ادارو او دڅیړنو د کار کوونکو لخوا، په پیچلو اوږدو سروي گانو له پراخو ساحو راپورول کیږي (p.161-24).

په دغه مفهوم سره د امریکائی نامتو دیموگرافر
Kingsley Davis په وینا سره لومړنی سر شمیرنه دایتالیا د
اولسمې پېړۍ سرشمیرنه دییلگی په توگه یادولای شو. امریکا
په دغه مفهوم سره لومړی ځل په ۱۷۹۰ ز کی داسی نو
سرشمیرنه وکړه او انگلستان د لومړی ځل لپاره په ۱۸۰۱ ز کی
په آسیا کی هند په ۱۸۸۰ ز دا ډول سر شمیرنه وکړه. زمونږ په
هیواد کی لومړی ځل بشپړه سرشمیرنه په ۱۳۵۸ ه ش کی
وشوه چی دهغی لپاره څلور کاله مقدماتی کار شوی و.

د سرشمیرنی بیلا بیل ډولونه اود

نفوسو د سرشمیرنی سره دهغو توپیر

هغه مستقیمه سرشمیرنه چی دوگړو دبیلا بیلو مشخصاتو دمطالعی په خاطر دهر فرد د خصوصیاتو ثبت څخه تر لاسه شوی وی ، د کلی سر شمیرنی یا Census په نوم یادیری، حال دا چی په اوسنی وخت کی یو شمیر نوری سرشمیرنی یا د دیموگرافیکي معلوماتو یو شمیر نوری منابع هم شته چی دبیلا بیلو هیوادونو د اقتصادی او اجتماعی انکشاف او ودی د سطحی او دهغو د مالی او تخنیکي شرایطو په پام کی نیولو سره اجرا کیږی لکه داو سیدونکو دکورونو شمیرنه ، زارعتی سروی گانی او سرشمیرنی ، د صنعتی تاسیساتو سر شمیرنی، نړیوالې مقایسې او داسی نور. له بلی خوا یو شمیر گټور نور معلومات د نفوسو د سرشمیرنی څخه په لاس راځی چی بالمقابل له هغو څخه یو شمیر اقتصادی- اجتماعی شاخصونه تر لاسه کیږی. په دی توگه د اوسیدلو

دکورنو ، داستخدام، کار او شغل، دخلکو د سواد سطحی، صنعتی تاسیساتو ، دڅښلو داوبو دمنبع د نوعیت ، د سون دموادو نوعیت، په کورونو کی دکارول شویو ساختمانی موادو د نوعیت او نورو لپاره دمعلوماتو او دسرشمیرنو تر منځ ډیر نژدی روابط موجود دی او ټول معلومات په عین وخت کی دسر شمیرنو څخه تر لاسه کیدای شی، دا ځکه دغه ټول معلومات دیو بل تر منځ شریک دی، مثلاً دسرشمیرنو د خصوصیاتو څخه یو یی د اوسیدو دکورونو طرز او دهغو جوړښت دی کوم چی وگړی پکی ژوندکوی او اکثر هیوادو کی دا ډول ټول معلومات دسر شمیرنی په وخت کی په یوه واحده فورمه کی تر لاسه کیږی او بیا ټول یو بل سره مقایسه کیږی او دارقامو پراسیس کی ډیره اسانتیا پینښیږی او دارقامو تحلیل او تجزیه په پراخه ترگه صورت نیسی. دټولو معلوماتو راجمع کول په یو وخت کی هم ځینی ښیگڼی لری او هم ځینی ستونزی . دبیلگی په توگه ښیگڼه یی داده چی دارقامو پراسیس کی آسانی واقع کیږی. وخت کم ضایع کیږی او تر لاسه شوی معلومات ډیر هر اړخیزی وی ، خو ستونزی یی داوی چی ممکن په پوښتنلیک کی د ډیرو زیانو پوښتنو او عنوانونو د موجودیت له کبله د پوښتنو دفشار له کبله مصاحبه کیدونکی وگړی عکس العمل وښی او وگړی شمیرونکی ته هم ممکن گرانه تمامه شی. ددی ډول پوښتنلیک یا فورمی نمونه چی افغانستان کی یی هم تجربه موجوده ده دکتاب په پای کی په یوه ضمیمه کی راوستل شوی ده . هغو حالاتوکی چی دا ستونزه اټکل کیږی، نو هلته به بهتره وی چی صرف یو شمیر ډیر مهم سوالات له سل په سلو کی یاتولو وگړو

څخه وپوښتل شي، مگر نور معلومات دي د نمونوي سروی او
 نمونو اخیستو له طریقه تر لاسه شي، خو دنفوسو د سر شمیرني
 او زراعتي سر شمیرني تر منځ لږ شمیر نژدې اړیکې شته. دا
 ځکه چې کلي سرشمیرنه او زراعتي سرشمیرنه گڼ شمیر
 ضروري گډې ځانگړنې نلري. کیدای شي دواړه ډوله سر
 شمیرني په کرڼه کې د بوختو وگړو په هکله عنوانونه ولري، خو
 ددې ډول وگړو تعریف دواړو سرشمیرنو کې په هیڅ صورت یو
 شانته ندی. په زراعتي سر شمیرنه کې دا ډول وگړي (هغه
 شمیر نفوس چې په کرڼه کې بوخت دي) ټول هغه کسان را اخلی
 چې دکرني سکتور کې په هر بیلا بیل کار بوخت وي، نو ځکه
 ویلای شو چې دکرني په سرشمیرنه کې تل ارقام صرف زراعتي
 فعالیتونو په هکله راټولېږي. باید په یاد وساتو چې هغه وگړي
 چې دسرشمیرني په موده (انټروال) کې په زراعتي څو څو
 فعالیتونو کې بوخت وي، ممکن په سر شمیرنه کې هم څو څو
 په تکراري ډول وشمیرل شي. پداسې حال کې چې دنفوسو
 سرشمیرنه (کلي سرشمیرنه) کې دا ډول تکرار نه رامنځته
 کېږي ځکه چې په دې ډول سر شمیرنه کې ډیر معلومات په یوه
 سوالنامه او فورمه کې ډکېږي او ساحه ترک کېږي چې دنقشي
 له مخې کار ډیر منظم روان وي، خو پېچلتیا یې داده چې د
 پوښتنو فشار او کثرت ستومانه کوونکي واقع کېږي (یو ځل
 بیا د کتاب دضمیمې فورمې ته مراجعه وکړئ) نو هغه توپیر
 چې دواړه ډوله سر شمیرنو کې ددغو وگړو په هکله لیدل کېږي
 دهیوادونو لپاره ډیر ارزښت لري او ښه به وي چې دواړه ډوله
 معلومات په واک کې ولرو.

هغه معلومات چی دنفوسو د سر شمیرنی څخه تر لاسه کيږي ، کيدای شي له هغو څخه ديوی زراعتی سرشمیرنی لپاره د نمونه گیری په توگه کار واخلو یا یو عمومی چوکاټ ورڅخه جوړ کړو.

دنفوسو دسر شمیرنی دپلان جوړونی پروخت باید په یاد ولرو چی هغه یو شمیر معلومات چی دکرنیزی سر شمیرنی اجرا کی آسانتیا پینوی هم درج او راټول شی. سره له دی چی دصنعتی او تجارتی تاسیساتو په هکله معلومات دسر شمیرنی جز نه بلل کيږي، خو بیا هم دنفوسو د اقتصادی خصوصاتو په اړه ځینی معلومات دنفوسو سرشمیرنه کی ضروری وی او باید را ټول شی. دغه ډول معلومات دتاسیساتو دڅرنګوالی او دهغو په اړه د ارقامو د چمتو کولو په برخه کی ډیر کمک کوی. تجاربو بنودلی چی دغه ډول لستونه او فورمی وروسته بیا د تاسیساتو دثبت او شمیر د معلومولو لپاره چی خپلو هیوادو کی مروج دی او ډیری مهمی بلل کيږي، استفادی لا ندی نیول کيږي. دلته اکثراً هغه تاسیسات راځی چی اقلأ ۵-۱۰ تنه پکی استخدام وی، پکی ثبت کيږي. دغه ډول معلومات د اشتغال او کار تر سرلیک لا ندی درج کيږي چی په هغه کی لا ندی معلومات ضرور دی:

- داشتغال موقف(دتصدی یا موسسی رئیس ، کار فرما، کارگر، انجنیر یا بل څه)
- دعاید منځنی حد.
- دکار شفت اونور.

ددغو ډول لیستونو څخه اقتصاداً فعال وگړی پيژندلای شو او
شمیر لای یی شو او دهغو پته او دکار رشته یا خانگه هم
معلومولای شو.

په ننی معاصر مفهوم سره د سر شمیرنی

مفهوم او دهغی ځانګړتیاوی

دا چي سر شمیرنه په خپله د نفوسو شمیر او دهغو په هکله د معلوماتو را ټولول دي، نو دملګرو ملتونو دسازمان داحصائیی ځانګړی اختصاصی ادارې^(۱) (ESCAP) په خپرونو کی دنفوسو سر شمیرنه دهغی په معاصر مفهوم سره په لاندی ډول تعریف شوی ده: " دنفوسو سر شمیرنه په یو ټاکلی وخت کی دیو هیواد یا دیو هیواد دیوی ټاکلی سیمی د ټولو وګړو دمشرکو دیموګرافیکی اقتصادی، اجتماعی او کلتوری احصائیوی ارقامو دراتولولو، تصنیف ارزیابی، تجزیی او تحلیل او بلاخره دهغو دنشر او خپرولو په اړه د عملیاتو دمجموعی څخه عبارت ده "

دننی ورځی دنفوسو دسر شمیرنی عمده او ضروری خصوصیات عبارت دی له .

۱- هر وګړی په بیلا بیله توګه شمارل کیږی او ټولی ځانګړتیاوی په بیله بیله توګه ثبت کیږی.

(^۱) Economic & Social commission for Asia & the Pacific څخه عبارت

ده چي دملګرو ملتونو دنفوسو دیوژن په چوکاټ کی فعالیت کوی او د-Asia-Pacific Population. عنوان لاندی یوه دو میاشتنی خپرونه لری.

- ۲- سر شمیرنه یو ټاکلی سیمه او ساحه او په هغی کی هر بیلا بیل اوسیدونکی چی حاضر وی او هلته ژوند کوی، احتوا کوی.
- ۳- ټول نفوس په یو وخت کی شمارل کیږی او ارقام یوی ټاکلی دوری یا مودی (Reference Period) ته ارتباط ورکول کیږی.
- ۴- سر شمیرنی منظمأ ټاکلو فاصلو (۵-۱۰ کلونو کی) اجرا کیږی.

ځینی هغه مهم مسایل چی سرشمیرنه کی باید هیر نشی:

- سرشمیرنه دامانا ورکوی چی هر وگړی په بیلا بیله توگه شمیرل شوی او دهر وگړی دیموگرافیکی، اقتصادی، اجتماعی او کلتوری ځانگړتیاوی په مجموعی نفوس یا دمجموعی نفوسو یوی نمایندگی کوونکی نمونه کی ثبت شوی دی. یوازی په همدی وسیلی سره کیدلای شی چی د یو وگړی بیلا بیلو خصوصیاتو (سن، جنس، سواد، شغل او نورو) پوری مربوط ارقام جدول بندی شی. یوازی دنفوسو دیو گروپ په اړوند د شمارلو ډیرو دقیقو معلوماتو ته هم سر شمیرنه نشوویلای، دا ځکه چی دوگړیو یو گروپ پوری دمربوطو معلوماتو ثبت یا دهغو لنډیز معمولأ دیو شمیر عمومی معلوماتو دمحدیدو سبب کیږی. ان دا چی که دگروپی شمارلو پلان ډیر په مناسبه توگه هم طرحه شوی وی او دوگړیو یو گروپ دسن او جنس په هکله معلومات هم چمتو کړی، بیا هم دا لار (یعنی گروپی شمیرنه) دعمومی استفادی لپاره وړ نه بلل کیږی.

بله مهمه خبره داده چی باید دنفوسو سر شمیرنه ټاکلی سیمه (ټول هیواد یا دیو هیواد ټاکل شوی سیمه) ټوله احتوا کړی او په بشپړ ډول یی پوشش لاندی راشی او په دیفکتو او دیجور^۱ شمیرلو متکی وی. دلته باید د سیمی هر دایمی او معمولی اوسیدونکی او موقتاً حاضر وگړی پرته له حذف یا تکرار و شمارل شی.

دنفوسو سر شمیرنه کی باید هر وگړی دمنل شوی وخت په انټروال کی وشمیرل شی، یعنی را ټول شوی معلومات باید ټاکلی دوری (دی ته حساسه موقع هم وایی) یا Reference Period پوری اړه ولری. حتمی نده چی ټاکلی دوره ټولو هغو ارقامو لپاره چی را ټولیرې، عین نیټه وی، دا ځکه ځینی وخت دځینو معلوماتو لپاره ټاکلی دوره هماغه دسر شمیرنی ورځ وی، حال دای چی ځینو حالاتو کی د ځینو نورو معلوماتو لپاره بیا یو بل وخت وی. دبیلگې په توگه: داقتصادی ځانگړتیاوو لپاره یوه لنډه موده، اما دزیریدو په هکله دشمیر له ورځی مخکی یوه اوږده موده دټاکلی دوری په توگه د سر شمیرنی په پوښتنلیکونو کی بنودل کیږی. دنفوسو سر شمیرنی باید په ټاکلو واټنونو (پنځو یا لسو کالو) کی اجرا شی. په یو هیواد کی تر سره شوی

(*) Dejure: سیمه کی دیو وگړی داصلی او دایمی اوسیدو پر بنسټ سر شمیرنه چی دسر شمیرنی وخت کی وگړی موجود دی.

Defacto: صرف دسر شمیرنی په وخت کی سیمه کی دوگړی موجو دیت او دهغه شمیرل، سره ددی چی کیدای شی دایې معمولی مسکن نه وی.

سر شمیرنی ددی امکان برابر وی چی تیره وضع
ارزیابی، موجوده وضع ډیره ښه تشریح او توضیح او
دراټلونکی په هکله لازمی پیش بینی گانی او اټکلونه او
تخمیتونه ارائه شی.

ملگري ملتونه سپارښت کوی چی ښه به وی چی
دبیلابیلو هیوادونو دنفوسو سر شمیرنه په هغو کلو نو
کی وشي چی په صفر پای ته ورسېږي. په دی ډول به ټول
هیوادونه په ټاکلو فاصلو کی سر شمیرنه اجرا کړی او
دزمانی مقایسوی معلوماتو چمتو کول به په ملی او بین
المللی سویه ممکن شی او یو هیواد کی به دهغو
مربوط سر شمیرنی ملی او بین المللی یا منطقوی او
جهانی سطحه باندی لوړ اورزښت پیدا کړی او که
چیری تقریباً په عین نېټه او عین کال کی د نورو
هیوادونو سره چی همدا وخت یی سر شمیرنه کړی وی،
مقایسه شی، نو مقایسوی نتیجه به هم تر لاسه شی. له
دی کبله چی دسر شمیرنی دوخت په ټاکلو کی چی دیو
هیواد دمالی، قانونی، اداری، اقلیمی او نورو شرایط او
عوامل د سر شمیرنو د نړیواله کیدو یا بین لمللی والی
او همزمان والی هدف په مقایسه ډیر اغیزمن دی، نو
ځکه دوخت په ټاکلو کی ډیر تاکید نشی کیدای، بلکی
صرف یوه ضمنی موضوع بلل کیرې چی رعایت یی
مثبت ټکی لری، خو نه رعایت یی هیڅ ډول خلا نه لری
، بلکی ارزښت یی بین المللی مقایسه کی دی نه ملی
ترجیحاتو کی.

دنفوسو دسر شمیرنی مهم پړاوونه

له دی امله چې په دغو ورستیو کلونو کی په تیره بیا په پرمختیایی هیوادو کی چی هلته نور احصائیوی منابع فوق العاده محدود دی نو سرشمیرنه یو ډیر مهم ضرورت او ملی اړتیا ده ، خو په عین وخت کی په دغو هیوادو کی دا یوه پرمصرفه او پیچلی احصائیوی عملیه هم ده چی باید دعینی شرایطو مطابق په هغی کی ټول پړاوونه پرته له کومی اشتباه رعایت شی او په پلان جوړونه کی پرته له کومی تیروتنی او دسرشمیرنو له علمی او بین المللی نورمونو څخه له انحراف پرته باید دا عملیه اجرا شی دسرشمیرنی دټولو پړاوونو مناسب تطبیق او اجرا او هغو کی دعلمی اصولو نه رعایت کول نه ویازی داچی دسرشمیرنی حاصله نتایج زیانمن کوی، بلکه دارقامو کیفیت ته هم زیان رسیږی او دزیات لگښت او بی ځایه زحمت سبب هم کیږی. له همدی امله وایو چی ښه پلان جوړونه لومړی درجه ارزښت لری. له علمی پلوه او دهیوادونو دټولنیزو شرایطو له مخی سر شمیرنه باید لاندی پړاوونه ولری:

الف - مقدماتی چاری او دپلان جوړولو پړاو

ب - دشميرلو پړاو.

ج - دارقامو دپراسيس او دنتايجو دخپړولو پړاو.

په تيره بيا ډير تاكيد كيږي چي دسر شميرني تر ټولو مهم او دروند او دكار دحجم دزيات ثقلت لرونكي برخه همدا پړاوونه دي. كه چيري مقدماتي ټول امور او دغه دري ذكر شوي پړاوونه ښه نه وي آماده شوي، نو هغه سر شميرنه نيمگړي بلل كيږي. دلته به هر يو شرحه شي:

الف - مقدماتي چاري او ديپلان جوړولو پړاو:

هره ملي او بشپړه سر شميرنه او لويه سروی ددی غوښتنه کوي چي گڼ شمير مقدماتي چاري ورته ترسره شي چي ددغو چارو اجرا آن خو څوکلونه غواړي (دافغانستان لومړي بشپړي سرشميرني دهمد غوپړاوونو سره يو ځای څلور کلونه وخت ونيو) نو بايد دا ډول مقدماتي چاري دواقعي سرشميرني له پيل څخه څو کاله دمخه ترسره شي. دملگرو ملتونو خپرونو او ديپلا بيلو هيوادنو ځانگړو ميتودولوژيکي خپرونو اکثراً ضمنی لا ندنی پړاوونه د سر شميرني دمقدماتي چارو او پلان جوړولو د مرحلو تر عنوان لاندی راوستی دی.

۱- دمقرراتو ، لوايحو او قانون ترتيب او چمتو کول.

۲- دسر شميرني دموخو ، ميتود او وخت ټاکل.

۳- دبودجي اټکل.

۴- دمهاالویش جوړول (Census calendar)

۵- دموقتو يا دايمي ادارای تشکيلا تو جوړول ، ترتيب او تنظيمول.

۶- کارتوگرافی چاری.

۷- دجدول بندی دپروگرام ترتیب.

۸- دپوښتنلیکونو ، دستورالعملونو او دوگړې شمیرنی دنورو اړوندو اسنادو طرح او چمتو کول.

۹- دیلا بیلو پړاوونو قبلې یا مخکې تر مخکې ازمایل.

۱۰- دشیمرلو دپړاو لپاره پلان جوړول.

۱۱- دارقامو دپراسس لپاره دپلان جوړول.

۱۲- داشتهاراتو او پروپاگندې دپروگرام ترتیبول.

۱۳- دپرسونلو غوره کول او دهغو ښوونه او روزنه.

په پورته مقدماتي چارو کې په ذکر شوي ډول له (۱-۵) موادو پورې چې دسر شمیرنی پلانگذاري بلل کېږي، دهغو اجرا دنورو وروستیو پړاوونو او چارو په پرتله لږ وخت ، لږ پرسونل او کمی خواري غواړي، خو له هغه وروسته نور مراحل دمقدماتي چارو په نوم بلل کېږي چې هغه له ۶-۱۳ موادو څخه عبارت دي. دا (۷) مواد زیات زحمت او روزل شویو پرسونلو ته اړتیا لري، دبیلگې په توگه د پر سونلو روزل او غوره کول پورته موادو کې یوه شماره یا یوه ماده ده ، لیکن دهغې تطبیق ورزیده او پوهو استادانو ته اړتیا لري ترڅو د سر شمیرنو اداره څو څو مسلسل کورسونه دایر کړي، آزموینی واخلی او بلاخره دا چاره تر سره شي، یا هم مثلاً دکارتوگرافي چاري ددی غوښتنه کوي چې دسر شمیرنی ټولو ساحو ته نقشي برابري شي. تر څو عملیات او عملیاتي گروپونه دهغو له مخی ورشي او دکار، گروپونه په واک کې ورکړل شي چې دا پخپله یوه درنه دنده او زیات وخت نیوونکي او ډیر و وسایلو ته اړتیا لري، په

هر ترتيب ، ددغو پلانی او مقدماتی امورو برخه کی یو شمیر نور ټکی هم د عملی کولو وړ دي ، دییلگی په توگه :

د سرشمیرنی دمقرراتو او قانون په چمتو کولو کی چی د سر شمیرنی په پلان کی لومړنی گام دی ، هغی اداری یا موسسی ته چی سر شمیرنه تر سره کوی دا واک ورکول کیږی چی دهیواد دعینی شرایطو ، ددیموگرافی د علم د ځانگړو میتودونو او اصولو او نړیوالو معیارونو مطابق او دهغو په پام کی نیولو سره ځینی قوانین او مقررات او لوایح تسجیل کړی چی په هغو کی دا ټکی روښانه او وضاحت مومی او دکلی قاعدی په توگه باید ومنل شی :

✓ په دغو قانونی اسنادو کی ټول وگړی ، دولتی او خصوصی موسسات د سرشمیرنی په اجرا کی مرستی او همکاری باندی مکلف کیږی .

✓ د بودجی او د سرشماری د تشکیل قانونی کیدل صورت نیسی .

✓ د سرشمیرنی د ساحی ، حدود ، روش او حرکت ټاکل .

✓ د سر شمیرنو د فاصلی واضح کول .

✓ دانفرادی معلوماتو په محرمانه والی باندی ټینگار .

✓ د سرشمیرنو د پرسونلو د مکلفیتونو ښودنه .

✓ د حاصله معلوماتو څخه د استفادی لاری - چاری .

✓ دنه همکاری په صورت کی د سزا د ډول ټاکل او نور مواد .

وروسته تر دی چی مسوده ترتیب او برابرزه شوه صالحه مقاماتو ته د منظوری لپاره وړاندی کیږی ، کله چی منظور شوه په بشپړه توگه نافذیږی .

باید پدی خبره تاکید وشى چى د سر شمیرنى په شان یوه لویه ملی دنده پرته دهر اړخیزو مرستو او دموستاتو او اهالی له مشترکو برخی اخیستو نشى تر سره کیدای . که چیری دا ډول هراړخیزی مرستی نه وی، نو دا ډول یو پر مصرفه او لویه دنده خنډونو او خنډونو سره مخامخ کیږی، ان دا چى ممکن په تپه ودریږی. په ځینو هیوادو کی د سر شمیرنى دقانون او مقرراتو په تدوین کی دهغو ځینی مواد داسی جوړیږی چى د بدلون موندلوپوره قابلیت ولری، ځکه چى دسر شمیرنى یو شمیر پړاوونه داسی پیش بینى شوی وی چى کیدای شی هغه تطبیق او اجرا نشى ، یا هم د ځینو ضرورتونو له مخى دیو شمیر فرعى موضوعاتو له اجرا صرف نظر وشى او داسی نور دلایل.

په ننى مفهوم کی دسر شمیرنى د تر سره کولو بنسټیزه موخه د یو هیواد دنفوسو داندازی، ویش ، ترکیب او اقتصادى،اجتماعى دیموگرافیکى او کلتورى خصوصیاتو په هکله د اطلاعاتو موندل دی چى په ټولنیزو او اقتصادى انکشافى پلانونو، درفاهى خدماتو او پروگرامونو په جوړولو ، تطبیق او ارزیابى او ددولت ادارى فعالیتونو کی او همدارنگه دخصوصى او عامه سکتورونو، اجتماعى او اقتصادى فعالیتونو په بین المللى مقایسه کی او دیموگرافیکى او علمى څېړنو او تحقیقاتو کی له هغو څخه استفاده وشى دلته دڅلورو وظایفو اړخونه روښانه کوو:

الف: اندازه

ب: دنفوسو ویش

ج: دنفوسو ترکیب.

د: میتود.

الف: - دنفوسو د اندازی برخه کی باید دپلان جوړونې په پړاونو کی فیصله وشي او دا روښانه شي چی ایا دهیواد ټولی سیمی و شمیرل شي او که ځینو صعب العبورو، ډیرو لیری سیمو یا هغو سیمو څخه چی کوچیان پکی اوسېږي، صرف نظروشي، ځکه کیدای شي دا ډول سیمی خاص مشکلات لکه زیات لگښت، تجهیزات، ترانسپورت، مالی امکانات، اقلیمی ستونزی او نورولری. خو که چیری دا ټولی ستونزی یی حل شي او دا ډول سیمی هم سر شمیرنه کی شامل شي، ډیره ښه خبره ده. همدارنگه د پلان جوړولو پړاو کی باید پدی خبره هم پریکړه وشي چی آیا په هیواد کی داوسیدونکو بهرنیانو او په بهرکی داوسیدونکو اتباعو او یو لړ استثنائی مسایلو سره څرنگه چلند وشي. ځکه چی دا مونږ ته ډیره مهمه ده چی باید دایمی نفوس او ساکن نفوس تفکیک کړو، ددی لپاره لاندی قاعده دمنلو وړ ده:

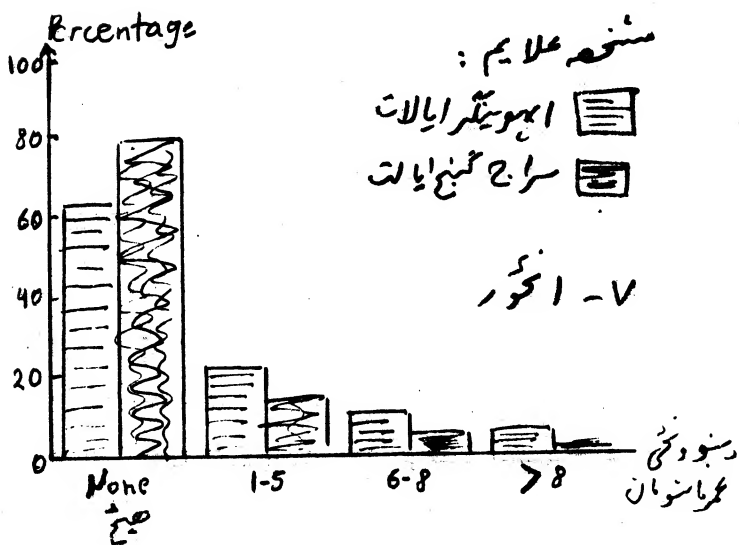
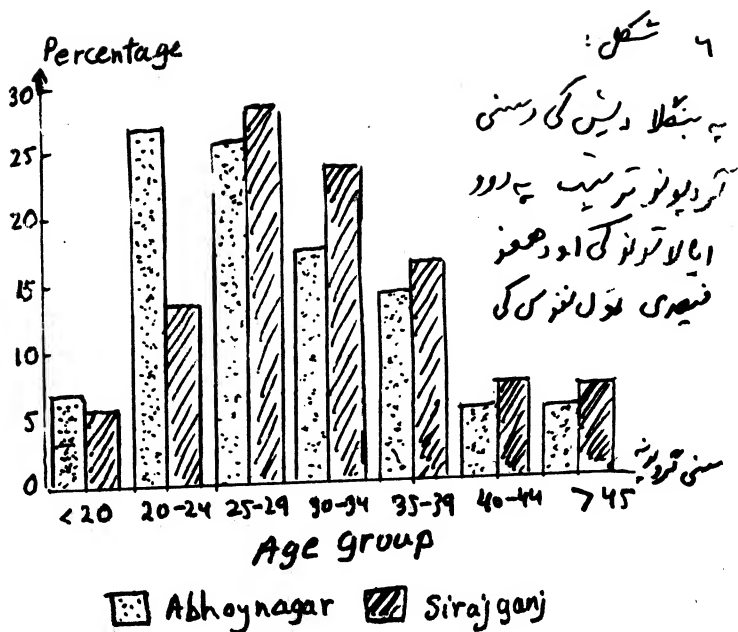
دایمی نفوس = ساکن نفوس + موقتی غایبین - موقت ساکنین
او:

ساکن نفوس = دایمی نفوس + موقتی ساکنین - موقتی غایبین

ب: دنفوسو دویش په هکله هم باید پریکړه وشي چی د نفوسو اندازه په کومه سویه د اړتیا وړ ده او دملی پلانونو، منطقوی چارو، اداری امورو او نورو لپاره ورته په څه سطحه

اړتيا ده ؟ مثلاً بعضی وختونه کفایت کوی یوازی د لویو ښارونو دنفوسو د ویش څرنګوالی ، نسبي توزیع او تکاثف یی برآورده شی او نورومسایلو ته اړتیا نه وی. خو ځینی وخت بیا هم د لویو ښارونو ، هم دهر ولایت په بیلا بیله توګه په کار وی ، ځینی وخت بیا د ښارونو، هر ولایت او کلیو نسبي توزیع په مقایسوی توګه په کار وی . دنفوسو دویش د موضوع روښانه کیدل ځینی وخت یوازی دیو هیواد په سطحه نه بلکه په بین المللی سویه هم مهم وی، نو دلته نړیوال ادارات دخو څو هیوادو نو یا براعظمونو په سطحه دنفوسو ویش روښانه کوی. په دی توګه دنفوسو ویش او اندازه په ملی سویه ، لویو اداري واحدونو (سیمه ، ولایت ، ایالت ...) ښاري ساحو او کلیوالي ساحو په سویه مطرح وی . ځینی وخت د کوچنیو اداري واحدونو په سویه (ولسوالی ، علاقه داری، کلیو کی) هم مطرح وی او داړتیا له مخی باید وڅیړل شی چی په دغو ټولو برخو کی باید قبلی ترتیبات ونیول شی.

ج - دنفوسو د ترکیب او دنفوسو جوړښت دځانګړتیا وو په هکله باید د احصائیوی اړتیا وو ، مالی او تخنیکي شرایطو له مخی تصمیم ونیول شی. پدغه تحلیل کی باید دسن او جنس څخه برعلاوه ځینی نور مسایل چی اقتصادی، اجتماعی او دیموګرافیکي مسایلو ته یی اړتیا وی باید تجزیه او تحلیل شی. همدارنګه دنفوسو اجتماعی خصوصیاتو لکه سواد او شغل، دښونی او روزنی سطح، مدنی حالت او نورو ضرورت سره باید دوګړ شمیرنی له مخی اجرا شی.

دینو دنجی دمر اسوان صنف بندی

په پرمختیایی هیوادو کی دحیاتی احصائیو او ارقامو دمحدود والی له کبله د تولداتو او وفیاتو او مهاجرتونو ارقامو ته شدید ضرورت موجود دی نو د وگړو شمیرنی یوه موخه د بهرنیو او کورنیو مهاجرتونو او دغه راز د زیږیدنو او مړینو اندول موندل دی ترڅو دهغو له مخی دوگړو دودی ټوله سلنه او بدلونونه دښاری، کلیوالی، لویو او کوچنیو اداری واحدونو په توپیر سره چمتو شی. همدارنگه په مقدماتی چارو کی د کارتوگرافیکي چارو سمون، دسیمو د فهرست دبرابرولو، دپوښتنلیکونو، دستور العملونو او دپرسونلو روزنه راځی. دا ټولی چاری باید دوگړو شمیرنی د ښی تر سر کیدنی په خاطر پام کی ونیول شی.

دپلان جوړونی او هم په مقدماتی چارو کی په دویمه گڼه کی مونږ دمیتود څخه یادونه کړی وه چی دا باید روښانه شی:

د_ دمیتود څخه موخه دا ده چی دا باید مخکی تر مخکی روښانه شی چی ایا وگړو شمیرنه په کوم روش او لار چار ترسره کیږی یعنی ایا د وگړو شمیرونکو لخوا دسیده مرکو (مصاحبو) له لاری معلومات ثبت شی او که ایا دواگی (پُست) په لیږلو سره؟

له دغو څخه دهر یوی لاری - چاری ټاکل دهیوادونو داقتصادی ټولیزی او کلتوری ودی او جغرافیاوی شرایطو او احصائیوی تجاربو پوری اړه لری. له دی کبله چی څه ناڅه په ټولو پرمختیایی هیوادو کی د بیسوادی کچه لوړه ده او پُستی سیستم لازمه وده نده کړی او احصائیوی تجارب هم نیمگړی دی، نو ډیره غوره لار هماغه دوگړو شمیرونکو لخوا سیده مرکي

دی چی پوښتنلیکونه باید ډک شی. دملگرو ملتونو ادارې لخوا دآسیا - پسفیک حوزې هیوادو کی دنفوسو ډیر روښانه تحلیلونه شوی دی چی گڼ شمیر پرمختیایی هیوادونه پکی راځی. په سریلانکا کی گډه روش څخه کار اخیستل شوی یعنی هم مستقیماً مرکې شوی دی او هم د ډاگې له لاری پوښتنلیکونه لېږل شوی او بیرته راټول شوی دی. مختلط سیستم چی سریلانکا کی عملی شوی و پدی ډول وچی پوښتنلیکونه داروند دستور العملونو سره یوځای د وگړو شمیرونکو لخوا کورنیو ته ویشل شول، بیا ټاکلی وخت کی وروسته تر ډکولو بیرته راټول شول، خو په ډاک کی لېږل و لپاره دځوابولو بیله لاره ده چی وروسته له ډکولو یی وگړی ډاگ ته سپاری یعنی درسمی پُست له طریقه داحصائی ادارې ته استول کیږی. مثلاً په بنگلادیش کی بیلا بیلو سیمو کی دنفوسو سنی گروپونه تحلیل شوی دآسیا - پسفیک حوزې د Population Journal د ۲۰۰۰ ز کال دسپتمبر دمیاشتی دویمه گڼه کی خپاره شوی په لاندی ډول دی: (۶) شکل:

دبنگلادیش د سراج گنج او ابهوینگر ولایتونو کی د سنی گروپونو پوښتنلیک د نفوسو اندازه او په ټول نمونی کی فیصدی: (۷) شکل:

دنمونی په ډول د بنگلادیش دسراج گنج او ابهوینگر ولا یټونو کی د ښوونځی سن څخه د کوچنیو ماشومانو صنف بندی او فیصدی:

په دی توگه گورو چی دپلان پړاو کی مقاصد په روښانه ډول مخکی تر مخکی ټاکل کیږی او بیا د هغو سرسم په واضح ډول

سرشمیرنه او دهغی په اړه نور خصوصیات چی نفوس پوری اړه لری راغوند یږی.

دپلان جوړولو او طرح کولو په وخت کی دوگړو شمیرنی وخت باید دکال په اوږدو کی هغه میاشتی غوره شی چی هغو کی اقلیمی شرایط ښه برابر وی، اړین کار کوونکی چمتو وی او دنفوسو حرکات ډیر کم وی. دداسی وخت د غوره کولو لپاره باید یو شمیر څیړنی وشي. او په تیره بیا هغه هیوادونه چی په هغو کی د لومړی ځل لپاره وگړو و شمیرنه تر سره کیږی نو دمقدماتی چارو د اجرا په خاطر باید داډول څیړنی تر سره شی. دهمدغو ذکر شویو تکیو په لړ کی یو هم دبود چی موضوع ده چی همدلته به توضیح شی:

سره لدی چی دوگړو شمیرنی لپاره دبود چی او مالی لگښتونو اټکل کول، د بیلا بیلو هیوادو نو شرایطو، وخت او مودی، دهغه ډول وسایلو داستعمال چی ارقام پراسیس کوی او دپرسونلو شمیر پوری اړه لری، خو بیا هم تر څو چی دهری عملی لگښت مخکی تر مخکی کنترول او تخمین نشی، نشو کولای په مجموع کی دوگړو شمیرنی لگښتونه او بودجه په یو ځایی ډول اټکل کړو. نو د بود چی په پلان کی باید بدلون منونکی اجزاء موجود وی او له موجودو سر چینو باید ډیره اغیز منه گټه واخیستل شی، ځکه ممکن ټول پړاوونه لکه هماغسی چی پیش بینی شوی او لگښتونه یی اټکل شوی پر مخ ولاړ نشی نو کیدای شی د یو شمیر اضافی لگښتونو اړتیا پښه شی.

دپورتنيو مقدماتي اټکلونو سره يو ځای موږ بايد دوگړو شمیرني لپاره مهال ویش هم ولرو. په دغو مهال ویشونو کې دهرې زمانې موده ښودل کېږي، دا مهال ویش بر سیره پر دی چی دوگړو شمیرني د عملیاتو دپیل او پای وختونه را ښیي، په هرپړاو کې دکار دپرمختګ دلاړښود په توګه هم کار ورکوي. دوگړو شمیرني مهال ویش دوگړو شمیرني دټول پلان او دیو هیواد د موجوده منابعو په ګټو سره توپیر مومي. مهال ویش د وگړو شمیرني ټوله اوږده چلند بیلګه په لاندې درې برخو ویشي:

I - د شمارلو مخکې پړاو (Pre enumeration) چی همدا مقدماتي چارو اوپلان جوړولو پړاو دی چی مونږ پخوا ورڅخه یادونه وکړه.

II - د شمارولو پړاو (Enumeration).

III - د شمارلو څخه وروسته پړاو (Post enumeration) چی پخوا مو دارقامو د پراسیس او دوگړو شمیرلو د پایلو دخپرولو د پړاو په توګه یاد کړ.

همدارنګه یوه بله ضروري خبره چی دوگړو شمیرني د چارو لپاره ورته ډیره اړتیا سته، داروند تشکیل، دفتر، ادارې او اثاثیې موجودیت دی. معمولاً د یو هیواد د احصائیوی چارو او وگړو شمیرلو لپاره د خپلواکو ادارو موجودیت حتمي دی. دا ډول د احصائیو خپلواکي ادارې په ملی کچه دا دنده پر مخ بیایی چی پدغو ادارو کې بیلا بیلې اجرائیوی مشورتی او ارتباطی څانګې شاملې وی. دوگړو شمیرني پروخت کی باید دوگړو شمیرني اداره او دفتر داسی مناسب تشکیلات ولری چی

دهغي مرکزی زړی هم دشمارلو څخه مخکې او هم د شمارلو پروخت، هم وروسته ترهغه چارې په ډیر بڼه ډول رهنمائي کړای شي او د چارو اجرا په بڼه ډول تضمین کړای شي. په همدې منظور باید سیمه ایز دفتر ونه هم پرانیستل شي چې د دولتي ادارې تشکیلاتو سره سم او په سیمیزه سويه وي دشمارلو پړاو یو ډیر حساس پړاو دی. پدې پړاو کې د اضافه شماری Over-enumeration او کم شماری Under-enumeration غلطی گانې او تیروتنې تر ډیره حده له دی امله پېښېږي چې دشمارلو پولې او ساحات یا سره گډ شي یا یو ډبل تر منځ واټن پیدا شوی وي، نو ځکه د دقیقو نقشو لپاره باید دهوائی فوتوگانو، نقشو او لارښوونو سکېچ مپونو څخه کار واخیستل شي، البته دا ډول نقشې دنورو مقاصدو لپاره هم د یو هیواد لپاره پکار یږي. سکېچ مپونه (Sketch maps) ددی ډول غلطیو دمخنیوی ډیری بڼې وسیلې دي.

دشمار ساحه دهغي ټاکلې سیمې څخه عبارت ده چې یو وگړ شمېرونکي ته یې د وگړو شمېرنو دنده سپارل کېږي دا ساحه په کلیو کې یو کوچنی کلی یا څو کلی وي او په ښارونو کې د ښاري ناحیو یوه برخه یا یوه ناحیه وي چې دنقشې پر مخ دهغي سیمې پولې او سرحدات ښودل کېږي^(۱).

وگړو شمېرونکي په ټاکلې وخت کې دهمدې ساحې کورنۍ (فامیلونه) او خانوارونه شمېري او مرکي ورسره کوي او په پای

---

(۱) - دهمداسې یو Sketch map دښه وضاحت لپاره د کتاب په پای کې په ضمیمه کې دشمار دساحې ډېولې، سرحد او برید او نورو علایمو بیلگه راوړل شوی ده ودي کتل شي.

کی غوښتل شو ی معلومات برابر وی . عموماً دښار یوی ساحی
 دیو وگړ شمیرونکی ، دڅو تنو وگړ شمیرونکو لپاره یو کنترولر
 او دڅو کنترولرانو لپاره یو سوپر وایزر ټاکل کیږی چی دهر یوه
 فورمی او لستونه یو بل سره فرق لری . ددی لپاره چی دڅو تنو
 سر شمیرونکو کار دیو کنترولر او دڅو تنو کنترولرانو کار
 دسوپروایزرانو پواسطه وڅارل شی ، نو دهر یو لپاره دیلا بیلو
 سکچ مپونو ، بیلا بیلو دستور العملونو او نورو ضرورت وړ
 دی . سکچ مپ (Sketch maps) دوگړ شمیرنی د عملیاتو
 دگروپونو سره ډیره زیاته مرسته کوی چی باید کوڅی ، سړکونه
 ، ناحی ، ویالی ، سندونه او نور پکی په نښه شوی او نومونه
 ورته غوره کیږی . سیمی باید دکودونو پواسطه کود بندی شی
 او داوسیدو سیمی او واحدونه باید فهرست شی . دسوپروایزرانو
 ، کنترولرانو او وگړ شمیرونکو شمیر او دپوښتنلیکونو تعداد
 دهمدی فهرستونو له مخی برابرېږی . په اکثر وگړ شمیر نوکې
 دجدولونو پروگرام د عملی شرایطو د محدودونکو ستونزو او
 دهغو دمعلوماتو تر منځ چی باید راټول شی ، یو منځوی حالت
 وی . باید پوښتنلیک او جدولونه داحصائیوی اړتیاوو دمعلوماتو
 لپاره امکانات ولری . په پوښتنلیکوکوکی سوالونه ، عنوانونه ،
 دفورمو شکل ، او نوعیت ، اصطلاحات او دپوښتنو ترتیب
 باندی باید ډیر زیات غور وشی . ځکه چی هغه نیمگړتیا چی
 دپوښتنلیک دناوړه طرحی څخه را پیدا کیږی ، نه دوگړ شمیرنی
 پروخت او نه هم وروسته تر هغه جبران کیدای شی . دهغو یو
 شمیر عواملو په لړ کی چی دپوښتنلیک په طرح باید په پام کی
 ونیول شی ، هغه دادی :

- دشمیرلو روش.
  - دپوښتنلیک ډول.
  - هغه ارقام چی باید را ټول شی.
  - دپوښتنلیکونو د پوښتنو ډیره مناسبه بڼه.
  - دارقامو دپراسیس تخنیک.
- دشمیرلو روش تر ډیره حده د پوښتنو یا دپوښتنلیک ډول ټاکی ، نو ځکه پوښتنلیکونه کیدای شی په لاندی بڼو جوړ شی:

- ✓ دیو ځانگړی وگړی لپاره پوښتنلیک.
  - ✓ دهر بیلابیل خانوار^(۱) لپاره پوښتنلیک.
  - ✓ دهر بیلابیل مسکونی واحد لپاره پوښتنلیک.
  - ✓ دخو کورنیو یا خو مسکونی واحدونو لپاره پوښتنلیک.
- دپوښتنلیکونو طرح باید دجدولونو له پروگرام سره په گډه تر پاملرنی لاندی ونيول شی. پوښتنلیکونه باید ډیر دوخته جوړ شی ځکه کله چی پرسونل تریننگ کیږی ، نو باید هغوی ورباندی پوه شی، همدارنگه د اشتهاراتو لپاره هم مد نظر نیول کیږی ، نو دا دواړه دلایل کافی دی چی باید وروسته تر پوره غور او دقت نهائی شوی پوښتنلیک ډیر دوخته برابر او چاپ او تکثیر شی. لدی کبله چی د جدولونو مواد هم پوښتنلیک پوری اړه لری، نو باید پدی خاطر هم پوښتنلیک مخکی تر مخکی

(۱) خانوار House hold لکه دارلا یتام ، دارالمجانین او نور. کورنی Family معمولی فامیل چی د مور ، پلار او ماشومانو او نورو هغو اقاربو څخه جوړ وی چی همدی معمولی کورنی (فامیل) کی ژوند کوی او گډ اقتصادی مصارف ولری.

جوړ شوی اوسی (ځینو جدولونو ، فورمو او لستونو نمونه د کتاب په پای کی دضمیمو برخه کی راغلی) خصوصاً هغه هیوادونه چی وګر شمیرنی په برخه کی کافی تجارب نلری یایی دپخوانیو وګر شمیرنو روش کی بدلون راوستی وی، دهغو لپاره ډیره اړینه خبره ده چی دوی باید د شمارلو له پړاو څخه مخکی دوګرشمیرنی بیلا بیل اړخونه وازمایي، یعنی ځینی تستونه اجرا کړی، دوګر شمیرنی تستونه دیلا بیلو موخو لپاره او په ځانګړی لارو چارو تر سره کیري. تستونه او ازمیښتونه دوګر شمیرنی دټولو پړاوونو په برخه کی تر سره کیدای شی او آن دشمیرلو، دارقامو دپراسیس او دپایلو دارزیابی پړاو هم رااخلی. دوګر شمیرنی د تستونو او ازمیښتونو له لاری دساحوی تشکیلا تو دکفایت، دښونی او روزنی دپروګرام ، د ارقامو د پراسیس دپلان او نور برخو په اړه معلومات برابریدای شی ازمیښتونه ، په تیره بیا د پوښتنلیکونو ، دستور العملونو ، دشمارلو د روش او نورو مسایلو نیمګړتیاوی او دناقصو اړخونو د جوتولو لپاره ډیر ګټور دی. ازمیښت او تیست د اړتیاوو پر سونلو او نورو وسایلو لپاره هم یو ښه اټکل رامنځ ته کوی. له دی برسیره تستونه د پرسونلو دلا زیاتی عملی زده کړی لامل ګرځیدای شی. ځینی وخت ازمیښتی وګر شمیرنه (Pilot Census) دوګر شمیرنی دارقامو دپراسیس او شمارلو دلرمی پړاو په توګه بلل کیري. خو دمقدماتی چارو دست او دازمیښتی وګر شمیرنی تر منځ توپیر شته دی، دا ځکه چی ازمایشی وګر شمیرنه دملی

فرعی وګر شمیرنی په توګه هم منل کیدای شی چی په هغی کی واقعی بشپړی سرشمیرنی لپاره دتطبیق امکانات څیرل کیږی.
دشمیرلو دپړاو بشپړ پلان باید مخکی تر دی چی واقعی شمیرل پیل شی چمتوشوی اوسی. دا ډول پلان لاندی مسایل لری:

الف: دشمارلو دروش ټاکل او دهغو لارو چارو معلومول چی دارقامو او اعدادو راټولولو او دشمار کنترول کی په هغو تګ کیږی.

ب: دارقامو دکیفیت دکنترول روش.

ج: دشمار وړ وګر و داتکلی اندازی تخمین کول.

دهمداسی یو پلان له مخی دپوښتنلیکونو شمیر او نورو هغه څه چی وګر شمیرلو ته پکاریږی، لکه: دوګر شمیرونکو شمیر، سوپروایزران او نور پیش بینی کیږی.

دارقامو دپراسیس پلان جوړونه باید مخکی د شمیرلو له واقعی پړاو څخه بشپړه شی تر څو چی دبشپړو شویو پوښتنلیکونو له را ستنیدو سره سم دهغو دارقامو پروسیس پیل شی. همدارنګه دپروسس د څرنگوالی په هکله باید دپلان جوړونی په وخت کی غور وشی ځکه چی د پوښتنلیکونو طرح دپروسیس څرنگوالی پوری هم اړه لری، له بلی خوا دماشینی پراسیس لپاره باید کافی فنی پرسونل وروزل شی، کوم چی هغوی د دیتاییس پروګرامونه مکمل تعقیب کړی وی او په احصائیوی میتودونو باندی پوه وی او په احصائیوی مقیاسونو لکه وسطی اوزانو (X) Measurce of central tendency د انحراف او زانو Measurce of Dispersion د نمونی تیوری

(Sampling) شاخصونو (Index numbers) پيښي او سمبولي راتولوني Events & symbolic representation جدول او گراف جوړولو Graphs & Tabulation طبقه بندي Classification ، دراپورونو جوړول ، احصائيوي مطلقه کميتو ، داحصائيوي مشاهداتو ، ميتوديکو او پروگراميکو مساييلو او نورو ضروري ميتودونو او طريقو باندې ښه پوه او وارد وي.

دوگړ شميرني لپاره داشتهاراتو ترتيب او تنظيم هم يوه ډيره ضروري دنده ده چي په مقدماتي چارو کي شميرل کيږي. اشتهارات نه يوازي دعامه مرستو او پاملرني د جلبولو لپاره تر سره کيږي ، بلکه دوگړ شميرني هغه ملي اهداف او موخي هم بيانوي چي دتولو هيوادونو لپاره ارزښت لري همدا رنگه اشتهارات وگړي دي ته چمتو کوي چي کومو پوښتنو ته څرنگه ځواب ووايي؟ اشتهاراتي مبارزه بايد له هغه وخته چي لوړ مقامات د وگړ شميرني عمليه منظوروي ، پيل او دشميرلو دپړ او تر پيله په تدريج سره پراخه او سرتاسري شي او بيا همدا اشتهارات د شمارلو څخه وروسته پړاو ته په مناسبه ښه تعديل شي. دا مبارزه دي په تولو وساييلو او ذرايعو پر مخ بوتلل شي. داشتهاراتو اغيزمنتيا هغه وخت کي ډيره بريالي وي چي ديو مناسب پروگرام سره سم او په منظمه توگه په مقدماتي پړاو ، فرعي پړاو او بيا دواقعي شميرلو پړاو پوري پر مخ بوتلل شي وگړ شميرني ته دښه او پوره چمتووالي په خاطر بايد دوگړ شميرني د اداري هغه پرسونل چي دتخصص مهارت ښه وړتيا لري ، ځينو مهمو او پيچلو چارو لکه د نقشي ايستلو ، کود

کولو ، سکیچ او کی (کلی) جوړولو ته وگومارل شی. پدی توگه باید دوگړ شمیرنی هر ډول بیلا بیلو عملیاتو دلازمو پرسونلو د شتوالی په هکله مخکی له مخکی ډاډ حاصل شی. پدی پرسونلو کی دارقامو د پراسیس لپاره باید کم ، خو تخصص لرونکی کسان وگومارل شی. خو ددی برخلاف د شمیرلو پړاو کی باید یو ډیر زیات شمیر پرسونل چی ټاکلو ساحو ته دتک وړ تیا ولری او ارقام دټاکلیو دستور العملونو سره سم راټول کړای شی. وگومارل شی. دمفیدیت دلور تیا او داقتصادی والی لپاره به ښه وی چی پرسونل د یو رقابت له مخی غوره شی.

ب - دسر شمیرلو داجرا پړاو :

دشمیرلو په پړاو کی لاندی مسایل ډیر ارزښت لری:

- دشمیرلو میتود او روش.
- په شمیرلو کی دنمونی اخیستو څخه استفاده.
- دشمیرلو وخت.
- دشمیرلو څارل (نظارت)

دلته به دموضوع دښی تشریح لپاره دا هر یو په لنډ ډول توضیح کړو. دشمیرلو د میتود او روش برخه کی باید ووايو چی : اکثرأ دشمیرلو دوه ډوله روشونه معمول دی: لومړی: ساحی ته دپست له لاری هر ی کورنی ته د پوښتنلیکونو یا پرسشنامو لیږل.

دویم: ساحی ته دوگړ شمیرونکو لپاره دکورنی (خانوار) او دکورنی له مشر یا رئیس سره سیده مرکه.

ددغو روشونو دغوره کولو په هکله باید د شمیر لو له
پړاو څخه مخکې پریکړه شوی اوسی ، ځکه دشمیر لو هغه
میتود چی کارول کیږی، بودجی داشتهاراتو ډول،
دپوښتنلیکونو جوړولو او نورو له امله اکثر مسایل اغیزمن
کیږی.

په زیات شمیر پرمختیایی هیوادو کی چی وگړی
بیسواد دی او پستی او ترانسپورتي سیستم یی ډیر انکشاف
ندی کړی او خلک له احصائیه گیری سره ډیر عادت ندی ، نو
ډیر معمول روش هماغه له کورنی یا د کورنی له مشر سره د
سیده مرکي لاره ده .

په شمیرلو کی د نمونی اخیستو څخه استفاده ځکه
ضرور ده چی ځینی وخت ډیرو کوچنیو ساحو کی دټولو
معلوماتو راټولول نه جدول بندی کیږی ، نو هغه پوښتنی چی په
نمونوی توگه طرح کیږی ، کفایت کوی . ددی لپاره چی دوگړ
شمیرنی دساحی ټولو سیمو کی په یو وخت کی سرشمیرنه وشي
او ددوه ځلی شمیرلو یا له شمار څخه د پاتی کیدو پیښه را
منځته نشی نو دهیواد اقتصادی وضع او دبشری منابعو په نظر
کی نیولو سره دی د وگړ شمیرنی وخت ډیر لنډ وټاکل شی .

دشمیرلو په پړاو کی بشپړه څارنه لا ډیر ضروری ده ، په
تیره بیا که چیری د شمیرلو وخت څو څو ورځی دوام کوی ، نو
نظارت یوه مهمه خبره ده . څارنه د بشپړ شوی کار کمیت او
کیفیت ښه کوی او دکار کفایت کی زیاتوالی راولی او دشمیر
لو د پړاو ددوران دکار قناعت بڅښونکی پرمختیا او ښه
پیشرفت تأمینوی .

ج : دارقامو د پراسیس او شمیرنی دپایلو دخپرولو پړاو:

دا پړاو ټول هغه عملیات چی باید وروسته د شمیرلو له

پړاو څخه ترسره شی را اخلی. دارقامو پروسیس کیدای شی په

دوو ډولو اجرا شی:

۱- دلاس په واسطه .

۲- دماشین او کمپیوتر په واسطه .

په دی توگه صرف ابتدائی جداول چی لومړنی مواد یا

خام اعداد (raw data) دی ، دوگړ شمیرنې د بشپړ و

معلوماتو لپاره کفایت نه کوی، دا باید پراسیس شی.

همدارنگه که چیری حاصله او پراسیس شوی ارقام داستفاده

کوونکو مراجعو داستفادی لپاره وړ اندی نشی بیا هم وگړ

شمیرنه او دهغی پایلی نیمگړی وی. باید مونږ دارقامو له

پراسس وروسته هغه په لازم وخت کی د مربوط اجتماعی،

صحی، خدماتی،اقتصادی ، اداری، نظامی ، کلتوری ،

مالیاتی ادارو ، تړیوالو سازمانو او څانگو واك کی ورکړو .

دوگړې شمیرنې د ارقامو د پراسیس پر او لاندنیو څو فرعي اجزاوو
یا برخو څخه جوړ دی:

✓ د پراسیس د روشنو ټاکل.

✓ د ډکو شویو فورمو تسلیم گیری (ترلاسه کول)

✓ له قلم څخه د پاتې ارقامو بې ارتباط معلوماتو اوځینې

نیمگړو او لیه معلوماتو تصحیح، جوړول او بشپړول.

✓ د ټولو مشابهو اسنادو کود.

✓ د ټولو مشابهو اسنادو کود کول یعنې د لومړنیو او

نهایی جدول بندیو څخه ترلاسه شوی فورمی سره بیلې

بیلې کړو.

✓ ماشینې پراسیس ته د ټولو معلوماتو او پوښتنلیکونو

چمتو کول او ورلیږل.

ډیره مهمه خبره په دغه وروستی پړاو کې داده چې دراپورونو او

ارقامو د نتایجو له نشر څخه مخکې باید ټول ارقام یو ځل بیا

تحلیل او تجزیه شی. په یوه بڼه وگړ شمیرنه کې باید د پایلو

روغوالي (صحت نتایج) او د بشپړ والی ارزیابی ته یې کلکه

پاملرنه وشى، داځكه چى ممكن دپوشش Coverage او بشپړ والى complement او دمحتوياتو content له پلوه به ځينى اشتباهات او نيمگړتياوى موجودى وي، اشتباهات او نيمگړتيا په څه ډول وي؟

الف۔ دپوشش Coverage له پلوه نيمگړتيا او اشتباه هغه وخت واقع كيږي چى د مجموعى نفوس يا وگړو يوه برخه له شميرلو پاتى وي يا يوه ساحه له سروى څخه هيره شوى وي يا دنفوسو ځينى كنگورى څخه پوښتنى نه وي شوى يعنى ځينو كنگوريو څخه پوښتنى بى ځوابه پاتى وي.

ب۔ بشپړوالى كى نيمگړتيا تقريباً دپورتنى نيمگړتيا سره مشابه ده خو فرق يى دادى چى كيداي شى ځينى پوښتنيكونو خصوصاً دپست په طريقه كى د پراسيس پړاو ته نه وي رسيدلى يايى ځوابونه بشپړ نه وي.

ج۔ دمحتوياتو contents په برخه ليك كى نيمگړتيا له هغه ځايه را پيدا كيږي چى دوگړ شميرنى په پيل كى دپلان جوړونى پروخت پوښتنيكونو او جدولونو كى دځاى شويو محتوياتو

ارقام نیمگړی وی. دا اشتباهات صرف د پراسیس د پړاو ممکنه نیمگړتیاوی دی، مگر په مجموع کی دنفوسو دسرشمیرنی اشتباهات به وروسته وښودل شی.

په لنډیز سره باید وویل شی چی دوگړ شمیرنی دپایلو د خپرولو څانگه بایددوگړو دیلا بیلو خصوصیاتو ترندونه ښکاره کړی که چیری دارقامو دتحلیل نتایج پخپل وخت نشر نشی دا به یوه لویه نیمگړتیا وی. د سرشمیرنو نتایج باید پخپل وخت داسی نشر شی چی دټولو استفاده کوونکی په واک کی وی. همدارنگه باید دوگړ شمیرنی اداره دټولو اسنادو نمونی د تجاریو سیستماتیک درج کول او یو شمیر نور مسایل ثبت او وساتی چی د راتلونکو وگړ شمیرنو لپاره بیا پکاریږی.

دوگړ شمیرنی واحد، وخت او میتود

لومړۍ- واحد (Unit):

له دی امله چی دیو هیواد داوسیدونکو او دټولنی د هر غړی دخانگړتیاوو شمیرل او ثبت کول دوگړشمیرنی یوه عمده مشخصه ده ، نو دوگړ شمیرنی بنسټیز واحد عمدتاً وگړی (فرد) دی ، خوله دی کبله چی خانوار (household) هغه اډانه ده چی وگړی پکی اوسیږی، نو په وگړ شمیرنه کی دسروی واحد همدا خانوار څخه عبارت ده او داحصائیوی او دیموگرافیکی معلوماتو لپاره دهغی دغړوپه هکله دکورنی دمشر او یا هم د نشتوالی په صورت کی یی دهغه چا څخه چی دکورنی مشری کوی. معلومات تر لاسه کول کیږی او مرکی او مصاحبی ورسره کیږی ، دافغانستان داحصائیی اداری هم دشمار واحد همدا کورنی او خانوار بللی او وایی:

دشمیر واحد عادی خانوار څخه عبارت دی چی دهر خانوار لپاره پوښتنلیک بشپړیږی (۱۱-ص ۱۳). داحصائیی دمرکزی اداری اسنادو کی دخانوار تعریف داسی راغلی دی: یو عادی خانوار دیو یا څو تنو څخه عبارت دی چی یو ځای سره

ژوند کوی کلي یا قسمی گډه عواید ولری او اکثرأ یو ځای ډوډی خوری. عادی کورنی اکثرأ یو مسکونی واحد (کور، اپارتمان، کیږدی...) کی ژوند کوی. په کورنی کی یوازی د وینی گډه والی او خپلوی شرط نه ده، کیدای شی یوه کورنی یا خانوار دداسی څو کسو څخه هم جوړه شوی و یچی یو بل سره خپلوی نلری، لکه دارالایتام، مرستون، دارالمجانین او نور چی دی ډول واحد ته دسته جمعی خانوار ویل شوی. (۱۱ص ۱۵)

دشمیرلو په وخت کی باید کورنی دشمیرنی د واحد په توگه په دقت سره تشخیص شی، ځکه چی دا اقدام دلومړنی گام په توگه دارقامو ډاډ منو تولیدو او کتترول کی مرسته کوی، په هغو هیوادو کی چی کورنی (Family) یا خانواده شمیر معمول وی، نو طبعأ هلته کورنی دشمار اساسی واحد وی او دکورنی یا فامیل تعریف هم کټ مټ دخانوار په شان دی، خو فرق یی دی کی دی چی کورنی دخونشریکی او خپلوی په اساس وی او گډ اقتصادی لگښت لری. په دی توگه کورنی عادی خانوار او دشمیرلو اساسی واحد دی. خو دا دشرشمیرلو تصمیم پوری اړه لری چی څوک دکورنی او څوک دخانوار غږی، بولی او څوک ونه بولی. دا فیصله باید دشمیرلو له پړاو څخه مخکی شوی وی. دخانوار دوگړو منځنی شمیر په مجموعی نفوس کی داسی موندل کیږی. (24p-187).

دخانوار منځنی اندازه (Av.H.H.Size) = ټول نفوس
دخانوارونو ټول شمیر

یوه بله موضوع چی همدې بحث سره نژدی اړیکی لری هغه دا وسیدو د ځای په اړه دوگړو شمیرل یا په بله وینا سیمه

کی دوگړو د سمدستی شتوالی او نشتوالی موضوع ده . پدی
 هکله باید وویل شی چی دلته دیو وگړی په هکله معلومات یا
 دهغه دمعمولی سکونت دمحل په اساس او یا هم دهغه دخای په
 اساس چی نوموړی د شمارولو پروخت هغلته دی ، راتولیرې .
 دمعمولی اوسیدو خای په اساس شمیرلو ته دیجور (Dejure
 بالفعل) وگړ شمیرنه او دهغه محل په اساس چی وگړی دوگړ
 شمیرنی پروخت پکی اوسیرې ددیفکتو (Defacto
 بالاستحقاق) وگړ شمیرنی په نوم یادیرې . دافغانستان لومړنی
 بشپړه سر شمیرنه یوه دیجور سر شمیرنه وه (۱۱-ص ۱۳)
 یعنی دهر وگړی په هکله معلومات پکی دهغو داوسیدو دخای
 پراساس راتول شوی وو دواړه ډوله وگړشمیرنه چی هغی ته
 مختلطه سر شمیرنه وایی هم ممکنه ده . دخانوار (House
 holds) او کورنیو (Family) داخلی مهاجرتونو او اداری چارو
 دتنظیم په خاطر ورځ په ورځ ددیجور وگړ شمیرنی په اساس
 دجدولونو جوړولو ته ددیفکتو جدولو په پرتله اړتیا زیاتیرې .
 ددیفکتو په اساس معلومات را ټولول یوه موقتی خبره ده نو
 ځکه دپور تنیو مسایلو د څیرلو لپاره کافی نده . دیفکتو وگړ
 شمیرنه ددیجور سر شمیرنی په پرتله ساده او دپرسونلو لږ
 روزنی ته اړتیا لری ، خو ددیفکتو سر شمیرنه باید هرو مرو ډیر
 لنډ وخت کی (۱-۷ ورځو پوری) اجرا شی تر څو دنفوسو
 حرکات دوگړ شمیرنی پایلی اغیز منی نه کړی ، نو کله چی وگړ
 شمیرنه دزیات وخت (۲-۳ اونیو پوری) دوام کوی ، نو ښه به
 وی چی ددیجور په اساس وگړ شمیرنه وشی . له دی کبله چی
 ددیجور وگړ شمیرنی وخت یو څه زیات وی ، نو لږ و پرسونلو

ته اړتيا لری. په دی توگه دلېو پرسونلو روزنه ، کنترول او اداره یی په ښه ښه تر سره کیدای شی.

که چیری دملی اړتیاوو او یو شمیر هیوادونو دملی مصالحو او ملحوظاتو له مخی هم ددیجور او هم ددیفکتو په اساس دنفوسو ارقام او معلومات راټول شوی وی نو باید دوگړ شمیرنی پر وخت په خانوار کی دهر وگړی دحاضروالی او هم دسر شمیرنی پر وخت موقتاً په خانوار یا دخپل سکونت ځای څخه غایب شخص، دواړو په هکله ، خپل مربوطه خانوار کی وشمیرل شی. پداسی حالاتو کی باید دلا ندنیو دری ډولو اشخاصو تر منځ په پوښتنلیک کی واضح توپیر وشي چی هغه دادی:

الف۔ دهغو وگړیو تفکیک چی دشمیرلو پروخت دخپل اوسیدو ځای کی حاضر وی.

ب۔ دهغو وگړیو تفکیک چی دشمیرلو پروخت دخپل اوسیدو ځای څخه موقتاً غایب وی.

ج۔ دهغو وگړیو تفکیک چی دشمیرلو پر وخت دخپل اوسیدو ځای یی یا پکی موجود اړوند ځای دده داوسیدو خپل اصلی ځای نه وی، بلکی موقتاً دشمیرلو پر وخت هلته تصادفاً حاضر وی. وروسته دی په بل گام کی ددغو دری واړو ډولونو وگړو دمعمولی اوسیدو (اصلی ادرس) په هکله معلومات را ټول شی . دغه وروستی ډول معلومات مرسته کوی چی یو وگړی دوه ځله ونه شمیرل شی، یعنی یو ځل داوسیدو اصلی ځای او خانوار کی او بل ځل دخپل موقت اوسیدو ځای کی ثبت نشی،

نو دا یو ډول کنترول دی چی دا ډول اشخاص بیرته تصفیه او چک کوی.

دویم - وخت (Census Timing) :

وگړ شمیرنه په یو ټاکلی وخت او شیبه کی د یو هیواد دوگړو دیو فوتو گرافیک انځور په شان گڼلای شو چی دوگړ شمیرنی د شیبی په نوم یادېږی. دا روښانه ده چی دیو هیواد نفوس په یو ډیر لنډ زمانی واټن کی نشی شمیرل کیدلی چی دیوی شیبی سره برابر وی. شمیرنه یا Enumeration یو دپیل ټکی څخه شروع کیږی او دوام کوی او دشمیرلو دوخت محدوده کی هغه ټولی زیږیدنی، مړینی او مهاجرتونه ثبتوی چی واقع شوی دی. په یو هیوادکی دوگړ شمیرنی دوخت غوره کول دمناسب موسم، شرایطو، اقلیم او نور و پوری مربوطه ده (p.168-24).

دوخت په هکله باید ډیر دقیق اوسیږو، ځکه چی وگړی باید په یو ټاکلی وخت کی ثبت او وشمیرل شی که چیری دشمیرلو وخت صرف یوه ورځ وی نو باید دورځی په ترڅ کی یوه ټاکلی شیبه ورته ثبت شی. هر وگړی چی تر هماغی شیبی ژوندی وی په وگړ و کی حسابیږی او پوښتنلیک کی درج کیږی او مجموعی نفوس کی راغلی گڼل کیږی، خو هغه ماشوم چی په مجرد دهمدی شیبی وزیږی هغه په نفوس او پوښتنلیک کی نه شمیرل کیږی او مجموعی نفوس کی نه راځی خو که دشمارلو وخت زیاته موده ټاکل شوی وی او ان څو هفتی دوام وکړی او په یو ټاکلی شیبه کی دنفوسو معلومات ممکن نه وی

، نوضرور ده چي دوگر شميرني راپور کي دوخت دغه موده
ټوله ذکر شي، يا بايد ددغي نسبتاً اوږدي مودي څخه يو ټاکلي
وخت دمنځني مودي په توگه غوره شي همدا به دشميرني
رسمي نيټه وي او ټوله موده د Reference Period په نوم قيد
شي، خو دهرې ساحي دورځي نيټه بايد وليکل شي.

هغه سرلیکونه (عناوین) چی یو سرشمیرنه کی باید موجود وی

تجربو بنودلی چی ددیموگرافیکي معلوماتو او دنفوسو تحلیل څخه ملی اړتیا وی او داستفاده کوونکو ضروریات هغه وخت ډیر ښه رفع کیږی چی دوگړ شمیرنی پر وخت د پوښتنلیکونو عناوین (پوښتنی) دنړیوالو منل شویو معیارونو سره سم غوره او بشپړی شی. دا ځکه چی نړیوال منل شوی طرح شوی عناوین اکثرأ دیلا بیلو هیوادونو مطالعاتو او تجاربو باندی متکی وی. که چیری استثناء کوم نړیوال منل شوی عنوان دمربوط هیواد عینی شرایطو سره برابر نه و. یا یی هم وگړ وکی ممکنه کوم ناوړه عکس العمل راپاراو یایی دمربوطه هیواد په سطح او سویه ډیر اهمیت نه درلود نو کیدای شی له هغه صرف نظر وشي. د عنوانونو (پوښتنو) غوره کولو کی باید دهغو دجدول بندی او نشر اسانتیاوی هم نظر کی ونیول شی.

هغه عوامل چي ديوي سرشميرني سرليکونه ټاکي:

هغه د یادولو وړ لا ملونه چي د دیموگرافیکي تحلیل او د نفوسو د مطالعې په اړوند کي ضروري دي او باید دوگړ شمیرني په ترڅ کي برآورده شي او د پوښتنو - عنوانونو - څرنگوالي ټاکي، هغه دادی:

➤ د هیواد احصائیوي اړتیاوي (په دواړو یعنی محلي او هم نړیواله کچه)

➤ د بین المللي مقایسه کولو د موخې تأمینول.

➤ د مربوط هیواد دوگړو رضایت او دهغوئی دارائی قابلیت او کافی معلومات.

➤ مالی، تخنیکي منابع.

خو د دغو ټولو سره سره باید دوگړ شمیرني د معلوماتو عنوانونو ته د ملي اړتیاوو له مخي د اولویت حق ورکړل شي. هغه شمیر عنوانونه چي په لاندی توگه فهرست شوي دي او دریو کتگوریو (I, II, III) کي راغلي هغه دادی:

I_ د نفوسو د جغرافیاوي خصوصیاتو په اړه عنوانونه.

II_ د نفوسو شخصي او د خانوار د ترکیب عنوانونه.

III_ د نفوسو د اقتصادي خصوصیاتو په اړه عنوانونه.

په دغو دریو کتگوریو کي گڼ شمیر هغه عنوانونه دي چي د ملگرو ملتونو د مقاماتو لخوايي سپارښت شوي او یو شمیر نور یي ځینی نور گټور عناوین دي. هغه ډیر ضروري عناوین چي د ملگرو ملتونو او ESCAP خپرونو کي راغلي او دیو ستوري (- *) په علامه ښودل شوي، دلته یي هم د ستوري

په علامه بنیو، برسیره پر دی دلته یو شمیر نور عنوانونه هم شته چی پوښتنلیکونو کی نشته خو وګړی شمیرنی څخه وروسته په پوښتنلیک کی دمندرجه معلوماتو څخه استخراجیږی او اشتقاق یی صورت نیسی چی هغه د اشتقاقی عنوانو نو په نوم یادیرې . دا ټول عنوانونه په لاندی توګه دی:

I_ هغه سرلیکونه چی نفوسو جغرافیوی ځانګړنو پوری اړه لری:

* هغه ځای چی وګړی دسر شمیرنی پروخت پکی حاضر و.

* داوسیدو معمولی ځای.

* دزیږیدو ځای.

* داوسیدو موده.

* دده داوسیدو پخوانی ځای.

* دکار ځای.

II_ هغه سرلیکونه (عناوین) چی دنفوسو د کورنی ترکیب او شخصی ځانګړنو پوری اړه لری:

* جنس

* سن

* دخانوار له مشر سره اړیکه.

* مدنی حالت .

* دواده په وخت کی عمر.

* دواده موده .

* دواده ډول.

* - زیرپول شوی ژوندی ماشومان .

* - اوسنی ژوندی ماشومان

* - ملت .

* - سواد .

* - ښوونځی کی شمولیت .

* - تحصیلی سويه .

* - خانوار جوړښت .

* - دکورنی جوړښت (فامیل)

تحصیلی سند

- قبیلوی یا نژادی گروپ .

- ژبه

- دین

III - هغه سرلیکونه چی دنفوسو اقتصادی خانگړنو پوری

اړه لری:

* - د فعالیت (کار) ډول .

* - شغل

* - حرفه

- د ژوند د تیروولو مهمه سرچینه

- اقتصادی او اجتماعی وضع

- . اقتصادی تړلتیا

اشتقاقی سرلیکونه:

* - مجموعی نفوس

* - داوسیدو ځایونه

- * ښاري - کليوالی

په پورته توگه دریو کتگوریو کی د عناوینو (سرلیکونو) بیلول یوازی د عناوینو په پیژندلو کی د آسانتیا په خاطر تر سره شوی دی. هر عنوان د خوښی سره سم د هغو اړیکو له مخی چی یو بل سره یی لری یو بل پسې لیکل شوی چی وړاندی - وروسته والی یی د نسبی ارزښت ښودنه نه کوی. یعنی دلته د هر عنوان قدامت ندی مطرح.

پورته ذکر شوی ټول سرلیکونه خپل خصوصیات لری چی د شمیرلو پروخت باید د هغو سره سم ځواب اوډک شی چی دا دوگړ شمیرنی د عملیاتو پر وخت وگړ شمیرونکو ته ویل کیږی او کنترولران او سوپروایزران د هغو په چک مکلف کیږی.

یادونه :
پورته سرلیکونکی د هغه سرلیک مخی ته چی (- *) ښه ایښودل شوی د هغه سرلیک د ملگرو ملتونو اسنادو او لارښوونو ادر ESCAP رسوړکی شته ، خو هغه چی صرف (-) په علامی په ښه شوی او ستوری ورسره نشته ، د هغه عنوان یا سرلیک د ملگرو ملتو په نژد رسمي ندی ، بلکی د رف موبز ته زمره ټولنه کی اهمیت لری .

هغه عمده جدولونه چي دنفوسو ديوي

سرشميرني څخه په لاس راځي

دسر شميرني جدولونه (Census Schedule): هغه وسايل دي چي له هري بيلا بيلي برخي څخه دترلاسه شويو معلوماتو د غوره کولو لپاره کارول کيږي. دا دسر شميرني اړتيا وي او پراخوالي The scope and requirements of census منعکس کوي، دوگړ شميرني دجدولونو چمتو کول او د هغو د محتوياتو کارول دضرورت له مخي صورت نيسي. معمولاً بايد جدولونه گڼ شمير پوښتني ولري چي ضروري معلومات را ترلاسه کوي. خصوصاً نن ورځ دغه راز جدولونه په وگړ شميرنه کي ډير ارزښت پيدا کوي چي کمپيوټرونه د وگړ شميرني ارقام مستقيماً له جدولونو څخه پروسيس کوي (24,166) دلته به دجدولو دځيني ځانگړنو په هکله يادونه وشي:

الف_ ددغو جدولونو حدود او موخي:

لکه هماغسي چي دسرليکونو په غوره کولو کي په وگړ شميرنه کي را توليدونکي معلومات ټاکونکي دي، همداسي هم داحصائيوي جدولونو په شمير او غوره کولو کي هم د څيړنو

، پلان جوړولو او نورو اجتماعي مواردو کي داستفادي کيدو مسایل شامل دي.

باید تر ممکنه حده کوښښ وشي چي دوگړ شمیرني څخه هغه یو شمیر ضروري معلومات چي د اقتصادي- اجتماعي انکشافی پروگرامونو ، دیو هیواد اداري نظم دیموگرافیکي او علمی څیړنو ته پکاریږي استخراج او ترلاسه شي، چي دا په یو شمیر جدولونو کي فهرست کیږي. دملگرو ملتونو څپرونو د سرشمیرني په اړه دوه ډوله احصائیوي جدولونه پکار وړي دي چي لومړي ډول یي پخپله د مربوطه هیواد لپاره پکاریږي او بل یي دنړیوال پلوه دنفوسو دمقایسي او تحلیل لپاره پکاریږي.

ب - د جدولونو لست :

دنفوسو په هکله یو شمیر داسي جدولونه شته چي دملگرو ملتونو دنفوسو د یويزن او ESCAP لخوا یي سپارښت شوي دي، همدارنگه یو شمیر نور معلومات هم شته چي گټور بلل شوي دي. یو شمیر هغه جدولونه او معلومات چي په ستوري (- *) ښودل شوي ډیر زیات مهم دي چي باید دهر ډول معلوماتو په خاطر هرو مرو هر هیواد کي تطبیق شي او بل یي هغه معلومات دي چي د (- *) علامه نلري چي هغه تر یو حده اختصاصي معلوماتو پوري مربوط دي. دا دوه ډول معلومات صرف هغه وخت ډکیږي چي کله مونږ ډاډ من شو چي په لومړي ډول معلوماتو منفی اغیزه نه کوي . دا دي دلته دا ډول دمعلوماتو جدولونه لست کوو:

- ۱- * مجموعی نفوس او دلوپو او کوچنیو ادارې واحدونو نفوسو ، دکلیوالی او ښاری نفوس په تفکیک.
- ۲- * داوسیدو سیمو کی په بیلا بیلو توگه دنفوسو تفکیک ، داوسیدو ځای او جنس.
- ۳- * گڼ میشته سیمو کی دنفوسو اندازه او دښاری ساحو نفوس دجنس په تفریق.
- ۴- * خانوار، خانوار کی نفوس او دکورنیو شمیر او هر خانوار کی دنفوسو اندازه .
- ۵- د خانوار نفوس او له کورنی مشر سره دهر غړی اړیکې. مدنی حالت او جنس.
- ۶- * د عمر او جنس له مخی دنفوسو ویشنه .
- ۷- * د پنځه پنځه کلنو گروپونو او جنس له مخی دنفوسو ویشنه .
- ۸- * دنفوسو انداز د مدنی حالت، سن، او جنس په تفکیک سره .
- ۹- * دنفوسو تفکیک دهیواد دننه او بهر د زیریدلو له مخی او دا چی اوس هیواد کی دی او که بهر، د سن او جنس په تفریق سره .
- ۱۰- * په بهر کی زیریدلی اتباع دبهرنیو هیوادو په تفریق او د تولد د ځای ، سن، او جنس په ښودلو سره .
- ۱۱- * دکار له قانونی سن څخه لوړ عمر لرونکی نفوس داقتصادی فعالیت سن او جنس په تفکیک.
- ۱۲- اقتصاداً غیر فعال نفوس د سن او جنس په تفکیک.

- ۱۳- * اقتصاداً فعال نفوس دکار ددستگاه دپول دکار
 ځای ، سن او جنس په تفریق.
- ۱۴- * اقتصاداً فعال د شغل ، سن او جنس په تفکیک.
- ۱۵- * اقتصاداً فعال نفوس داستخدام دموقف ، سن او
 جنس په تفریق.
- ۱۶- * اقتصاداً فعال نفوس داستخدام دموقف ، دستگاه
 ، سن او جنس په تفکیک.
- ۱۷- * اقتصاداً فعال نفوس داستخدام ، شغل او سن او
 جنس په تفریق.
- ۱۸- * اقتصاداً فعال نفوس دکار ، دستگاه ، شغل او
 جنس په تفریق.
- ۱۹- * اقتصاداً فعال نفوس د شغل ، مدنی حالت ، سن او
 دجنس په تفریق.
- ۲۰- * دقانونی سن او له هغه څخه پورته اناثو نفوسو
 اندازه دهغو د اقتصادی فعالیت، مدنی حالت او عمر سره.
- ۲۱- * لس کلن او له هغه پورته نفوس دباسوادی
 ، بیسوادی، سن او جنس په تفریق سره .
- ۲۲- * ۲۵ کلنی او له هغه پورته نفوس دهغه ددرسی
 صنف سره چی بشپړه کړی یی دی، سن او جنس.
- ۲۳- * دښوونځی د عمر (۷-۲۴ کلنی پوری) په ښوونځی
 کی شمولیت ، سن جنس او درسی صنف په تفکیک سره
- ۲۴- * دښوونځی عمر (۷-۲۴ کلن پوری) په ښوونځی
 کی شمولیت، منفرد سن او جنس په تفکیک.

۲۵_ اقتصاداً فعال نفوس دشغل، دوروستی ټولگی، سن او جنس په بنودلو سره.

۲۶_ * ۱۵ کلن او له هغه پورته د اناثو نفوس، سن او هغه شمیر اولادونه چی ژوندی زیریدلی دی.

۲۷_ * ۱۵ کلن اوله هغه پورته د اناثو نفوس، سن او هغه شمیر اولادونه چی ژوندی دی.

۲۸_ * ۱۵ کلن او له هغه پورته د اناثو نفوس، سن او هغه شمیر اولادونه چی ژوندی دی او دهغو آخری ټولگی.

یوشمیر نور جدولونه :

۲۹_ د لویو اداری واحدونو د اوسیدو سیمو کی د اوسیدو دوخت په بنودلو، د سن او جنس په تفکیک نفوس.

۳۰_ دمعمولی اوسیدو د سیمو، د پخوانی اوسیدو او جنس په تفکیک سن.

۳۱_ د تابعیت لرونکی هیواد سن او جنس په تفکیک نفوس.

۳۲_ د ژوند د تیروولو د منبع، سن او جنس په بنودلو نفوس.

۳۳_ د اجتماعی او اقتصادی موقف، سن او جنس په بنودلو نفوس.

۳۴_ د عالی تحصیلا تو لرونکی نفوس درشتی (خانگی سن، او جنس په بنودلو.

۳۵_ د نژاد او قوم په بنودلو او په سنی او ګروپی تفکیک د نفوسو بنودل.

۳۶_ نفوس د دین، سن او جنس په تفریق.

۳۷- دژبی (مورنی، بهرنی، مروجہ او نور) پہ بنودلو
دنفوسو اندازہ.

۳۸- دلومری وادہ پہ وخت دسن پہ بنودلو داناثو شمیر،
دوادہ مودہ او دماشومانو شمیر.

پورتنی جدولونه او معلومات چی ذکر شول ډیر اړین او
گټور جدولونه وو، دا دهغو ټولو لستونو استازیتوب نشی
کولای چی له یوی وګړ شمیرنی څخه تر لاسه کیدای شی. که
چیری مالی سر چیننی په لاس کی ولرو له یوی وګړ شمیرنی
څخه لایات معلومات او جدولونه چی ډیر داستفادی وړ دی،
ترلاسه کولای شو.

دسر شمیرنی خخه دترلاسه

شویوارقامو ارزیابی

یوه ښه وگړ شمیرنه هغه ده چی ارقام یی له اشتباهاتو خخه تش وی ، یا یی اشتباهات ډیر لږ وی . خو باید وویل شی چی یوه وگړ شمیرنه د شمیرنو ډیر پراخوالی له کبله نشی کیدای چی له اشتباهاتو تشه وی. څرنگه چی تجاریو ښودلی ، دیو شمیر اشتباهاتو له موجودیت پرته هیڅ چاره نشته ، په دی توگه دوگړ شمیرنی داجرا کوونکی اداری یا دفتر دنده ده چی اشتباهات ترممکن حده پوری کنترول لاندی راولی او هڅی او کوښښ دی وکړی چی په نهائی حاصله ارقامو دهغو اغیزی د امکان تر حده راکمی کړی. په وگړ شمیرنه کی اشتباهات په بیلا بیلو ځایونو او وختونو کی رامنځ ته کیدای شی. لکه د وگړو دشمیرنی دطرح پروخت (دناکافی لاز ښوونو ناسمو نقشو یا هم د سکیچ مپونو د کمښت اونور و له کبله) دساحی د عملیاتو پروخت (دوگړ شمیرونکو اشتباه) دکنترول کوونکی اشتباه او دصحیح کوونکی اشتباهات او نور) دمرکو پر وخت د مرکه

کونکو (دکور نیو دمشر) اشتباهات دپوښتنلیکونو ورکیدل،
دجدولونو غلط ډکیدل یا دهغو ورکیدل او نور.

داشتهاتو لاملونه دا دي:

✓ نه پاملرنه.

✓ دسرشمیرنی دروش په هکله لږ معلومات.

✓ دحقایقو او معلوماتو په هکله او دهغو دډکولو په هکله

نه پوهیدل.

یوشمیر داسی دارقامو دکنترول پروگرامونه او دارزیابی روشونه

شته چی دهیوادونو د وگړي شمیرنی دنه بیلیدونکی برخی په

توگه گڼل کیږی. د دی لپاره چی دوگړي شمیرنی دارقامو کنترول

په ښه توگه ترسره شی، باید داشتهاتو سرچیني وپیژندل شی.

دوگړي شمیرنی په هکله معمولاً دوه ډوله اشتباهات واقع کیږی:

I_ دنفوسو په اندازه کی اشتباه چی دپوشش داشتهابه په نوم

یادیږی.

II_ دنفوسو دخصوصیاتو په هکله اشتباه یا دمحتویاتو اشتباه.

ځینی وخت په وگړي شمیرنه کی یو شمیر وگړي یا کورنی

په بشپړ ډول له لیکلو پاتی کیږی یا هم سهواً دوه ځله شمیرل

کېږی، همدی ته د پوشش اشتباه ویل کیږی. پدی توگه مونږ

دوه ډوله غیر خالصه شمیرنه لرو یو یی غیر خالصه کم شمیرنه

او بله یی غیر خالصه زیات شمیرنه ده. د غیر خالص کم

شمیرنی او غیر خالص زیات شمیرنی تر منځ توپیر خالصه کم

شمیرنه او غیر خالصه زیات شمیرنه جوتوی. دا دی پوری اړه

لری چی کوم ډول اشتباه زیاته پېښه شوی ده. تجارب ښی چی

په مجموعی نفوسو کی داضافه شمیرنی په پرتله کم شمیرنه

ډیره لیدل کیږي. ځینی کم شمیرنی یو نظم لری او په اکثر و هیوادوکی تل په یو شان لیدل کیږي. مثلاً اکثرأ یو کلن څخه تیټ عمر ماشومان او دکار ځواک ځوانان تل کم شمیرل کیږي، ددی علت د تجربو له مخی داسی بنودل کیږي چی: ماشومان ځکه کم شمیرل شوی چی دهغو ثبت او شمارلو کی لا زمه پاملرنه نه کیږي او دکار ځواک ځوانان تل د کار په لټه په مهاجرت کی وی. دسن برخه کی معمولأ یو سنی گروپ که کم وشمیرل شی، بل سنی گروپ هغه جبرانوی، خو دنفوسو کم شمیرنه په اضافه شمیرنه کی اشتباه نشی جبران کیدای. دنفوسو دمحتویاتو اشتباه چی دوگړو دخصوصیاتو په ثبت پوری اړه لری. دنفوسوداندازی سره ځکه توپیر مومی چی په حقیقت کی وگړی په سرشمیرنه کی ثبت شوی، خو د هغوی دخصوصیاتو په هکله معلومات سم نه وی. دمحتویاتو په هکله اشتباه د هغو وگړو په هکله دمعلوماتو نشتوالی دی چې دهغو خصوصیات نامعلوم وی. همدارنگه دځینو متغیراتو (Variables) په هکله اشتباهات دیادولو وړ دی، مثلاً دسن په هکله راپورونه په اکثر و پرمختیایی هیوادو کی، اکثریت خلك خپل واقعی سن باندی نه پوهیږي او یوازی اتهکلی معلومات ورکوی. ځینی وخت وگړ شمیرونکی (Enumerator) درست دقت نه کوی او پوښتنلیکونه سم نه ډکوی، په تیره بیا که دوگړ شمیرنی وخت لنډ ټاکل شوی وی، نو د وگړ شمیرونکی اشتباهات زیاتیږي. ددغو اشتباهاتو مخنیوی او دهغو دنه واقع کیدو په خاطر باید ډیر ژر ډک شوی پوښتنلیکونه دکنترولرانو، سوپروایزرانو او سیمه ایزو دفترونو

لخوا چك او كنترول شى او د Internal consistent له لارى دى
رفع شى. همدارنگه لازمه ده دپروسيس پروخت هم ارقام اصلاح
شى. دلته ځينى هغه لارى - چارى بڼيو چى اشتباهات رفع
كولاى شى:

۱- دنفوسو بيا شميرل (Re- Enumeration)

۲- دخوڅو سرشميرنو دارقامو مقايسه يو بل سره.

۳- دارقامو دداخلى ارتباط مطالعه ديوى منفردى وگړى شميرنى
به دننه كى.

۴- دارقامو چك او مقايسه له نورو منابعو سره لكه:

الف- دنفوسو داحوالو له ثبت سره مقايسه

ب- دنفوسو دقسمى ثبت سره مقايسه

۵- يو شمير انفرادى اسناد و سره مقايسه لكه:

الف- بيلابيلو مسلسل سرشميرنو سره مقايسه.

ب- دوره اى نمونوى سرویگانو سره مقايسه.

ج- مستقلو اسنادو سره مقايسه.

۶- له واقعى وگړى شميرنى وروسته ديوى نمونوى سروى

يا (Post-Enumeration Survey) ترسره كول.

۷- دټولو ذكر شويو لارو-چارو مختلط (گډ) حالت.

۲ او ۳ روش او تريو حده ۴ روش هغه لارى - چارى دى چى

دديموگرافيكى تحليلونو غوښتنه كوى. نور روشونه خصوصاً

دسن او دمحتوياتو په برخه كى اغيز من واقع كيدائ شى. ځكه

كه دوباره سرشميرنى كيږي او هغه درستى او سمى وي ، نو

لومړنى سرشميرنه بى اعتباره اعلانېږي، مثلاً دنايجريا د

۱۹۶۴ز كال وگړى شميرنه غير قابل اعتبار اعلان شوه او بيا له

سره بله شمیرنه وشوه همدارنگه روسیه، امریکا او کوستاریکا کی هم همداسی شوی دی.

په هغه روش کی چی دنفوسو دارقامو دصحت او اندازی ارزیابی د دیموگرافیکي تحلیلونو له لاری تر سره کیږي، په همغه کی داوسنی دوری نفوس دیوی پخوانی دوری دنفوسو په اساس اټکل کیږي او دنفوسو دینامیک بحث کی لوستل شوی میتود په واسطه ارزیابی کیږي همدارنگه یو کال داساس کال په توګه ټاکل کیږي او داساس کال دزیږیدو نو، مړینو او مهاجرتونو دارقامو له مخی مورد نظر کال کی ارقام سنجش کیږي لکه:

$$P_2 - P_1 = B - D + I - E \dots\dots\dots I$$

بنی خوا ته دمعادلی دکینی خوا له اړولو دپوشش اشتباه لاس ته راځی پدی ډول چی: (24-p.185)

$$\text{Coverage Error} = (P_2 - P_1) - (B - D + I + E) \dots\dots\dots II$$

له دی کبله چی دنفوسو د احوالو دثبت سیستم هم ددیموگرافیکي ارقامو یوه منبع ده او هغه په دوامداره توګه ثبت کیږي، نو دوګړ شمیرنی ارزښت په دی کی دی چی وګړ شمیرنه اکثرأ دنفوسو داحوالو دثبت دزمانی تعدیل لپاره په بیلا بیلو دورو کی ترسره کیږي، خو ځینی وخت دوګړ شمیرنی له لاری دترلاسه شویو ارقامو دصحت سنجش لپاره دنفوسو داحوال دثبت له ارقامو څخه استفاده کیږي.

ملګرو ملتونو دوګړ شمیرنی دارقامو دچک او مقایسی لپاره مستقلى منابع مناسبی بللی او لاندی پیشنهادونه کوی: ځینی داسی منابع لکه دپولیسو اسناد، دښوونځیو دداخلیدو

ارقام ، د مالی ورکولو اسناد ، یا عسکری ته دورغلو خلکو شمیر او داسی نور هم دنفوسو داتکل لپاره منابع برابروی. همدارنگه دکورونو شمیرل او دکرنی احصایی هم همدا ډول مقایسی چمتو کولای شی. دا ډول منابع هم د مجموعی نفوس ، هم دسیمه ایز نفوس او هم دکلیوالی نفوس او نور لپاره کارول کیږی که چیری دمقایسی له لاری ثابت شوه چی د دواړو رقمونو ترمنځ ډیر زیات توپیر شته ، نو باید لا زیاتی څیړنی وشي. دمستقلو اسنادو سره دنفوسو دشمیړنی دارقامو پرتله کولو کی یو لوی پرابلم دمهاجرینو ارقام دی. ځکه مستقل اسناد دمهاجرتونو او مهاجرو ارقام نه ثبتوی، بله مسئله داده چی کیدای شی یو شمیر وگړو خپل نومونه او ځایونه بدل کړی وی. تر دغو ټولو روشونو یو ډیر غوره روش داشتباه داصلاح کولو لپاره دادی چی په ساحه کی دوگړ شمیرنی واحدونه یو ځل بیا وشمیرل شی چی دی ته د واقعی سر شمیرنی څخه وروسته یو ځل بیا سروی کول وایی. دا ډول سرویگانی معمولاً یو زیات شمیر موخی او مقاصد لری. مثلاً:

۱- دوگړو دشمیړنی دارقامو دصحت دپیدا کولو ډاډ

۲- دوگړ شمیرنی په عملیاتو کی دموانعو ، ستونزو او اشتبا دمنبع او ډول موندل.

کله چی وروسته له چک او کنترول څخه ارقام ډاډ من اصلاح شول ، نو استفاده کوونکی مراجع په پوره اطمینان له هغو څخه استفاده کوی . همدارنگه وروسته له چک او کنترول دآینده وگړشمیړنی لپاره ډیر ښه اصلا حی وړاندوینه ترلاسه کیدای شی.

له واقعی سرشمیرنی څخه وروسته یو ځل بیا سروی کول یا Post- Enumeration Survey هم دپوشش او هم د محتویاتو دواړه اشتباهات رفع کولای شی. کیدای شی یو ځل بیا سروی کی هم یو څه اشتباهات وی، مثلاً دمرکی کوونکو لخوا دغلطو معلوماتو ورکول به بیا تکرار شی، ځکه دوگړ شمیرنی داداری واک څخه بهر غلطی ده، خصوصاً په پرمختیایی هیوادو کی وگړی بیسواد دی او له بلی خوا د سرشمیرنی په ارزښت نه پوهیږی، نو ځکه بی تفاوته برخورد کوی. کیدای شی عین هغه اشتباهات چی واقعی وگړ شمیرنه کی شوی وو، بیا بیا وشي، نو ددی ستونزی د حل لپاره باید دارقامو دکیفیت په هکله دنهائی نتیجه گیری لپاره باید وگړ شمیرنه یوازی په یو میتود ولاړه نه وی، بلکی دبیلا بیلو میتودونو، روشونو او آن په ټولو میتودونو او نتایجو استوار وی.

دوگر شمیرنی دار قامو او اعدادو تحلیل او تجزیه

دیموگرافیکي تحلیل دنفوسو د اندازی په ټاکلو او روښانه کولو سره پیل کیږي چی په یو ټاکلی ساحه کی صورت نیسی چی یو معین خاصیت لری. د یو نفوس په اندازه کی بدلون دنفوسو د ودی په نوم یادیري. دودی اصطلاح دمثبت او یا هم منفی بدلون په نظر کی نیولو څخه پرته داستعمال وړ ده. دا یوازی مثبت اضافه والی ندی. دا دیوی اوږدی مودی په ترڅ کی دیو زیات شمیر نفوسو دزیات شوی شمیر دراجستر او ثبت عمومی مشاهده ده. دنفوسو د ودی انډول او نسبت یو معمولی مقیاس بلل شوی دی.

دنفوسو دودی په هکله څلور ډوله مفاهیم بنودلی شو:

۱- دنفوسو دزیاتوالی طبیعی نسبت   Rate of Natural Increase.

۲- حسابی وده   Arithmetic growth.

۳- دنفوسو هندسی وده   Geometric growth.

۴- اکسپو نینتیل وده   Exponential growth.

البته دغو څلورو وارو کی مهاجرت په نظر کی ندی نیول شوی.
 ۱- دلته باید لومړی دوگړ شمیرنی په بحث کی د طبیعی ودی
 په نسبت یا انډول (R.N.I) Rate of Natural Increase
 باندی پوه شو : دا دنفوسو دودی یو ډیر ساده مقیاس او معیار
 دی چی دنفوسو د طبیعی ودی او زیاتوالی انډول بلل
 کیږی. (24-P.32)

په یو ټاکلی ورکړل شوی موده کی دزیریدنو او مړیدو دشمیر تر
 منځ فرق یا تفاوت ددغی مودی په ترڅ کی دطبیعی زیاتوالی
 څخه عبارت دی. ددی نسبت حل په لاندی معادلی سره تر لاسه
 کیدای شی: (24-p.32)

= دنفوسو دطبیعی زیاتوالی نسبت (R.N.I)

Xk..I (دیوکال په ترڅ کی د مړینو شمیر) - (دیوکال په ترڅ کی دزیریدنو شمیر)
 په همدی کال دمنځ نفوس شمیر

۲- دنفوسو حسابی وده: (Arithmetic growth)

که چیری P_0 په یو t_0 وخت کی دنفوسو اندازه وی او P_t
 په t زمان کی د نفوسو شمیر یا اندازه وی نو د t په موده کی
 دنفوسو وده د $P_t - P_0$ څخه عبارت ده او دزیاتوالی انډول یی
 دادی:

$$\frac{P_t - P_0}{P_0} \times k \dots\dots\dots \text{II}$$

دا په ذکر شوی موده او وخت کی یعنی t کلونو کی د نفوسو
 زیاتوالی وو، خو د کلنی زیاتوالی انډول یی دادی:

$$r = \frac{1}{t} \cdot \frac{P_t - P_0}{P_0} \cdot K \dots\dots\dots \text{III}$$

که چیری $K=100$ وی نو دا مفهوم دنفوسو په اندازه کی کلنی زیاتوالی بلل شوی دی.

۳- هندسی وده Geometric growth :

په یو نفوس کی هر ډول اضافه کیدل ، دنفوسو داندازی دبدلون پو تانشیل او دزیاتوالی لپاره یو ډیر مناسب بیان ، مشق او ښه نمونه ده ، مونږ یی معادله داسی لیکلای شو (24-P.33) .

$$P_t = P_o (1 + r_G)^t \dots\dots\dots IV$$

ددی څخه لرو چی:

$$r_G = \exp \frac{1}{t} (\log_e p_t - \log_e p_o) - 1 \dots\dots V$$

$$r_G + 10.1/t (\log_{10} P_t - \log_{10} P_o) - 1 \dots\dots VI : یا K$$

۴- اکسیونینتیل وده (Exponential growth) :

په (IV) معادله کی t یو مطلق متحول دی په مستقله توگه بدلون مومی دا چی ارقام دکال په اساس یا یو کلن بنسټ باندی چمتو کیږی، نو دا معیار پوره د پوهیدو وړ دی. خو په تیوریکي لحاظ دنفوسو وده یوه پرله پسې پروسه ده که چیری یو ځل یی مونږ زیاتوالی پرته له تدریجی او مسلسل زیاتوالی په نظر کی ونیسو، نو بیا (IV) معادله صحیح ده ، خو په یو لنډه موده کی دنفوسو وده بیا داسی محاسبه کوو:

$$P_t = P_o (1 + \frac{1}{n}) \dots\dots\dots VII$$

که چیری یو کال په (n) توتو یا برخو (intervals) باندی ویشو نو هره موده او برخه کی دنفوسو تغیر او زیاتوالی داسی دی:

$$P(t) = P(O) e^{rt} \dots \dots \dots \text{VIII}$$

نولیکو:

$$t = \frac{\log e^{\frac{1}{r}}}{r}$$

له همدی فرمول او طریقې څخه په استفاده کولای شو یوه لا زیاته موده او دیوی پیرې او له هغی زیات وخت لپاره نفوس او دنفوسو زیاتوالی محاسبه کړو. په لاندنی جدول کی مونږ په څو بیلا بیلو کلونو کی دبیلگې په ډول دنړی دنفوسو زیاتوالی او دکلنی ودی اندازه په فیصدی او ددو چنده کیدو موده گورو:

(۷) جدول - دبیلگې په توگه له ۱۷۵۰ - ۱۹۸۰ پوری دنړی دنفوسو وده:

کلونه	دنږی نفوس (بیلون)	کلنی زیاتوالی په (فیصدی)	دنفوسو ددوه چند کیدو لپاره ضروری کلونه
۱۷۵۰	۷۹۱	۰.۴	۱۷۵
۱۸۰۰	۹۷۸	۰.۵	۱۴۰
۱۸۵۰	۱۶۶۲	۰.۵	۱۴۰
۱۹۰۰	۱۶۵۰	۰.۸	۷۸
۱۹۵۰	۲۵۱۳	۱.۸	۳۹
۱۹۵۵	۲۷۴۵	۲.۰	۳۵
۱۹۶۰	۳۰۲۷	۲.۰	۳۵
۱۹۶۵	۲۳۴۴	۱.۹	۳۷
۱۹۷۰	۳۶۷۸	۱.۸	۳۹
۱۹۷۵	۴۰۳۳	۱.۸	۳۹
۱۹۸۰	۴۴۱۵		

Reference: (17-P.2)

دنفوسو دوه چند کیدلو موده: (Doubling time) :

د دو چند کیدلو موده دهغه وخت څخه عبارت ده چی دهغی په ترڅ کی نفوس دوه ځله زیات شی چی دا موده بانندی بنیو . ددی مودی دسنبولولو یا محاسبی او پیدا کولو لپاره لیکو چی:

$$P(t) = 2P(O)$$

او که (VII) معادله هم نظر کی ونیسو نو :

$$2P(O) = P(O) \cdot e^{rt}$$

یادونه :

دنفوسو د دینامیک ، دنفوسو ددوه چند کیدو او ودی
دموند لو لپاره، په فرمول کی ورکړل شوی (e) او نورو لپاره
ثابت قیمتونه، وجود لری چی مختلفو دیموگرافیکی ماخذونو
کی ښودل شوی او د کتاب په پای کی په ضمیمه کی راغلی ،
ودی کتل شی.

دیوی بشپړی واقعی سرشمیرنی (چی اشتباهات هم
پکی رفع شوی وی) د حاصله اعدادو او ارقامو تحلیل او تجزیه
کی موږ لاندی څلور پایلی هرو مرو مومو او دا مهمه ده چی
ورباندی پوه شو، دغه پایلی دادی:

الف_ دنفوسو دودی اندازه

ب_ دنفوسو اندازه

ج_ دنفوسو ساحوی ویش

د_ دنفوسو ترکیب یا جوړښت (سن او جنس)

دلته به دا څلور مهم مسایل لږ څه تشریح او توضیح کړو:

الف_ دنفوسو د ودی اندازه :

په نننی مفهوم سره دنفوسو دسر شمیرنی د عملی د
ترسره کولو یو اساسی مقصد او موخه دیو هیواد یا یوی ټاکلی
ساحی د مجموعی نفوسو په اندازه او شمیر پوهیدل دی.
دنفوسو مجموع اصطلاح ظاهراً یوه ساده اصطلاح په نظر
راځی، خو دهغی علمی تعریف په واقعیت کی دومره ساده او
اسانه ندی. دنفوسو د اندازی تعریف له دی پلوه چی کوم وگړی
یا دوگړو گروپ دنفوسو په مجموع کی شامل دی او کوم وگړی

یادوگرو گروپ پکی شامل ندی له یو هیواد تر بل پوری او ان له یو ښار څخه تر بل ښار پوری او ځینی وخت هم له یوی سرشمیرنی تر بلی پوری توپیر کوی. په مجموعی نفوس کی دنفوسو دځینی گروپونو شمولیت او نه شمولیت، ارقامو او اعدادو ته دهغو دپرتیا له مخی صورت نیسی. مثلاً : داستخدام او دکار ځواک دمعلومولو په صورت کی مونږ دکار له قانونی سن څخه ټیټ او له هغه لوړ سنی گروپ ته اړتیا نلرو یا په ښوونځیو کی دشاملو وگړو دمعلومولو لپاره موږ له ۶ کلنی ټیټ سنی گروپونو ته اړتیا نه لرو. په افغانستان کی په نظامی محاسبو کی اناث نه وو شامل او همداسی مذهبی مسایل او داسې نوری بیلگی ، له همدی امله اکثره خپرونی له اضافی توضیحاتو ډډه کوی او سپارښت کوی چی هر هیواد چی کوم عدد د خپل نفوس د مجموعی په توگه دوگړ شمیرنی له لاری په رسمی توگه منی ، باید دخپلی وگړ شمیرنی د نتایجو په اړوند راپور کی په ښکاره ډول دهغه د څرنګوالی په هکله معلومات ورکړی. دا کافی نده چی صرف وویل شی چی دا دنفوسو مجموعی ارقام ددیجور یا دیفکتو دشمیرنی په بنسټ په لاس راغلی . دا ځکه چی ددغو دواړو اصطلاحاتو مانا لکه څرنګه چی لازمه ده دقیقه نده ، نو باید بشپړ توضیحات ورکړل شی چی کوم یو له لاندنیو گروپونو څخه چی دملگرو ملتونو خپرونو کی راغلی دی ، دمربوطه هیواد په مجموعی نفوسو کی شامل دی او کوم گروپونه شامل نه دی او دهغه گروپ اندازه باید وښودل شی. گروپونه دادی:

۱- کوچیان

۲- هغه وگړی چی ډیر و لری سیمو یا دغرونو په خوکو کی دی.

۳- سمندری نظامیان چی له هیواد لری سمندرونو کی دی او دیپلوماتان او دکورنیو غړی یی چی دهیواد څخه بهر ژوند کوی.

۴- سودا گر، کب نیوونکی چی دهیواد اتباع دی، خو دوگر شمیرنی پروخت په سمندرونو کی دی (دهغو کسانو په گډون چی پرته له بیړیو بل ځای دژند او اوسیدو ځای نلری)

۵- دهیواد هغه اوسیدونکی چی موقتاً دکار گرو په توگه نورو هیوا دو کی کار کوی.

۶- هغه اوسیدونکی چی دورځی له خوا دهیواد له پولو اوږی او کوم گاونډی هیواد کی کار کوی.

۷- د ۳، ۵ او ۶ گڼو څخه پرته ، دهیواد یو شمیر نور هغه اوسیدونکی چی موقتاً نشته او دوگر شمیرنی پروخت حاضر نه وو.

۸- دهیواد یو شمیر نور اوسیدونکی (پرته ۳-۷ گڼو) چی موقتاً له هیواد څخه غایب دی.

۹- بهرنی دیپلوماتان، نظامیان، سمندری پرسونل او دهغو کورنی چی په هیواد کی دی.

۱۰- هغه بهرنیان چی موقتاً دفعلی کارگرانو په توگه په هیواد کی کار کوی.

۱۱- هغه بهرنیان چی دورخی لخوا دھیواد له پولو تیرېږي او په بل هیواد کی کار کوی یا له بله هیواد له پولو راتیرېږي همدلته کار کوی.

۱۲- نور بهرنیان (پرتله له ۹، ۱۰ او ۱۱) چی هیواد کی کار کوی.

۱۳- نور بهرنیان (پرتله له ۹-۱۲) چی موقتاً هیواد کی کارکوی.

۱۴- هغه وگړی چی دوگړ شمیرنی پروخت د ترانزیت په توگه بیرپو کی وی.

۸۵-۱۳ په هکله باید یو شمیر هغه ځانگړنې چی دموقت حاضر والی او موقت غیابت موضوعات توضیح کړای شی، ارائه شی. په اکثر و وگړ شمیرنو کی هغه نظامیان ، سمندری پرسونل او دبهر دیپلوماتانو او دهغو د کورنیو د غړو شمیر چی په هیواد کی اوسیږي، دھیواد دوگړ شمیرنی ټولو وگړو کی نه راوستل کیږي، برعکس په بهر کی دیپلوماتان ، سمندری پرسونل او نظامیان او کورنی یی او دبیرپو سوداگری کار کوونکی چی هیواد کی اوسی، خو دوگړ شمیرنی وخت کی سمندرونو کی وی، دھیواد په مجموعی وگړ شمیرنه کی راوستل کیږي. د یو شمیر نورو بهرنیانو شمیرل او نه شمیرل چی هیواد کی اوسی، له یو هیواد ه تر بل پوری توپیر مومی ، ځینی وختونه دا ډول وگړی پرتله له قید او شرط او ځینی وخت که چیری دیوتا کلی وخت لپاره په هیواد کی اوسیږي، مجموعی نفوس کی شمیرل کیږي. البته ددی ډول گروپونو شمیرل، په بهر کی هم دهغوی د شمیرلو موضوع پوری اړه لری، یعنی دا چی

ایا په بهرکی ددوی سره څه ډول چلند کېږي ، ایا شمیرل کېږي که نه ؟

دهیواد دننه دخارجی اتباعو او خارج کی دمیشته داخلی اتباعو دشمیرلو په هکله دپریکړې کول باید دهیواد دپرتیا له مخی وشي ، خو نړیوالی مقایسی باید هیږی نشي ، دا ځکه چی دهیواد په مجموعی وگړو کی دوگړو و دځینو گروپونو راوستل یا نه راوستل ، دنړی دټول نفوس په ټاکلو اغیزه کوي ، نو باید کوښښ وشي چی نړیواله مروجه مجموعه چی په هغی کی ددیفکتو یا دیجور په بنسټ دشمیرلو څخه برعلاوه ، دپورتینو گروپونو شمیرل او نه شمیرل هم په پام کی نیول کېږي ، عملی شی.

دنفوسو اندازه (The size of population) :

موږ له تخنیکي پلوه دنفوسو د ودی څرنګوالی ددی بحث په پیل کی څرګند کړ او په ضمنی توګه مو ددویم څپرکی یوه برخه کی دنفوسو دینامیک په هکله دنفوسو زیاتوالی ته نغوته وکړه ، دا هم ښکاره شوه چی دوخت په اوږدو کی دنفوسو شمیر بدلون مومی (یا کمیږي یا زیاتیږي) دنفوسو دا بدلون چی په دیموګرافیکي بحثونو کی د نفوسو د ودی اصطلاح ورته معموله ده ، دنفوسو په هکله دلومړنیو حقایقو له جملی څخه ده چی په تیره بیا په دغو وروستیو وختونو کی هم په نړیواله کچه د نړیوالو ، هم په ملی کچه ددولتونو ځانګړی پاملرنه ورته اووښتی ده ، دنفوسو وده یو له هغو ارزښتمنو شاخصو نو څخه ده چی دیو هیواد په اقتصادی او اجتماعی انکشافی پالیسیو

او دپلان جوړولو کی ډیره دپام وړ وی. په نړیوالو کچو دنفوسو وده دزیریدنو او مړیدو بدلونونو له امله او په ملی او منطقوی کچه دزیریدنو ، مړینو او مهاجرتونو له امله ده . دنفوسو وده یا بدلون کیدای شی مثبت یا منفی وی. دنفوسو مثبت او منفی بدلونونه د بشري ټولنو دنفوس تاریخی دورو کی یوه معمولی پدیده ده ، لیکن دمعاصرې دورې له پیل (۱۶۵۰ز) څخه را پدېخوا په نور مال اکر کی په نړیواله بڼه او هم بیلابیلو هیوادو کی دنفوسو وده مثبتې وه. ورپسې په دریو پېړیو کی (۱۶۵۰- ۱۹۵۰ ز پورې) دنړۍ نفوس پنځه ځله زیات شو ، په همدې موده کی دنفوسو وده په اروپا کی ۶ ځله زیاته شوه. په امریکا او افریقا کی هم دنفوسو وده وه خو په آسیا کی د نفوسو وده ډیره گړندی وه ، تر ټولو لومړۍ گړندی وده هغو هیوادو کی ولیدل شوه چی تر نورو مخکی متمدن شوی وو او هلته زراعتی، صنعتی او تجارتی ژور مثبت بدلونونه او علمی تکنالوژیکي پرمختگونه پېښ شول چی تر ۱۹۴۵ ز کال یعنی ددویم نړیوال جنگ تر پای پورې دنفوسو یو ډول ډیره گړندی وده چی دنفوسو د انفلاقی ودې یا دحیاتی احصائیو دانقلاب په نوم یاده شوی، پېښه شوه . په آسیا یی هیوادو ، دلاتینی امریکااو یو شمیر افریقا یی هیوادو کی دا وده یعنی دنړۍ دټول نفوس دوه پر دریمه برخه کی ونه لیدل شو، دا ځکه چی دغو هیوادو کی دزیاتو زیریدنو ترڅنګ زیاتی مړینی هم موجودی وی.

په پرمختیایی هیوادو کی وروسته تر ۱۹ می پېړۍ په تدریج سره د مړینو سلواله مخ په کمیدو شوه ، خو زیریدنی په

نسبتاً لوړه کچه پاتی شوی، خو په شمالي او غربي اروپا کې دنولسمې پېړۍ له اواخرو وروسته ورو ورو د زیرېدنو سلواله مخ په کیمېدو شوه. په اروپایي او پرمختللو او سنیو صنعتي هیوادو کې دمړینو دکمښت وسایل او صحي یا روغتيايي خدمات په تدریج ښه شول نو هماغسې هم په تدریج زیرېدنو کمښت وموند، حال دا چې پرمختيايي هیوادو ته په یو ځلي دا وسایل او روغتيايي خدمات ورسیدل، نو ځکه یی دوفیاتو په تقلیل کې فوري اغیزه وکړه، دا پداسې وخت کې چې ددوی د زیرېدنو نسبت یا د تولداتو نسبت هماغسې لوړ و، نو ځکه یی نفوس زیاته وده وکړه چې دنړیوالو او دیموگرافرانو لخوا دنفوسو د روحي چاودنې په نوم یاد شو. ددیموگرافرانو لخوا د نفوسو دچاودنې موضوع اکثراً ددیموگرافیکي انتقال دتیوري په واسطه تشریح شوی ده.

ددیموگرافیکي انتقال تیوري چې له هغې څخه موخه او مقصد د زیرېدنو او دمړینو د بدلونونو په اثر د نفوسو طبیعي وده ده، دنفوسو دودې درې پړاوونه یو بل څخه بیلوی. دا درې پړاوونه یا مرحلې په لاندې ډول دي:

۱- لومړی پړاو هغه و چې دنړۍ په ټولو هیوادو کې هم د زیرېدنو او هم دمړینو کچه لوړه وه نو ځکه د نفوسو طبیعي وده کمه وه.

۲- دویم پړاو کې مړینې کمی شوی، خو زیرېدنې ثابتې یا نیمه ثابتې پاتی شوی او دنفوسو طبیعي وده لوړه پاتی شوه.

۳- دا هغه پړاو دی چی د ټیټو وفياتو سره یو ځای د زیریدنو یا تولداتو سلنه (فیصدي) هم کمه شو . یا هم شدیداً کمی شوی چی دنفوسو وده کمه شوه .

نن ورځ دنړی اکثر پر مختللی هیوادونه په دریم پړاو کی دی او پرمختیایی هیوادونه دویم پړاو کی دی . کیدای شی کوم یو پرمختیایی هیواد په لومړی مرحله کی هم وی .

دنفوسو د بدی سنجش ډیر اسانه دی چی په دوو بیلابیلو وختونو کی ترسره کیږی ، خو په هغی کی باید عین ساحه ، عین شرایط او دارقامو دټولولو عین طریقه دواړو وختونو کی رعایت شی ، پدی توگه ددغو دواړو وختونو یا نیټو ترمنځ تفاوت دودی اندازه ښکاره کوی . دا په څو طریقو حل کیږی :

لومړی - حسابی طریقه :

چی دی کی دنفوسو وده دیو مستقیم خط معادلی په بڼه ارائه کیږی :

$$P_2 = P_1 + bn$$

دلته :

P2 - ددویمي نیټی نفوس

P1 - دلومړی یا اساس دوری نفوس

b - دکلونو شمیر

n - دنفوسو کلنی زیاتوالی

له پورته معلولو څخه لرو چی :

$$b = \frac{P_2 - P_1}{n}$$

n

او دکلنی ودی تقریبی وسطی ودی فیصدی عبارت ده له :

$$r = \frac{b}{(P_2 + P_1)} \cdot 100$$

دویم - هندسی طریقه:

ددی اساسی فرمول دادی:

$$P_2 = P_1 + n$$

دلته:

P_2 - ددویم نیتی نفوس

P_1 - دلومړی نیتی یا اساس دوری نفوس

n - دنفوسو کلنی زیاتوالی.

ددی لپاره چی پورتنی معادلی څخه r یا دکلنی ودی فیصدی اسانه ترلاسه شی، نو دلوگاریتم له قواعد و کار اخلو:

$$r = \left(\text{anti log} \cdot \frac{\log \frac{P_1}{P_2}}{n} \right) - 1$$

په دغه ځای کی r یا دکلنی ودی منځنی اندازه په ډیرو کلونو کی عین اندازه فرض کیږی چی د ودی په عین نسبت تکراریږی، نو ځکه دودی دا نسبت ته دودی دوره ای کلنی نسبت یا Period of annual growth rate هم ویل کیږی.

دریم: - دنفوسو دودی دنسبت دمحاسبی دمجهول القوا ودی نسبت (Exponential growth rate) څخه عبارت ده چی دلته له ودی سره دیوی دوامداری پدیدې په توگه عمل کیږی چی فورمول یی دادی:

$$P_2 = P_1 \cdot e^{rn} \longrightarrow \frac{P_2}{P_1} = e^{rn} \longrightarrow r = \frac{\log \frac{P_2}{P_1}}{n \cdot \log e}$$

دلته :

P1 _ داساس کال نفوس

P2 _ دوروستی کال نفوس

r _ دنفوسو وده

n _ ددو نفوسو نو تر منځ موده

e _ يو ثابت عدد چي قيمت يې 2,71828 دی ده لوگارېتم چي قيمت يې 2,7182 د لسو پر بنسټ 0,4342945 دی. په دغه فورمول کي تر ټولو دمخه د (m) قيمت دطبيعي لوگارېتم (e^x) جدولونو څخه پيدا کيږي چي $X = m$ دی او بيا د r قيمت په اساني سره په n باندې د m له تقسيمولو پيدا کوو.

په دغه طريقه کي داسي فرض کيږي چي وده په دوامداره توگه ده ، نو ځکه د کلني دوامداره ودې دنسبت په نوم ياديږي . په ورستيو دواړو طريقو کي (هندسي او مجهول القوا کي) د مرکبي ربح (Compound interest) د پرنسيپ پر اساس دثابتي ودې يو نسبت يو وار په وار زياتيدونکي افزايش دنفوسو مجموع کي هم په کالني ډول او هم په دوامداره توگه په لاس راکوي. ددواړو تر منځ تفاوت دير زيات ندی ، نو ځکه په نتايجو هم ډير توپير لرونکي اغيز نه کوي. له دې کبله چي د (e^x) جدولونو په شتوالي سره دهغو محاسبه آسانه ده او

دودی دوامداره طبیعت په ښه ډول ښکاره کوي، نو ځکه اکثره هیوادو کې ورڅخه استفاده کیږي، دودی د طبیعت ډیره ښه ښودنه د دوامداره ودی د نسبت د محاسبې په طریقې سره داسې دی چې دنفوسو دودی په دغه طریقه کې، لومړی دیوی لنډی مودی وده سنجش کیږي او بیا یی د دوامداره ودی محاسبه کیږي، حال دا چې هندسی طریقه کې صرف دیو کال لپاره دودی نسبت محاسبه کیږي.

دنفوسو دودی یو شمیر نور سنجشونه چې د تعادلی مساواتو balancing equations پواسطه محاسبه کیږي دادی:

$$P_2 = P_1 + B - D + I - O$$

$$P_2 - P_1 = B - D + I - O$$

دلته:

P1 _ داساس کال نفوس

P2 _ داخري يا مدنظر کال نفوس

B _ د P1 و P2 تر منځ مړينې

I _ د P1 او P2 تر منځ داخل ته مهاجرتونه

O _ د P1 او P2 تر منځ بهر ته مهاجرتونه

دیموگرافیکي تعادلی مساوات دنفوسو د مجموعی

بدلون یا دودی د سنجش له مخی یا دودی د سنجش څخه ،

دنفوسو دبدلون دیلا بیلو عواملو تر منځ دخپل منځی اړیکو

دښودنی لپاره هم کار ورکوي، همدارنگه دا مساوات دیو

عامل دمحاسبی لپاره پداسی حال کی چې دنورو عواملو

قیمتونه معلوم وی هم گټور دی. دیبلگی په توگه که چیری

نفوس د وروستی او اساس کلونو او مړیني او زیږیدنی ددواړو

مودو ترمنځ معلومی وی، نو په آسانی سره کولای شو د دوو نفوسو دوخت تر منځ خالص مهاجرتونو ښکاره یا پیدا کړو. دا پرنسب اکثراً د نفوسو د موجود اټکلو نو او دراتلونکی لپاره د نفوسو د پراجکتونو (Population Projection) لپاره استعمالیږي. لکه چې د پورته مساواتو له اجزاوو څخه ښکاری په یوهیواد کې یا د پام وړ یوه ساحه کې چې د نفوسو مجموعی ودی یا بدلون د سنجش لپاره یا د موجود و نفوسو د اټکل یا په راتلونکي کې د نفوسو د پراجیکشن لپاره یا د فورمول دیو جزء د اندازی د سنجش لپاره دا معادله په کارځي، نو باید د مورد نظر وخت لپاره د سمو صحیح او اعتبار وړ حیاتي احصائیو (مړینو او زیږیدنو) او د مهاجرت د احصائیو ارقام او معلومات په لاس کې ولرو. همدا رنگه لکه څرنگه چې دوگړ شمیرنی دارقامو د $\checkmark$ او ارزیابی کې وویل شول، دغه معادله د یوې وگړ شمیرنی دارقامو د $\checkmark$ او ارزیابی لپاره هم په کار کیدای شی. دیبلگی په توگه که چیرې داسې شواهد موجود وی چې که چیرې د $P_2 - P_1 = B - D + I - 0$ معادلی دښی خوا ارقام کاملاً سم او ډاډ من اعتباری ارقام وی چې د حیاتي احصائیو د ثبت، ثبت شویو مهاجرتونو او د مسلسلو سرشمیرنو څخه په لاس راغلی وی نو د P_1 او P_2 تر منځ توپیر یا دوگړ شمیرنو د اندازو نسبې سموالی ښکاره کوی، که چیرې تفاوت مثبت وی نو P_2 به د P_1 په پرتله بشپړ وی، خو که توپیر منفي و، نو دهغه سرچپه موضوع صدق کوی. پورتنی معادلات لکه څرنگه چې د عین شکل سره دهیوادونو مجموعی نفوس لپاره کارول کیږي، د ساحوی نفوسو او د سنی گروپونو لپاره هم کارول کیږي، خو په

دی شرط چی حیاتی احصائی (Vital statistics) او مهاجرتونه (Migration) په مشرحه توگه لکه هماغسی چی ورته اړتیا ده په هماغه بڼه موجوده اوسی.

ب _ دنفوسو ساحوی ویش:

له دی امله چی دنفوسو د ویش په هکله په دریم څپرکی کی په عمومی ډول خبری وشوی، خو دوگړ شمیرنی دیوی پایلی په توگه چی دنتایجو دڅیړلو په ترڅ کی نشر کیږی، دلته لنډ بحث ورباندی کوو:

له دی کبله چی وروسته تر یوی بشپړی سرشمیرنی یو زیات شمیر معلومات ضروری وی او یوازی مجموعی نفوس یعنی دټول نفوس صرف تعداد کافی ندی نو باید دهیواد د اداری واحدونو او جغرافیایی ساحی له مخی نفوس تصنیف شی چی ددی موخی لپاره ډیر بڼه منبع همدا وگړ شمیرنه ده، خو باید په یاد ولرو چی نور منابع لکه نمونوی سرشمیرنی هیڅکله ددی مقصد لپاره مناسبی نه دی. ځکه هغه یو شمیر محدودیتونه لری. دوگړ شمیرنی تجاریو بنودلی چی که چیری د جغرافیایوی ساحو یا دیو هیواد په سرحداتو یا اداری واحدونو کی بدلون نه وی راغلی، دنفوسو کثافت کی بدلون بیلا بیلو نیتو کی دنفوسو دارزیابی دبدلون سره په یو اټول وی. دنفوسو تکاثف لکه چی دریم څپرکی کی وویل شول، دنفوسو دویش یوه مشخصه ده چی د ساحی دیو واحد دوگړ و په شمیر بنودل کیږی. دیبلگی په توگه که چیری نفوس ۱۰ % زیات شوی وی، نو دنفوسو تکاثف ۱۰ % زیات شوی. باید وویل

شی چی د نفوسو تکاثف دنفوسو دتمرکز یوشاخص هم دی، خو ډیر په مشکل دساحی داقتصادی ظرفیت او دنفوسو دمعیشت دتا مین ترمنځ رابطه ښکاره کولای شی. باید په یاد ولرو چی دوگړ شمیرنی په پایله کی دنفوسو بیلول په ښاری او کلیوالی برخو دهمدغو سیمو په تعریف پوری اړه لری. چی دا دهر هیواد خصوصیاتو سره سم تر سره کیږی، یعنی دا چی ایا د ښاری او کلیوالی سیمو په تعریف کی دهغو ترمنځ کوم خصوصیات په پام کی نیول شوی دی.

دملگرو ملتونو په اکثر و خپرونو کی دښارونو او کلیو دتعریفونو دټاکلو ، دښاری او کلیوالی سیمو احصائیوی معلوماتو ، اداری واحدونو دتعریف لکه ښاروالی اداری شعبات او واحداث او نورو دنفوسو اندازی او نورو ، دنفوسو داندازی موضوع غیر زراعتی اقتصادی فعالیتونو او نورو لپاره تعریفونه په نظر کی نیول شوی وی او ښاری او کلیوالی سیمی ورباندی بیلوی چی دا دری خصوصیتونه لری:

الف- دسیمو رسمی تعریف

ب- دنفوسو اندازه

ج- غیرزراعتی اقتصادی فعالیتونه :

په دی توگه ترټولو دمخه دحکومتونو رسمی حدود ښارونه له کلیو بیلوی. دویم قدم کی گڼ میشتی او ډیری گڼی سیمی ښارونه بلل کیږی او بالاخره دا چی غیر زراعتی فعالیتونه ښار تشخیصوی.

د _ دنفوسو ترکیب (سن، جنس) Structure of Population :

دنفوسو ترکیب یا جوړښت دوگړ شمیرنی دیوی پایلی په توگه مهم بریښی چی دا دوگړو دیلا بیلو خصوصیاتو له مخی مطالعه کیدای شی. البته هغه خصوصیات چی موږ یی باید مطالعه کړو دهغو د موخو او مقاصدو له مخی ټاکل کیږی چی په پام کی دی. په تیر بیا دنفوسو جوړښت دسن او جنس له مخی ډیر ضرور ده .

هیڅ انسانی نفوس دوخت په یوی اوږدی مودی کی ثابت نه پاتی کیږی نه دخپلی اندازی له پلوه او نه هم د جوړښت له پلوه . نفوس وده مومی ، داځکه چی هغو کی زیږیدنی او مړینی صورت نیسی او هم یی سن او عمر بدلیری یا تغیر مومی (24-P. 125).

سن او جنس دنفوسو هغه دوه خصوصیات دی چی داکثرو نورو متغیرونو او بدلونونو په پرتله گټور اوضرور دی. داسی یو شمیر خصوصیات شته چی ترڅو پوری چی سن او جنس مطالعه نشی، نو کوم ارزښت نلری.

دنفوسو دسن او جنس دجوړښت جدول دنفوسو ترکیب ښکاره کوی چی د زیږیدنو ، مړینو او مهاجرتونو له امله دبدلونو نمایندگی کوی. دنفوسو دسن او جنس نننی ساختمان او ترکیب په راتلو نکو کلونو کی دنفوسو په بدلونونو یعنی زیږیدنو ، مړینو او مهاجرتونو هم اغیزه لری. دنفوسو دسن او جنس ترکیب په تیره بیا دنفوسو دینامیک Population Dynamics په ارتباط چی زیږیدنو او مړینو څخه را پیښیږی ډیر دارتیا وړ ده . دښځو او نارینه وو په هکله د بیلا بیلو

ارقامو موجودیت برسیره پر دی چی دگن شمیر اقتصادی او
 ټولنیزو اړتیا وو لپاره ضرور دی، دوگړ شمیرنی دارقامو
 دصحت دارزیابی لپاره هم په کارکیدای شی. دښځینه او نارینه
 جنس دیلولو تعریف کوم احصائیوی پرابلم نه رامنځ ته کوی
 له دی کبله چی دا یو واضح خصوصیت دی، نو دهغو په هکله
 ارقام ډیر په آسانی په لاس راځی. د مجموعی نفوسو دجنس
 دترکیب لپاره دجنس دنسبت Sex Ratio څخه کار اخیستل
 کیږی. دجنس نسبت معمولاً داسی سنجش کیږی چی دیو جنس
 نسبت د بل جنس په هرو سلو تنو ښودل کیږی، خو ځنی وخت
 دجنس نسبت ددواړو جنسونو د مجموع څخه دیو جنس د
 فیصدی پو توگه سنجش کیږی چی معموله طریقه یی داده :

$$(\text{Sex Ratio}) = \frac{M}{F} \cdot K \dots\dots\dots I$$

جنس نسبت

دلته:

M _ دذکورو شمیر

F _ دښځینه ووشمیر

K _ یو اختیاری عدد دی. مثلاً (۱۰۰) ، خو معمولاً (۱۰۰۰)
 وی ، که چیری ذکور او اناث مساوی وی ، نو دجنس نسبت
 (۱۰۰) ده ، خو له سلو لوړ په دی مانا دی چی دذکورو شمیر
 تر اناثو زیات دی. اما یو ټیټ نسبت داناثو زیاتوالی دذکورپه
 پرتله ښیی.

په سنی گروپونو کی د جنس نسبت یو ټاکلی او مشخص
 وضعیت ښکار کوی نړیوالو تجارو ښودلی ده چی دنارینوو
 نسبت دښځو په پرتله په صفر سن کی (له یو کال وړوکی کی)

۱۰۵ دی او وروسته بیا په ذکرورکی مړینی ډیر پېښیږی نو ځکه د ښځو انډول لوړ پاتی کیږی او ورو ورو دواډه په سن کی دنرو او ښځو انډول تقریباً برابر وی . وروسته بیا دژوند منځنی سن کی او دزور والی سن کی د ښځو شمیر دنرو په پرتله زیاتیږی . په هر ترتیب ، په نورمال حالت کی چی نفوس له هر ډول اغیزو مصئون وی. دا نسبت (۱۰۰) ته نژدی دی. که چیری نه وی نو بیا دارقامو په صحت غور په کار دی. یا به دا وی چی دغه عدم توافق به دمهاجرتونو او نورو عواملو له کبله نابرابر شوی وی . دجنس برخلاف ، دسن موضوع او دهغی ارانه ډیره پیچلی ده . دنفوسو په ترکیب کی دسن موضوع یو شمیر پرابلمونه لری. ددواړو له مخی دنفوسو ترکیب کی دسن موضوع یو شمیر پرابلمونه لری. ددواړو له مخی دنفوسو ترکیب دسنی - جنسی ترکیب (Age-Sex Composition) په نوم یادیږی. جنس (Sex) دانسانانو بیالوژیکی مشخصه ده چی هغوی په دوو یعنی نارینه او ښځینه برخو ویشی. دهغوی دجنس ارانه کوم احصائیوی پرابلم نلری، په روښانه ډول سره ښودل کیږی. په نفوسو کی دښځو او نارینه وو دشمیر محاسبه دهغوی داندازی او مقایسی ښودنه کوی چی دا تناسب په لاندی معادلی سره ښیو:

$$S.R = \frac{I}{K} \times 1000 \quad \text{په } (t) \text{ وخت کی په یو نفوس کی دذکورو شمیر}$$

په (t) وخت کی په عین نفوس کی دښځو شمیر

K یو رادکس دی چی (۱۰۰) لیکل کیږی (24-p.15)

داساده معیار دنفوسو د ترکیب بنودنه کوی دجنس له لحاظه، خو یو بل معیار هم دجنسی نسبت لپاره استعمالیږي، هغه دذکوریت یا انوئیت نسبت (Masculinity or females proportion) دی چی عملاً مونږ ته په نفوس کی دذکور و او اناثو سهم او ونډه تشریح کوی. قاعده یی داده چی:

$$K \dots II. \text{ په } (t) \text{ وخت کی په یو نفوس کی دذکورو شمیر } M.P =$$

په (t) وخت کی ټول نفوس

په ټول نفوس کی دذکوریت دسهم او جنسی تناسب ترمنځ لاندی معادله صدق کوی (24-P.16)

$$M.P = \frac{S.R}{1+S.R} \dots III$$

سن ډیرو مواردو کی خصوصاً صحت، بنوونی او روزنی او دکار ځواک دمحابسو له پلوه مهم دی، نو دجنس ترڅنګ یو ځای دسن معلومول او مقایسه (Age-wise sex ratio) هم په سرشمیرنه کی دیوی پایلی په توګه ارزښت لری. په یو معین سن کی دوګړو دهر سن مقایسه د Age wise sex ratio په نوم یادیري (24-P.16)

مثلاً د i سنی ګروپ لپاره د عمر په نظر کی نیول سره جنسی تناسب دیوی لندې معادلی په واسطه حل کولای شو:

$$i \text{ سني ګروپ لپاره د عمر په } = \frac{\text{په نفوسو کی د } Xi \text{ د سن دذکورو شمیر}}{\text{په عین نفوس کی د } Xi \text{ سن پنځو شمیر}} \times 100$$

نظر کی نیولو سره جنسی تناسب

د احصائیوی مقاصدو لپاره عموماً سن په بشپړو شویو کلونو ښودل کیږي، خو کله چې لازمه وبلل شي لکه دهغو ماشومانو په هکله چې کال یی نه وی بشپړ کړی، کیدای شي سن په میاشتو یا ورځی وښیو. په دیموگرافي کی ماشوم (Infant) هغه وگړی ته ویل کیږي چې لایي کال نه وی بشپړ شوی او په جدولونو کی په صفر سن ښودل کیږي. د نفوسو د سن جوړښت لکه د فریکو نیسی ویش (Frequency Distribution) په شان ده چې دوگړو عمرونه په بیلا بیلو گروپونو ویشل کیږي چې دا صنفونه بلل کیږي او بیا د هر صنف مربوط تعداد، چې دا فریکونسی یا د دفعاتو څخه عبارت ده، یا هم کیدای شي په منفردو کلونو اړانه شي. البته دا چې سنی گروپونه څو څو کلونه غوره کیږي دا د څیړنو او اړتیاوو د مقاصدو له مخی انتخابیږي، خو ډیر معمول سنی گروپونه پنځه کلن وی لکه ۰-۴، ۵-۹، ۱۰-۱۴ او نور. د اهم باید وویل شي چې لس کلن سنی گروپونه هم معمول دی مثلاً ۰-۹، ۱۰-۱۹، ۲۰-۲۹، او نور. لومړی شکل ته یی پنځه کله سنی فاصله یا 5 year age interval او دویم ته یی 10 year age intervals وایی. دی ته سنی ترکیب یا جوړښت (Age structure) ویل کیږي (24,17).

باید ووايو چې له دی څخه لوړ سنی گروپونه چې د کوچنیانو گروپ، کارته مساعد وگړی او مسنواو د پاڅه عمر لرونکو په نوم هم یادېږي، هم وجود لري لکه ۰-۱۴، ۱۵-۲۴، ۵۶ او له هغه څخه لوړ.

دسنی جوړښت خصوصیات نشو کولای لکه دجنس ترکیب په شان په اسانۍ سره په یو شاخص کې رالاند کړو. په سنی ترکیب کې ځینی مسایل لکه وسطی سن (mean age) چې دټولو وگړو اوسط عمر دی، او دمیانه شاخص (Median age) ته ضرورت پېښېږي چې ټول وگړي په دوو برخو ویشي. دا دځینو ځانگړو موخو لپاره محاسبه کېږي. خو دوسطی سن او میانه نفوس محاسبه دبیلا بیلو هیوادونو دنفوسو نړیوالو مقایسو او بیلا بیلو نیتو کې دیو هیواد دسنی توزیع لپاره کافی نده.

دنفوسو دتحلیل په برخه کې یوه بله محاسبه چې ځینی عمومي شاخصونه په بر کې نیسي هم معموله ده چې دځانگړو موخو لپاره ورڅخه ارقام ترلاسه کېږي. دبیلگې په توگه دښځو په اندول دماشومانو مقایسه (Child-women Ratio) چې دزېږولو وړ عمر لرونکو ښځو (۱۵-۴۹ کلنو) په شمیر باندې د ۴۰۰ کلنو ماشومانو شمیر ویشل کېږي:

$$C.W.Ratio = \frac{5P_0}{49 \text{ } ^w 15} . K.....IV$$

اما دزېږولو وړ عمر ښځو سن په هکله په ټولو هیوادو کې توافق نشته ځینو هیوادو دغه سن (۴۰) کلنی پوری قبول کړی دی. که چیرې د یو شمیر اقتصادي تحلیلونو لپاره وغواړو دکار وړ ځواک ومومو نو له ۱۵ کلن څخه پورته اوله ۶۵ کلنی تیټ سن ته مراجعه کېږي په نفوسو کې له ۱۵ څخه کم عمر فیصدي داسې ترلاسه کوو:

$$V \dots\dots\dots = \frac{15P_0}{p} \times 100 \dots\dots\dots$$

دېنځلس کلنی څخه دټیټ عمر وگړو سلنه

. (Percentage of persons
under 15 year of age)

اوله ۶۵ کلونو پورته عمر لرونکو سلنه داسی محاسبه کوو:

$$\text{Percentage of old age population} = \frac{P_{65+}}{p} \times 100 \dots\dots VI$$

(those above 65)

دلته: VI او VII معادله کی:

$15P_0$ او P_{65+} د ۱۵ - ۶۵ کلنی عمر لرونکی نفوسو څخه عبارت ده . P - ټول نفوس دی.

پاتی شو نور بار دوش نفوس چی هغه داسی مومو: (24p.18)

$$\text{Dependency Ratio} = \frac{15P_0 + P_{65+}}{50P_{15}} \dots\dots VII$$

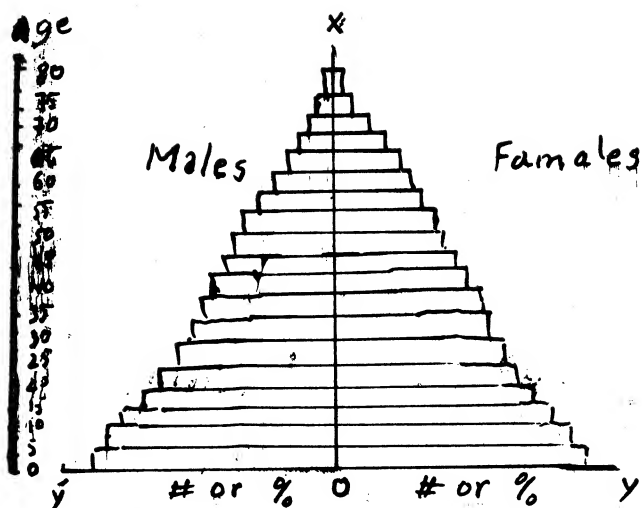
دا د اقتصادي فعالیتونو لپاره ډیرگټور اقتصاداً فعال او دمطالعی وړ سن نفوس دی. دنفوسو منځنی عمر داسی سنجوو:

$$\bar{X} = \frac{\sum x_i \cdot p_i}{\sum p_i} \dots\dots\dots VIII$$

د IV معادلې څخه په لاس راغلی اعداد ددغه سن بڼځو د تولداتو شاخص ښکاره کوی.

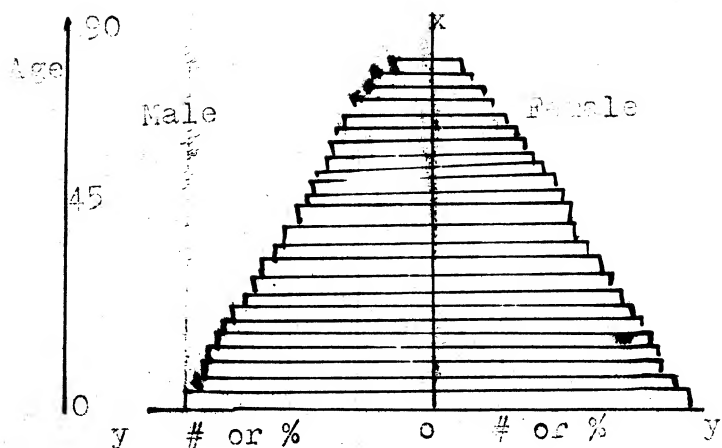
په VII معادله کی بار دوش (داوړو بار وگړی

dependency ratio) دی. دا گروپ وگړی چی ټول نفوس کی په فیصدی ښودل کیږی دکاروړ (۱۵-۶۴) نفوس باندی د بار دوش وگړو فشار ښکاره کوی. دغو دوواصطلاحو ته اقتصاداً فعال او اقتصاداً غیر فعال وگړی هم ویل کیږی.

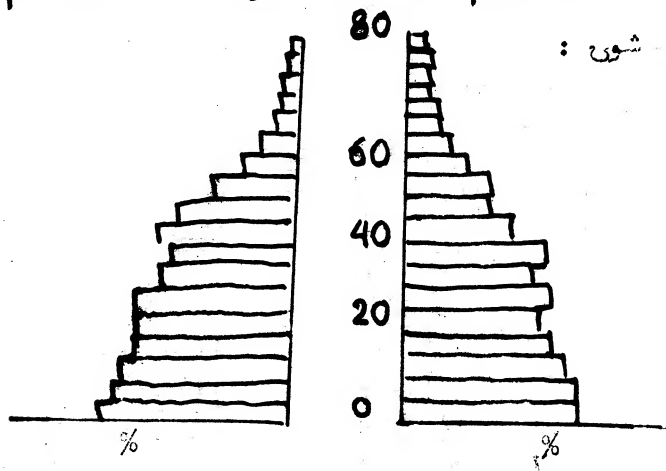
۸ شکل نمونی په ډول د نفوسو یم سنی هرم
چې پنځه کلن سنی ګروپونه ښکاره کوي . د هرم
بشې خوا ته ښځینه نفوس او کیڼې خوا ته نارینه
نفوس ښودل شوي دي .

معمولاً پرمختیا یې هموادوکی د هرم قاعده
چې ځوان نفوس دي ، پلنه وي ، یعنې د ځوان سن
فیصدي اوشمیر زیات وي ، مگر پورته خواته زموږ
سن کمېږي ، نو ځکه د هرم څوکه نرۍ کیږي .

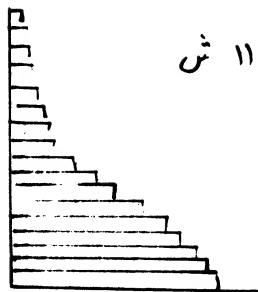
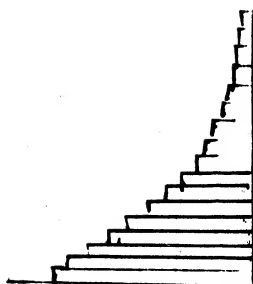
۹ شکل : یوه داسې فرضی بیلگه چې کم شمیر تولدات او کم شمیر مړینې لري ، حال دا چې له دې مخکې شکل کې لږ څه زیږیدلي تولدات او کمه زیږیدلې مړینې ښودل شوي وې

د نفوسو هرم ځینو ماڼۍ خدونیو کې په لاندې لټول هم ښودل

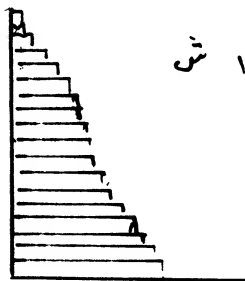
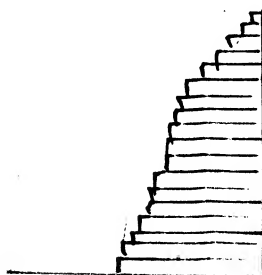

۱۰ شکل : کم شمیر مړینې او کم شمیر تولدات

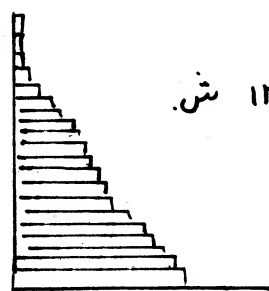
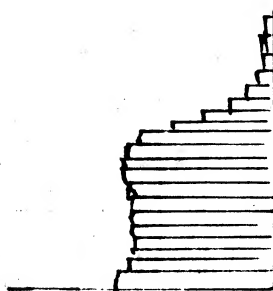
۱۱ نش

۱۲ نش

۱۳ نش

دنفوسو هرم

(Population Pyramid)

دیو نفوس سنی - جنسی ویش ددیاگرام په بڼه یو هیستوگرام په لاس راکوی چی نارینه او ښځینه اوسنی مسایل په یو اوبل اړخ کی ښکاره کوی. عمودی کرښه (ox) سن ښکاره کوی او افقی کرښه (yoy) دنفوسو دوه برخې یعنی اناث او ذکور ښکاره کوی. داسی چی کینه خوا یا oy نارینه او oy) یا ښی خوا ښځینه نفوس ښکار کوی. (۸) شکل وگوری: په گرافیکه توگه دنفوسو د ترکیب ښودنه دا ښیگڼه لری چی وخت اوځای لږ مصرف شی او په حافظه کی په آسانه توگه ثبت شی. دډیری ښی او ساده مقیاسی لپاره نفوس او دهغه دهر سنی گروپ او جنس فیصدی په هرم کی ښودلی شو. سنی گروپونه په فیصدی ارائه کیږی. ښکته خوا ډیرځوان نفوس او پورته خوا ډیر زوړ سن لرونکی وگړی او دهغو جنس گروپونو

بنودل کيڙي چي دا ڊول هرم د Age pyramid په نوم هم ياديږي .

(۱۱) شکل چي دمتحده ايالاتو دنفوسو هرم دی . په دی هرم کي له ورايه ښکاري چي دنفوسو مړيني يي کمی او زيږيدني يي نسبتاً زياتي دي .

(۱۲) شکل چي دسويډن دهيواد نفوس ښکاره کوي ، دلور سن شمير په کي زيات دي زيږيدني يي کمی او ورسره کيو خای مړيني هم پکي کمی دي . حال دا چي (۱۳) شکل چي دهانکانگ دهيواد دنفوسو هرم دی ښکاره کوي چي يو زيات شمير دخوان عمر مهاجروورغلي دي . ډاکثر و پرمختيا صنعتي هيوادونو نفوس (۱۳) شکل سره مشابهت لري .

دنفوسو دښوونې او روزنې ، بشري ځواک او استخدام ځانگړتياوې او لنډه څيړنه

لکه څرنگه چې دنفوسو ديموگرافيکي تشرېح او دوگړې شميرنې دپوښتنليکونو د عناوینو په برخه کې يادونه وشوه ديو شمير ضروري پوښتنو لکه نوم، دکورنۍ له مشر سره اړيکې ، جنس او سن او نورو څخه برعلاوه ځينې سوالونه لکه مدني حالت، زېږيدنې ، مړينې او مهاجرتونو چې ديموگرافيکي مسائل دي هم بايد پوښتنو يا عناوینو کې شامل وي. ددې تر څنگ يو شمير اقتصادي او اجتماعي معلومات چې خصوصاً د اقتصادي سکتورونو لکه زراعت ، صنعت ، تجارت او نور له پلوه او دکار ځواک له پلوه ډير ارزښت لري، بايد پکې شامل وي. له دغې جملې څخه يو يې داستخدام څرنگوالی دی. ددې ترڅنگ بشري ځواک او دنفوسو ښوونه او روزنه دروښانه کولو وړ ده .

دوگړې شميرنې په پايله کې زېږيدنې ، مړينې او مهاجرتونو د نفوسو داجزاووترعنوان لاندې مطرح کيږي . خو استخدام او دکار ځواک اقتصادي او توانيزو عنوانونو لاندې راځي. په تيره بيا دا چې بشري ځواک، اقتصاداً فعال وگړي ، دهغو مهارت، زده کړه ، مسلکي ځانگړتياوې، تخصص حرفي او نور په ملي اقتصاد کې ډير ارزښت لري. دوگړو په ښوونه

اوروزنه کی ټولې زده کړې، رسمي، خصوصي، د لویانو او نوري لکه کار گري ښوونځي، ترویجی پروگرامونه او نور هم راځي چی د تولیدوونکو مهارت لوړ وی . دا مسایل د اقتصادي او اجتماعي ترقی سره ډیرې نژدې اړیکې لري. د بشري ماهر ځواک شتوالي د یو هیواد په اقتصادي پرمختیا کی یو مهم عامل دی، له همدې امله د ښوونې اوروزنی او د مولدو اقتصاداً فعالو وگړو د مهارت ، تولید ځواک او روزنی پلان کول د اجتماعي- اقتصادي پلانونو Socio- Economic Planning نه بیلیدونکی برخه ده . دروزنی لوړ والی او د کار ځواک د کیفیت د ښه کولو خوا ته پاملرنه ارقامو او اعدادو ته اړتیا لري. دروزل شویو فني پرسونلو ، مسلکي او ماهرو تولیدوونکو وگړو د شمیر په هکله معلوماتو ته اداره کوونکي او تولیدي سکتورونه هم ضرورت لري تر څو هغوی استخدام کړي ، خو په ښونه اوروزنه کی اکثر اړسمی معارف د منظروې چی په هغه کی په سیستماتیکه توگه تدریس صورت نیسي چی په دی کی تخنیکي او حرفوي ښوونځي هم شامل دي. دی برخه کی ۵- ۲۵ کلنی پوری وگړي راځي.

بشري ځواک او استخدام Man power and Employment نه یوازي اقتصادي بحثونو کی بلکه دیموگرافیکي مسایلو کی لوړ ارزښت لري، ځکه چی دا موضوع یا د نفوسو دا خصوصیت او صفت له یوې خوا د اجناسو او خدماتو عرضي سره سیده اړیکې لري. له بلې خوا راتلونکي کی د هغوی د فعالیتونو تضمین کوي. دا د ټولنې او وگړي له رفاه ، ټولنیز مجموعی تولید (G.N.P) په هر سکتور (زراعت، صنعت ،

تجارت، ساختمانونو ... کی دبوختو وگړو د شمیر اونورو سره کله رابله لری. دلته به ددیموگرافیکي پلوه دا موضوع یو څه وڅیړو:

① دکار ځواک په بشپړ ډول په کار اچول او استخدام:

دا موخه له یوې خوا دوگړولپاره دگټې او مدرک زمینه برابروي، له بلې خوا کار ځواک په پرمختیایي هیوادو کې د امتعی او خدماتو د تولید او عرضې اساس عامل دی.

② دیو هیواد داقتصاداً فعال نفوس د وړ تیا دښه کیدو او دهغو له ځواک څخه گټه اخیستنه.

③ استخدام شویو وگړو و لپاره دروغتیا او دکار دښو ښرابطو برابرول.

④ هغه عاید چی اقتصاداً فعال وگړي یی په لاس راوړي، دادمحلی صنایعو درقابت، دزراعتی تولیداتو او تکنالوژي او نور لپاره دعاید دویش دعادلته والی او ددوی دلگښت عاید ښکاره کوي.

دکاروگړو (Working Population) استخدام او په کار گومارلو کچه دهغه استخدام ددرجي اندازه ښیي چی په هیواد کې تامین کیږي، سره له دې چی دا ښکاره ده چی اقتصاداً فعال نفوس (Economically Active Population) په پرمختیایي هیوادو کې په قانع کوونکي توگه په کار ندي لويډلی، په دغو هیوادو کې بیکاري او ټیټ استخدام (Unemployment and Disguised employment) ښکاره ښکارندی دی. دا بیکاري له یوې سیمې تر بلې سیمې او له

کلیو تر ټنارونو توپیر مومی. دموگرافیکي څیړنې ښیي چی په کلیو کی چی عمدتاً اکثریت وگړي په کرڼه بوخت دی موسمی بیکاري لیدل کیږي، اما په ټنارونو کی غولونکی بوختیاوی لکه دستفروشی، دلال، محترک او هم نامرئي بیکاري (ټیټ مولدیت او کم عاید) لیدل کیږي. دغو هیوادو کی باید دکار ځواک څخه دنا مکملی او نیمگړی استفادی علتونه وموندل شی او دی برخه کی داسی پالیسی گانی غوره شی چی دکار ځواک داستخدام وضع اصلاح کړي.

دکاروړ عمر وگړو په هکله یو بل پرابلم دنفوسو د پخوانی ودی داغیزو له امله دی. اکثرپرمختیایی هیوادونه دثابتو زیربیدنو او مخ په کمیدونکو مړینو داغیزو له امله دنفوسو دگړندی ودی لرونکی شوی دی چی دا وضع ددی لامل گرځیدلی چی ددغو هیوادو نفوس ځوان وگڼل شی. ځوان نفوس په دیموگرافی کی هغه نفوس ته ویل کیږي چی ډیره لوړه سلنه یی له ۱۵ کلنی ټټ وگړي وی ، ډیره کمه سلنه پکی له ۶۵ کلنو لوړ وی. په دی ډول نفوس کی یو زیات شمیر نفوس یا وگړي په ډیر نژدی راتلونکی کی دکار عمر ته رسیږي او دکار وړ او دکار په لټه کی یولوی گروپ جوړوی . نو دیوی ښی او معقولی پالیسی موخه یوازی دا نه وی چی دبشری ځواک اوسنی وضع ښه کړي، بلکه تر دی هم ضروری داده چی دځوان نسل لرونکو وگړو کار ته پاملرنه وکړي. دکاروړ سن ، کار ځواک وگړي او اقتصاداً فعال وگړو اصطلاحات له ډیری مودی راهیسی ددیموگرافی علم کی معمول دی او بیلا بیلو پوهانو ورته مختلف تعریفونه ، کتگوری او تصنیفونه ورکړي دی. دغه

اصطلاحات تیرو وختونو کی بیلابیلو هیوادونو د اقتصادي ودی له مخی په بیلا بیله توگه په کار وېهي ، ځکه چی دغه هیوادونه بیلا بیلو وختونو کی دیلا بیلو پرابلمونو سره مخامخ و، نو ځکه مفاهیموهم توپیر موندلی دی. دبیلگی په توگه په ۱۹۴۷ ز کی د احصائیه پوهانو شپږم نړیوال کنفرانس د کار ځواک (Labor Force) په هکله یو نوی روش غوره کړ تر څو اقتصاداً فعالو وگړو په هکله کتگوری او تصنیفونه رامنځته کړی. د دغه روش سره سم مونږ کولای شو چی دیو وگړی د اوسنی اقتصادي فعالیت د ټاکلی ریفرنس مودی په وخت کی معلومات چمتو کړو ، خو مخکی له ذکر شوی نیتی څخه دگټی لرونکی کارگر (Gainful worker) اصطلاح دود وه. سره له دی چی اوس هم یوشمیر هیوادونه دگټی لرونکی کارگر اصطلاح کاروی. دا روش دا مانا لری چی دیو بیکار یا هم یو استخدام شوی وگړی کار او فعالیت یوازی دریفرنس یوی مودی پوری اړه نلری ، بلکی دگټی لرونکی فعالیت پوری تړل شوی دی چی ممکن یا ورځ وی ، یا هم دهغه ټول عمر وی. دا روش هغه شمیر وگړی چی دلومړی ځل لپاره د کار په لټه کی دی ، نه را اخلی، خو تقاعد شوی وگړی را اخلی.

یوه بله نیمگړ تیا چی دغه روش کی شته هغه داده چی د استخدام شویو او نه استخدام شویو وگړو په برخه کی ارقام او معلومات نشی چمتو کولی حال دا چی په اقتصادي فعالیتونو کی د کار وړ نفوسو د اندازی د معلومولو لپاره باید لومړی دا ټول نفوس په دوو برخو وویشو:

الف - اقتصاداً فعال وگړی.

ب - اقتصاداً غیر فعال وگړی.

اقتصاداً فعال وگړی هغه شمیر کسان دی چی د خدماتو او اشیاوو په تولید کی برخه لری او یا هم د تولیدولو په لټه کی وی. دا ډول معلومات باید په وگړ شمیرنه کی د هر هغه وگړی په هکله چی دغه سن ته رسیدلی وی، ورکړل شی. دملگرو ملتونو د ۱۹۷۰ ز کال دسر شمیرنو لپاره اقتصاداً فعاله وگړی ټول هغه ذکور او اناث نفوس وبلل شو چی د ریفرینس دوره یا موده کی د اړوند ټولنی لپاره د خدمتو او امتعی د تولید په برخه کی یی دکار عرضه تامین کړی وه او همدا تعریف تقریباً نن هم اعتبار لری.

اقتصاداً غیر فعال وگړی هغه شمیر نفوس دی چی دکار سن ته رسیدلی، مگر دریفرنس ټاکلی موده کی عملاً په کار بوخت ندی. دا کتگوری به لږ وروسته پوره توضیح شی.

هغه یو شمیر نوری نومونې (اصطلاحات او ترمینولوژی) چی د اقتصاداً فعال نفوس لپاره کارول شوی دکار ځواک (Labor Force) دکار نفوس (Working Population) او دبشری ځواک (Man Power) څخه عبارت دی. په خپله کار بیا دیموگرافیکي بحثونوکی داسی تعریف شوی دی:

هر هغه فعالیت چی ملی تولید کی برخه واخلی دکار څخه عبارت ده. دیو وگړی دکار په هکله معلومات دریفرنس ټاکلی دوره کی دهغه د موجود فعالیت څخه عبارت دی چی د پورته ذکر شوی تعریف سره سم ترسره کیږی. خو دکار ځواک په یو ټولنه کی دکار ټول وگړی را اخلی، پرته له نظامیانو،

محصلانو او نور و څخه چې عملاً کوم تولید او عامه خدماتو
کې بوخت نه وي.

استخدام شوی او بیکار وگړي دملگرو ملتونو خپرونو
کې داسې تعریف شوی دی: استخدام شوی نفوس د کورنۍ
کارکوونکو (لکه اوبدونکي او گنډونکي او گنډونکي بنځي)
يا (Family Workers) په گډون ټول هغه وگړي دي چې
دريفرنس ټاکلي موده کې چې دهمدې مودې په ترڅ کې
اقتصادي او اجتماعي احصائېي را ټولېږي، په کار کې بوخت
دي. په دې کې هغه شمير وگړي هم راځي چې موقتاً کار نلري
(يا ناروغ وي يا رخصت وي يا يې تصدې پرچاو شوي وي) چې
استخدام شوي نفوس په دريو کتگوريو ويشلای شو:

۱- ددندې لرونکي وگړي چې دا هم دو برخې لري لای شي:

الف- هغه شمير چې دريفرنس ټاکلي وخت کې (حتي
که دريفرنس موده يوه ورځ هم وي) دمزد، معاش يا بلې گټې
په منظور کار کي وي.

ب- هغه شمير چې دنده لري خو دريفرنس لنډه موده
(که دريفرنس ټاکلي وخت ډير لنډ هم وي) کې موقتاً له کار
غايب وي.

۲- کار فرمايان او شخصي کارگران:

دا کتگوري هم کيدای شي په فرعي برخو ویشل شي
چې په دې کې دکار لرونکي، خو موقتاً وزگار او بشپړ کار
لرونکي راځي.

۳- کورنی کارگران:

هغه شمیر وگړي چې دخپلي یو ورځي څه نا څه دریمه برخه په یوه ازاده پیشه او شغل کی تیروی او دکرنیز کار، مالداري چرگانو روزنی ، او بدلو او لاسی نورو کارونو له لاری ځان ته د معیشت یو مدرک برابروی ، په دی کی راځی، دا ډول فعالیت معمولاً په خپلو کورونو کی ترسره کوی او ان دا چي گڼ شمیر یی دکور بنځی وی.

بیکار وگړي (Unemployed) :

بیکاران یا وزگار نفوس ټول هغه وگړي دی چي دريفرنس ټاکلی وخت کی کار نه لری، سره له دی چي په کلکه به دکار په لټه کی وی ، یعنی دکار وړ نفوس وی، دکار مهارت لری، اگر که پخوا یی هم کار نه وی کړی . همدارنگه په دی کتگوري کی هغه وگړي هم راځي چي یوه تصدی کی یی دکار فورمه هم ډکه کړی وی او ددندی نیولو ته چمتو وی، مگر عملاً یی مزد او معاش نه وی یعنی د انتظار حالت کی وی.

اقتصاداً غیر فعال نفوس (Economically Inactive Population)

دنفوسو هغه کتگوري ده چي دکار ځواک ندی، دخدماتو او اشیاوو په عرضه او تولید کی برخه نلری، دراتلونکی لپاره هم دکار په لټه کی نه وی او دکار د نیولو او موندلو لپاره هم چمتو نه وی، لکه زده کونکی ، دکورونځی ، متقاعدین معیوبین او مجانین چي دهیڅ کار وس نلری او داسی نور. ددی لپاره چي یو ټاکلی عمر اوله هغه څخه لوړ سن

نفوس په بیلا بیلو اقتصادی فعالیتونو کی راوستل شی، باید
لاندی دوه ځانگړنې په پام کی ونیسو:

الف - دهغه سن اصغری حد چی په هغه سن کی اوله هغه پورته
سنونو کی معلومات را ټول شوی او پوره تحلیل او څیړل
شوی وی.

ب - دریفرنس ټاکلی موده چی معلومات دهغی لپاره یا دهغی
په ترڅ کی برابر یږی.

له دی کبله چی د اقتصادی فعالیت په هکله معلومات د
کورنیو له هغو غړو چی اقتصادی فعالیت لری، را ټولېږی، نو
باید ددی ډول وگړو د اصغری او اعظمی سن حدود مخکی تر
مخکی بنودل شوی اوسی او دا حدود باید داسی ټاکل شوی
اوسی چی د سیمی اقتصادی او اجتماعی وضع هم په پام کی
نیول شوی اوسی او همدا وضع منعکس هم کړی.

دا چی اکثر و پرمختیایی هیوادو کی دیو ټاکلی سن
څخه پورته (مثلاً د اوه کلن څخه لوړ) سن ته بنوونه او روزنه
اجباری بنودل شوی وی، خو بیا هم په واقعیت او دهغی په
ریښتنی مانا سره دا دستور نه اجرا کیږی او آن دا چی د تقاعد
ټاکلی سن هم نشته، نو ځکه د کار سن حدود هم په ډاډ من
ډول نشی ټاکل کیدای. معمولاً داسی لیدل کیږی چی په
کلیوالی سیمو کی له ۱۵ کلن څخه تیټ عمر هلکان کرنیزو او
د مالدارۍ چارو کی بوخت وی او دبشری ځواک برخه گڼل
کیږی. په داسی حالاتو کی باید دکار اصغری سن له ۱۵ کالو
تیټ وټاکل شی. یا باید ورته مخکی تر مخکی پیش بین اوسو.
برسیره پردی یو شمیر هیوادونه دخپلو بیلا بیلو ځانگړو

اقتصادی او اجتماعی شرایطو له مخی د کار بیلا بیل اعظمی او اصغری سنونه لری او دوگړ شمیرنی په پوښتنلیکونو کی ځایول کیږی. ددی لپاره چی یو څه روښانه مفکوره په بیلا بیلو هیوادو کی دکار اصغری او اعظمی سن دټاکلو په هکله ولرو، نو یو څو بیلگی به دلته راوړو:

جاپان له ۱۹۷۰ کال څخه دیخوا دکار اصغری سن ۱۵ کاله ټاکلی، کوریا په ۱۹۶۰ ز کال کی دخپلی سر شمیرنی په ترڅ کی دکار اصغری سن ۱۴ کاله او فلپین له ۱۹۷۰ ز کال راپه دیخوا لس کلن، تایلیند له ۱۹۷۰ ز کال راپه دیخوا ۱۱ کاله او ایران دخپلی ۱۹۷۶ ز کال وگړ شمیرنی کی ۱۰ کال ټاکلی، خو پرمختللو صنعتی هیوادو کی دا سن حد اقل ۱۵ کلن عمر دی. بیا هم تاکید کیږی چی دبشری ځواک لپاره دریفرنس دوره یا دریفرنس ټاکلی موده بنسټ بلل کیږی. هغه شمیر وگړی چی په همدی موده کی عاید او کار لری، په بشری ځواک کی شمیرل کیږی. دریفرنس ټاکلی وخت باید یو نمونه یا (Sample) وخت وی چی له ټولو څخه نمایندگی وکولای شی، یعنی استثنائی او غیر عادی حالات لکه موسمی اغیزی او نور مسایل هغه موده او دهغی له امله دکار ځواک اغیز من نه کړی. دریفرنس دټاکلی مودی اوږدوالی کیدای شی له یوی ورځی تر یو کال پوری اووسی، خو دریفرنس دلندی مودی ښه والی دادی چی خواب ورکوونکی یا مرکه کیدونکی وگړی کولای شی دخپلو اقتصادی فعالیتونو په هکله معلومات په یاد ولری او دخپل استخدام، کار، عاید او نورو په هکله زیات اشتباهات ونه کړی.

دکار نړیوالی موسسی (I.L.O) دا ښه او مناسبه بولی چی باید دریفرنس ټاکلی موده دوگړو شمیرنی له نیتی څخه یوه اونی مخکی وټاکل شی او اجرا شی، موسمی بدلونونه په یوه اونی کی راټول شوی معلومات اغیزمن کوی نو دا موسسه د همغو اصافی سوالونو لپاره یو اوږده موده پیشنهاد وی په اکثر و پر مختیایی هیوادو کی دبشپړی بیکاری د پرابلم څخه دکم کاری موضوع یابی کیفیته او لږ مولدیت لرونکی کار پرابلم مهم بلل کیږی. دغه موضوع د موجود بشری ځواک او دهغه ظرفیت څخه دناکافی استفادی حالت څرگندونه کوی. دلته دوه ډوله کم کاری یا بی کیفیته او کم مولد کار سره بیلولای شو:

- الف - لیدل کیدونکی کم کاری (تحت استخدام) (Isabel Under Employment)
 ب - نه لیدل کیدونکی کم کاری یا (تحت استخدام) (In Isabel under Employment)

د (I.L.O) دمو سسی په تعریف، لیدل کیدونکی کم کاری هغه ده چی وگړی دنور مال وخت څخه ډیر کم وخت لپاره په کار گومارل کیږی ، نو ځکه دوی د یو اضافی کار په لټه کی وی. ددی موخی لپاره باید دکار نورمال وخت وټاکل شی او د سیمی له شرایطو سره سم تطبیق شی. دا نورم له یو صنعت تر بل صنعت ، له یو هیواد تر بل هیواد او له یو اقتصادی سکتور تر بل پوری تو پیرمومی ، خو نه لیدل کیدونکی کم کاری هغه وخت رامنځ ته کیږی چی د یو وگړی د کار وخت مطلقاً په غیر

نورمال ډول نه را ټيټيږي ، بلکي ددوی دکار گومارلو مفاهیم په ځینو نورو بڼو ناکافي وي ، لکه :

الف - دوی له خپل کار څخه دنورمال عاید په پرتله ډیر لږ عاید، مزد یا معاش اخلي.

ب - دکارکوونکي دکار توانائی ، مهارت او ظرفیت څخه لږ ګټه اخیستل کیږي.

ج - داسی دستگاه ، تصدی ، تولیدی واحد یا اداره کی کار کوونکي کار کوی چی دهغه مولدیت څخه ټیټ وي ، نو ځکه یی عاید هم نا کافي وي.

دکم کاری دیلا بیلو کتګوریو (دکار ساعتونو ، ګټی ، مهارت او مولدیت) لپاره دسنبش څو واحد ونه په کار دی: ددی لپاره چی دکم کاری لپاره نړیوال سنبش او معیار موجود اوسی ، نو دکار دساعتونو ، عاید او مولدیت لپاهر نورمو نه په کار دی. دکار ځواک په هکله دارقامو بیلا بیلې سرچینې شته . ددغو سرچینو او منابعو لاری - چاری ، دارقامو او معلوماتو کیفیت او اطمینانی والی له یوی منبع تر بلی او له یو هیواد تر بل هیواد پوری تو پیر مومی . له همدی امله دارقامو له راټولولو مخکی باید یو ځل تجربه ، تحلیل او ژوره څیړنه وشي. په اکثر وړونو پرمختیایی هیوادو کی دکار دسن دنفوس په هکله دمعلوماتو دمهمی سرچینې سرویګانی او وګړ شمیرنی تشکیلوی. وګړ شمیرنی عموماً دنړیوال کار ځواک قناعت بڅبونکی او ډاډ من منابع دی چی دانکشافی پروګرامونو داستخدام اړخونه جوړوی.

وگړ شمیرنی د اقتصادي بيلو بيلو فعاليتونو ، د زراعت د سکتور او نورو اقتصادي او اجتماعي سکتورونو او د ساحو په تفکيک سره د کار ځواک د ویش په هکله ارقام برابروي. بر سیره پردی د سر شمیرنو له ارقامو څخه د څیړنو او سروی گانو د اجرا لپاره هم دیو بنسټ په توگه استفاده کيږي له دی کبله چی وگړ شمیرنه یوه ډیره پراخه او د زیات لگښت لرونکی احصائیوی عملیه ده نو نشو کولای د بشري ځواک ، کار او اقتصادي فعاليتونو په هکله ډیری زیاتي پوښتنی پکی ځای کړو، نو په وگړ شمیرنو کی زیاتره هغه شمیر پوښتنی چی د کار ځواک ډیری عمومي کتگوري روښانه کوی راوستل کيږي. د ملگرو ملتونو مقاماتو او هغو هیوادونو چی دوگړ شمیرنی په برخه کی تجربی لری داسی پوښتنی راولی لکه د فعالیت شغل او دندی ډول ، صنعت ، کرنی ، د استخدام موقف او نورو په هکله چی دلته به یی د ځینو څخه یادونه وکړو:

A_ د فعالیت ډول لکه چی پخوا وویل شول د هر وگړی رابطه له موجود اقتصادي فعالیت سره ښکاره کوی. په دی برخه کی معلومات د کار د اصغری تیت سن او د ریفرنس د ټاکلی مودی په پام کی نیولو سره راټول او پروسیس یی اجرا کيږي.

B _ صنعت د هغه فعالیت څخه عبارت دی چی د استفادی لپاره مواد پروسیس کيږي او نیم کاره یا خام مواد په پخواو کار تمامو مواد و تبدیلیږي.

C _ شغل هغه ډول کار ښکاره کوی چی د ریفرنس ټاکلی موده کی ، پرته د هغه د اقتصادي خصوصیت څخه اجرا کيږي.

D - کرنیز فعالیت او د کرنی برخه کی خوا پڅیزی پوښتنې مطرح کیږی ، لکه : د ځمکی ډول، داوبو سر چیننه ، د کښت ډول ، د مالکیت ډول (شخصي، دهقاني ، اجاره ، گرو او نور ډولونه) په تیره بیا پرمختیایی هیوادو کی دا ډول وگړی یعنی په کرڼه کی بوخت نفوس ډیره زیات سلواله جوړ وی. د کرنی برخه کی پوښتنلیکونه چی دهیواد لومړنی بشپړی سر شمیرنی یعنی د ۱۳۵۸ هـ ش کال وگړ شمیرنه کی هم مطرح شوی وی او مخکی له هغه د (FAO) دزراعتی سرویگانی په برخه کی هم مطرح وی د کتاب په پای کی ددوهمی بشپړی سرشمیرنی د نمونو سره یوځای ضمیمه دی.

په سرشمیرنه کی دسن په هکله راپور ورکول

په وگړ شمیرنه کی د نفوسو د سن، جنس او اندازی په هکله د ډاډمنو او سمو ارقامو را ټولول ډیر ارزښت لری. د دا ډول ارقامو او معلوماتو په لرلو و سره کولای شو نور گڼ شمیر دیموگرافیکي معلومات او دسن په هکله ډیری نوی نیتی (تازه معلومات) را ټول کړو. دسن په هکله دسمو او ډاډمنو معلوماتو را ټولول په پرمختیایی هیوادو کی چی اکثر وگړی یی دخپلی زیږیدنی نیتی په هکله نه پوهیږی، ډیر ستونزمن دی، دا ځکه چی ددی هیواد ونو دا ډول وگړی بیسواد او دسن په هکله بی تفاوت اوبی خبر وی، نو دسمو ځوابونو هیله ورڅخه نشی کیدای. پداسی حال کی چی که چیری دوگړ و رښتنی سن معلوم نه وی، نو وگړ شمیرونکی مجبور دی دخپلو مرکو کوونکو اټکلی سن یا دهغوی دفزیکي-ظاهری بنی څخه یا دتولنیزو روابطو څخه پوښتنلیکونو کی ولیکی، دا ډول اټکلونه دځینو سنونو خوا ته رجحان یا عدم رجحان را منځ ته

کوی ، دبیلگی په توگه د گڼ شمیر پرمختیایی هیوادو تجارب
بنیسی چی دسن د اټکلولوبرخه کی پرابلمونه لری، دا بنیسی چی
دارقامو مرکز د ټولو هغو اعداد و خواته و ی چی په صفر او
پنځو باند ی پای ته رسیږی، یعنی په دغو هیواد و کئی اکثرأ
هغو سنونو ته رجحان ورکول کیږی چی په (۵-۰) باندی پای ته
رسیږی ددی لپاره چی دنفوسو په هکله اټکلونه واقعیت ته
نژدی او حقیقت سره برابر شی نو گڼ شمیر هیوادونه کوښښ
کوی چی د (سن ټاکلو آلی) په نوم یو وسیله ولری او خپلو وگړ
شمیرنو کی یی په کار یوسی، پداسی هیوادونو کی چی هلته
وگړی دخپل واقعی سن په هکله پوره نه پوهیږی، په تیره بیا
پرمختیایی هیوادونو کی ، دسن دسم اټکل په خاطر وگړ
شمیرونکو ته په دستور العملونو کی خاص هدایات درج کیږی
چی دهغو له مخی دوگړو عمر وټاکی کیدای شی له وگړو د
زلزلو ، جگړو دحکومتونو دبدلون ، دلویو ودانیو دجوړښت او
نورو په هکله وپوښتل شی او مرکه کوونکی ددغو مهمو
پوښتنو په قرینه او رابطه خپل سن وښیی. نو دا ډول خلك چی
دخپلی زیږیدنی کال نه پیژنی ، دذکر شویو حوادثو له مخی
واقعیت ته نژدی ځواب برابرولی شی. همدارنگه دیو شمیر
وگړو سن ددوی دسیمی دیو شمیر هغو وگړو سن په مقایسه چی
هغوی دخپل سن دواقعیت په هکله ډیر ښه پوهیږی ،
معلومولای شو. دسن د معلومولو یو شمیر تخنیکونه ډیر ساده
دی او کیدای شی سر شمیرونکی یی په سیده توگه وکاروی،
خو یو شمیر نوردا تخنیکونه ډیر وخت ضایع کوی او یو څه
نور محدودیتونه هم لری. په عمومی توگه دا منل شوی چی وگړ

شمیرونکو ته باید دسن دمعلومولو لپاره زیات وخت په نظر کی وینول شی تر څو دوی دیو شمیر مروجه او عادی پوښتنو په بنسټ دوگړو سن په سم ډول درج کړای شی. دسن په هکله ناسم معلومات او ارقام تل دبی خبری او نه پوهیدولو له امله نه وی، بلکی ځینی وخت ځینو سنی گروپونو کی دا اشتباهات په قصدی ډول وی، دبیلگی په توگه په هغو حالاتو کی چی خلک فکر وکړی چی دوگړ شمیرنی ارقام دمالیې ټولو لپاره یا دعسکری یا دیو شمیر اداری چارو لپاره ټولپری ، نو دوی په خپله گټه قصداً ناسم راپورونه ورکوی. یو شمیر نوری قصدی غلطی او ناسمی دمرکه کوونکی د تلقی او فکر کولو له امله را پیدا کیږی، دبیلگی په توگه یو شمیر ډیر بوډاگان داسی فکر کوی چی که خپل عمر لا زیات وښی نو ددوی دټولنیز موقف دلوړ والی سره به مرسته وگړی یو شمیر نور وگړی ممکن له یو کلن کوچنی ماشومان په تیره بیا دنجونو په هکله هیڅ را پور ورنکړی ، یا هم ممکن ځینی ځوانی ښځی خپل سن لږ څه نور هم ځوان وښی. ډیر کوښښونه شوی چی دسن په هکله اشتباهات او ناسمی را کمی شی.

دسن دارقامو صحت او په شمیرلو کی دهغو اهمیت:

لکه چی پخوا وویل شول دنفوسو سنی ویش ، په تیره بیا چی پرمختیایی هیوادو کی له وگړ شمیرنی یا نمونوی سریگانو څخه ترلاسه کیږی تر زیاته بریده ناسمی وی. زیاتره وختونه دنفوسو هرم چی دیو کلن سن په توپیرونو ښودل شوی وی، دسن دارقامو توپیرونه او ناسموالی ښکاره کوی. که چیری

په سن کی دصفر او پنځه کلورجحان موجود وی ، نو هرم کی به دصفر او پنځو کلونو شاو خوا دنفوسو تمرکز ولیدل شی. یو شمیر داسی محاسبوی میتودونه طرح شوی چی دهغو په واسطه کولای شو دسن ددنه ډول ارقامو رجحاناتو اندازه او حدود سنجش کړو له دغو میتودونو څخه هغه ډیر معمول یی په لاندی توگه نییو:

الف - دملگرو ملتونو دسکرتریت شاخص (U.N. Secretariat Index)

ب - د ویپل شاخص (Whipple's Index)

ج - دمایر شاخص (Myer's Index)

دهغو دپوهیدو لپاره به هر یو له نظره تیر کړو:

الف - دملگرو ملتونو دسکرتریت شاخص:

دملگرو ملتونو دنفوسو دډیوژن له خوا دنفوسو سنی ویش دډیری بڼی بنودنی لپاره یو شاخص دمعیار په توگه بنودلی چی دهر و پنځو کلونو په واټن کی سن نیسی ، په تیره بیا د نارینه او ښځینه گروپونو لپاره چی ددی اجراء هر یو وسطی جنسی نسبت (Average sex ratio scaore) دنارینه وو وسطی نسبت (Average male age ratil score) اودښځینه وو وسطی سنی نسبت (Average female age ratio) لرونکی دی. بالعموم دا شاخص له ۰-۴ ، ۵-۹ ، ۱۰-۱۴ او بالاخره ۶۵-۶۹ څوارلس انتر والونه لری (24-p.192).

له دی کبله چی دا شاخص دپنځه کلنو گروپونو لپاره هم دسن نسبت او هم دجنس نسبت لری، نو نظر نورو دوو وروستیو شاخصونو یعنی د Myer او whipple په پرتله غوره دی، نو

څکه موږ اول په همدې بحث پیل وکړ ، حال دا چې پروفیسر راماکومار (Pro.ramakumar) په خپل نامتو اثر یعنی Technical Demography کی لومړی د whipple بیا د Myer او بیا د U.N شاخص بنودلی ، خو نوموړی په کوم ځانګړي شاخص خاص تاکید ندی کړی.

دجنس د نسبتونو (Sex Ratio) په څېړنه او تحلیل کی د دوو جنسونو اوسط پرتله د هغوی د (+) او (-) علامی څخه محاسبه کیږي، البته لومړی دیو جنس سنی ګروپونه او بیا دبل جنس ګروپونه په بیلا بیلو توګه سنجش کیږي، کوم اوسط چی په لاس راځي دجنس دنسبت داساس په توګه منل کیږي. دسن نسبت Age Ratio داسی محاسبه کیږي چی دیو ټاکلی سنی ګروپ دنفوسو شمیر د همدغه ګروپ څخه دیو پورته او یو ښکته ګروپ د اوسط په نفوسوتقسیم کیږي ، بیا سلو سرد ضرب کیږي:

دسن نسبت =

$$100 \times \frac{\text{د ۵-۹ کلن سنی ګروپ نفوس}}{\text{د ۰-۴ سنی ګروپ نفوس + ۱۰-۱۴ سنی ګروپ نفوس} \times \frac{1}{2}}$$

که چیری په مجموع کی دپنځه کلنو سنی ګروپونو محاسبه کوو، دهر بیلا بیل ګروپ لپاره یی عمومی فرمول داسی دی:

$$\text{Age Ratio} = \frac{5 P_x}{\frac{1}{2} (5 P_{x-5} + 5 P_{x+5})} \cdot 100$$

په عادي او نورمالو شرايطو كې داسې هيله كيږي چې دهر جنس دسن نسبتونه سلو ته ډير نژدې وي. دهر جنس لپاره دسن دنسبتونو توپيرونه له سلو محاسبه كيږي او ددغو توپيرونو اوسط پرته دهغو دعلامې له پام كې نيولو څخه دهر جنس داساس دمقياس په توگه منل كيږي. دلته به دبيلگې په توگه دملگرو ملتونو داسيا پسفيك حوزې دژورنال د ۲۰۰۰ ز كال دجون دمياشتې ددويمې گڼې ۶۰ مخ څخه په سولومون ټاپوگانو كې دجنس په توپير سره د وگړي شميرنې يوه نمونه راوړو (29-p.60).

(۸) جدول: په سولومون ټاپوگانو كې دجنس په تفكيك دملگرو ملتونو له خوا د يوې وگړي شميرنې بيلگه:

كال ۱۹۸۶ز			شميرل شوي سيمي
ټول	اناث	ذكور	
۵۴۹۱۷	۲۵۹۶۲	۲۸۹۵۵	لویدیځ ولایت
۱۴۶۰۳	۷۲۸۴	۷۳۱۹	ازابل
۱۸۳۶۲	۸۵۹۲	۹۷۷۰	مرکز
۴۹۶۷۰	۲۳۵۲۶	۲۶۱۴۴	ګودل کانال
۲۹۴۶۳	۱۲۷۴۳	۱۶۷۲۰	هونیارا
۷۹۹۴۴	۴۰۳۹۱	۳۹۵۵۳	مالاتیا
۲۱۷۷۴	۱۰۶۱۹	۱۱۱۵۵	ماکرا
۱۴۷۷۲	۷۵۱۲	۷۲۵۰	تیمونو
۲۸۳۵۰۵	۱۴۶۶۲۹	۱۴۶۸۷۶	ټول

Source : Asia-Pacific Population Journal, Vol, 15, No.2 ISSN,0259-238X, June 2000(U.N)

همدارنگه دغی اداري په همدی خپرونه کی دمالاتیا
دنفوسو سنی او جنسی اړانه او دنفوسو په هرم بنودلی دی:
(۱۴) شکل:

دنفوسو په هرم کی سنی گروپونه په فیصدی بنودل کیږی.
ملگرو ملتونو په خپل روش کی سنی گروپونه په پنځه کلونو
ویشلی دی، دلته د خو غوره شویو (انتخابی) هیوادونو دکار
خواک دنفوسو سنی سلنه دییلگی په توگه راوړو (87-p. 33).
(۹) جدول: خو انتخابی هیوادو کی دسنی گروپونو اړانه
دملگرو ملتونو په روش سره:

ښارونه	کال	نسبت	سنی گروپونه (په کلونو)					
			۱۹-۱۵	۲۰-۲۴	۲۵-۳۰	۳۱-۳۵	۳۶-۴۰	۴۱-۴۵
چین	۱۹۹۴	۱۰۰	۱۰۴	۳۳۰۴	۳۸۰۷	۱۲۰۶	۲۰۶	۰۰۴
جاپان	رد	رد	رد	۱۴۰۳	۴۱۰۹	۳۲۰۹	۸۰۷	۰۰۹
بلغاریا	رد	رد	۲۰۰۷	۳۹۰۸	۲۶۰۱	۹۰۶	۳۰۱	۰۰۶
کاناډا	۱۹۹۳	۷۰۵	۲۲۰۰	۳۴۰۶	۲۵۰۶	۸۰۹	۱۰۳	۰۰۳
پولنډ	۱۹۹۶	۶۰۷	۳۴۰۰	۳۲۰۹	۱۷۰۳	۷۰۴	۱۰۷	۰۰۱
استراليا	۱۹۹۴	۹۰۳	۳۱۰۱	۳۵۰۰	۱۷۰۲	۶۰۲	۱۰۴	۰۰۱

Sources: population Bulletin of the United Nations. Below
replacement fertility (Special Issue No. 40/41 , 1999)
U.N.Population Division. New York, 2000 p.p.87-88.

موږ کولای شو ديو هیواد ټول نفوس او ټول سنی گروپونه په
فیصدی سره اړانه کړو چی دهمدی له مخی ديو هیواد سنی
گروپونه او دنفوسو هرم تشکیل کیږی.

کیدای شی دسنی گروپونو له مخی مونږ نفوس صنف
بندي هم کړو چی دییلگی په توگه دجنس دنسبت دروښانه کولو

لپاره په ۱۹۶۵ز کال کی دجاپان د هیواد دسرشمیرنی نمونه ذکر کړو:

(۱۰) ج جدول : دییلگی په توگه دجاپان دهیواد سنی گروپونه او جنس نسبت:

سنی گروپونه Age groups	نفوس Population		دجنس نسبت Sex ratio	
	ذکور Mal.	اناث Fem.	نسبتونه Ratio	توپیر
0-4	4150	3984	104,2	-
5-9	3995	3845	103,7	0,5
10-14	4670	4513	103,5	0,2
15-19	5478	5374	102,0	1,5
20-24	4496	4572	98,3	3,7
25-29	4157	4207	98,8	0,5
30-34	4147	4110	100,9	2,1
35-39	3748	3751	99,9	1,0
40-44	2730	3232	84,5	5,4
45-49	2225	2697	82,5	2,0
50-54	2173	2485	87,4	5,8
55-59	1930	2072	93,2	11,3
60-64	1625	1719	84,5	13,8
65-69	1219	1343	90,7	--
70-74	789	956	--	--
Total				42,7
X				3,3

REF. (24)

مونږ کولای شو د پورته ارقامو څخه دنفوسو هرم ترسیم کړو چی هم جنس ،هم سن او هم په نفوسو کی دهر سنی صنف فیصدی اړانه کړی. همدارنگه پورته جدول کی هر سنی گروپ

کی له سلو څخه تفاوتونه و سنجوو او هغه هم په ۱۲ ویشو او مشترک نمبر یا اندکس یی تر لاسه کړو.

ب - دوپیل شاخص سنجش (Whipple Index) :

دوپیل په شاخص کی هغه د عمر کلونه چی په (۵) او (۰) تمامیری، نیول شوی او دنفوسو د عمر یا سن واټن یا انتر ول له ۲۳ کلن تر ۶۲ کلن پوری غوره شوی دی چی فورمول یی دادی (24-p.190)

$$W. Index = \frac{P_{25} + P_{30} + \dots + P_{60}}{\sum_{x=23}^{62} \frac{1}{5} P_x} \cdot 100$$

دلته :

PX - دهغو وگړو شمیر دی چی ددوی سن د X په واسطه ښودل شوی.

Σ - مجموعه ده .

د ابرخه چی سنجش کی نیول شوی ، یعنی له ۲۳-۶۳ کلنی پوری ، دټول نفوس $\frac{1}{5}$ برخه اړانه کوی. او ۲۳-۶۳ کلنو عمر څکه غوره شوی چی تجربو ښودلی چی هغه وگړی چی دخپل واقعی عمر په هکله نه پوهیږی، هغوی څخه اکثرأ په همدغو کلونو کی رجحان واقع کیږی، خو له ۲۳ کلن څخه تیټ او له ۶۲ لوړ کی که اشتباهات واقع کیږی ، نور علتونه لری، چی پخوایی یادونه وشوه. ددغه شاخص اصغری حد ۱۰۰ او لوړ یی ۵۰۰ ټاکل شوی دی، که چیری دشاخص ځواب ۱۰۰ یا له هغه کم و نو په هغو اعدادو کی چی په صفر او پنځو پای ته رسیږی هیڅ تمرکز نشته ، که چیری ځواب ۵۰۰ شو نو ټولو

هغو کسانو چی حقیقی سن یی ورته معلوم نه و، خپل عمر ونه
 هغه کلونه ښودلی چی په (۰) او یا (۵) پای ته رسیږی. بیا به هم
 دجاپان دهیواد د ۱۹۶۵ کال هغه ذکر شوی مثال راوړو:
 (۱۱) جدول: دجاپان دهیواد دنفوسو سن او جنس گروپونه:

اناث	ذکور	سن
۹۶۰۶۱۳	۹۴۳۰۰۵	۲۳
۹۴۷۸۵۰	۱۳۳۳۴۴	۲۴
۴۲۰۶۸۰۱	۴۱۵۷۰۲۸	۲۹-۲۵
۴۱۱۰۰۷۶	۴۱۴۷۲۵۴	۳۴-۳۰
۳۷۵۱۰۳۰	۳۷۴۷۰۹	۳۹-۳۵
۳۲۳۱۷۳۶	۲۷۲۹۶۶۶	۴۴-۴۰
۲۶۹۷۲۱۷	۲۲۲۴۵۹۴	۴۹-۴۵
۲۴۸۵۰۲۵	۲۱۷۲۹۰۳	۵۴-۵۰
۲۰۷۱۵۴۰	۱۹۳۰۴۶۹	۵۹-۵۵
۳۶۰۱۶۵	۲۳۸۵۸۵	۶۰
۳۳۷۸۶۸	۳۲۵۱۱۵	۶۱
۳۵۲۴۶۲	۳۳۲۹۳۷	۶۲
۲۵۵۱۲۴۵۳	۲۳۹۸۲۴۰۹	(۱) مجموعه

(۱۲) جدول: دجاپان دهیواد دنفوسو هغه صنفونه چی په ۵-۰
 باندی ختمیږی (دذکور او اناثو په تفکیک)

سني گروپونه	ذکور	اناث
۲۵	۸۵۸۰۰	۸۷۲۱۵۰
۳۰	۸۴۴۵۹۰	۸۳۹۴۰
۳۵	۷۸۳۹۰۸	۷۷۳۵۹۶
۴۰	۶۶۱۴۵۸	۷۰۲۶۲۳
۴۵	۴۹۲۲۲۳	۶۲۳۷۲۰
۵۰	۴۴۰۸۶۷	۵۰۹۹۲۲
۵۵	۴۱۲۲۷۷	۴۵۴۰۹۵
۶۰	۳۳۸۵۸۵	۳۶۰۱۶۵
(۲) مجموعه	۴۰۸۳۳۰۱۴	۵۱۳۵۷۲۱

$$\text{د ذکور و دو پیل شاخص} = \frac{۲۴۱۶۵۰۷۰}{۲۳۹۸۲۴۰۹} = ۸ \text{ ر } ۱۰۰$$

$$\text{د اناث و دو پیل شاخص} = \frac{۲۵۶۷۸۶۰۵}{۲۵۵۱۲۴۵۳} = ۷ \text{ ر } ۱۰۰$$

دغه شاخص یوازې په هغوي هیوادو کې او په هغو حالاتو کې تطبیق کیدی چې پنځه پنځه کاله وروسته وګرځمیرنه کوي.

ج - د مایر شاخص (Meyer's Index)

دغه شاخص د ټولو اعداد دو خواته یعنې له ۹ پوري ټولو ته رجحان ښکاره کوي او د سن په جوړښت کې عمومي انحراف دیو (خلاصه سنجش) په توګه چمتو کوي. مایر یو ګډ

نفوس کار لاندی نیولی دی او پرته دمساوۍ مجموعو له انحراف څخه یو سنی ترکیب لپاره دسنونو یا عمرونو د وړستۍ هر رقم لپاره شاخص ښکاره کوی. دمایر شاخص کی په مجموعه کی دهر رقم فیصدی ۱۵ ده له ۱۵ څخه انحرافونه هر رقم ته رجحان یا عدم رجحان ښکاره کوی. دا ځکه چی مایر یو گډو نفوس (Blended Population) غوره کړی او هر ډول سن پکی چمتو کیرې (24-P.191).

مایر ددغو انحرافاتو مجموعه پرته دهغو دعلامی په نظر کی نیولو څخه په لاس راکوی چی دمایر شاخص یی بولی. دمایر دشاخص حدود ۰-۹ پوری دی. که چیری په یو مملکت کی دنفوسو په سن کی هیڅ ډول اشتباه نه وی، نو دمایر شاخص ځواب صفر کیرې، یعنی هیڅ ډول معین سن ته رجحان نشته خو که چیری مرکه کوونکو یو خاص عدد ته رجحان ورکړی وی، نو شاخص ۹۰ کیرې.

دنفوسو دتغیراجراء او عوامل

نفوس په خپل جوړښت کی یو شمیر اجزاء لری چی دنفوسو ترکیبوونکی (Population components) په نوم یادیری. دا په دوو برخو ویشل کیدای شی:

لومړی (زیریدنی او مړینی (حیاتی پدیدې)
دویم (مهاجرتونه (دنفوسو حرکات)

تولدات او وفیات (زیریدنی او مړینی) دنفوسو حیاتی پېښی او مهاجرتونه د نفوسو حرکات بلل کیږی. پېښی (Events) په نفوسو کی په یوزمانی واټن کی دمړینو او زیریدنو تر منځ توپیر او سیمې ته دننه را مهاجرکیدل یا له هغی څخه وتل دی. همدا عوامل تل په نفوسو کی بدلون راولی. دا اجزا په بیلابیلو توگو مطالعه کولای شو:

الف- زیریدنی (تولدات یا Fertility):

لکه چی پخوا وویل شول، دنفوسو دودی او دنفوسو ددینامیک برخه کی مو یادونه وکړه چی په اوسنیو پرمختللو هیوادونو کی مړینی ورو ورو په تدریج کمی شوی او دی سره یوځای سره یو ځای ددوی داقتصادی او اجتماعی پرمختیا په

موازاتو کی زیرپیدنی هم ورو ورو کمی شوی، خو په پرمختیایی هیوادو کی او په ټولو وروسته پاتی هیوادونو کی زیرپیدنی پرته له کمښت او بدلون څخه په هماغه اندول پاتی دی او مړینی، په تیره بیا وروسته تر دویمې نړیوالې جگړې ډیری راکمی شوی دی. ددغو دوو لاملونو دتوپیر له کبله ددغو هیوادونو نفوس ډیر په گړندی ډول زیات شو. له همدې امله په دغو وروستو کی دزیرپیدنیو څپرل او مطالعه دیلا بیلو څانگو د متخصصینو او پوهانو خصوصاً ددیموگرافرانو دپاملرنې وړ وگرځیدل. په عمومي ډول دنظریاتو یووالی په دی کی دی چی اوسنی وده تر ډیره حده دزیرپیدنیو تر ند او عمومي مسیر پوری تړلی ده. زیرپیدنی دنفوسو دزیات والی یا ډیر ښت یو ډیر غوره عامل دی او دنفوسو دودی دمنفی عامل (مړینو) په مقابل، دنفوسو دودی مثبت جزء گڼل کیږی. که چیری په نړی کی په نفوسو کی دزیرپیدنیو نسبت ته وگورو، په عمومي توگه زیرپیدنیو کی کمښت راغلی او کچه او ترند (Levels and Trend) یی مخ په زورډی. سره له دی چی په یو شمیر هیوادونو کی لوړ پاتی دی. دا موضوع به د ۱۹۷۵-۱۹۸۰ز او بیا د ۱۹۹۰-۱۹۹۵ ز کلونو په دوران کی پرتله کړو (p-68 34).

(۱۳) جدول: دنړی بیلا بیلو سیمو او هیوادو کی ددوو بیلا بیلو پنځه کلنو دورو په ترڅ کی دزیرپیدنیو دتناسب مقایسه (دیوی ښځی زیربونی)

۱۹۹۵-۱۹۹۰	۱۹۷۵-۱۹۸۰	لویسی ساحی، سیمی او هیوادونه
۳۳	۳۸	توله نری
۱۹	۲۰	دیری پرمختللی ساحی
۳۶	۴۶	پرمختللی ساحی
۶۰	۶۶	دیر لږ پرمختللی ساحی
۶۸	۶۶	افریقا
۶۵	۷۰	ختیزه افریقا
۴۷	۶۴	مخنی افریقا
۴۲	۶۰	شمالی افریقا
۶۵	۵۲	جنوبی افریقا
۳۲	۶۹	لویدیزه افریقا
۲۱	۴۲	آسیا
۲۲	۲۸	ختیز، آسیا
۳۴	۴۸	جنوب ختیز، آسیا
۴۳	۵۳	جنوبی آسیا
۴۷	۵۶	غربی آسیا
۱۷	۲۰	اروپا
۲۰	۲۳	شرقی اروپا
۱۹	۱۸	شمالی اروپا
۱۵	۲۳	جنوبی اروپا
۱۶	۱۷	غربی اروپا
۳۱	۴۴	لاتینه امریکا
۲۸	۳۵	کارابین

۳۵	۵۲	منځنی امریکا
۲۹	۴۲	جنوبی امریکا
۲۰	۱۸	شمالي امریکا
۲۵	۲۸	سمندرونه
۲۳	۲۳	پخوانی شوروی اتحاد

Source: World Population Monitoring, U.N, New York
1996, p, 68

يادونه :

وروسته تر ۱۹۹۱ ز کال څخه استونيا ، لاتويا او ليتوانيا له پخوانی شوروی بیل او په اروپا کی شمیرل شوی دی .
په پورته جدول کی له ارقامو څخه ښکاری چی په اوسط ډول ډیرو پرمختللو ساحو کی ، په ترتیب اروپا کی دزیریدنو مسیر او ترند (Levels and Trend) مخ ښکته راغلی دی ، خو په یو شمیر ساحو لکه افریقا کی دزیریدنو کچه اوس هم لوړه ده .

دملگرو ملتونو داقتصاد او ټولنیزو مسایلو ددیپارتمنت دنفوسو ددیوژن سکرتریت په ۱۹۹۷ ز کال کی دیوی غونډی په ترڅ کی دزیریدنو مسله وڅیړله . دنفوسو د مسایلو څانگی له ۱۹۷۵-۱۹۹۵ دوری پوری دزیریدنو مسایل له ۱۹۹۲ ز کال سره پرتله کړل رپوټ وښودله چی ۵۴ هغه هیوادونه دی چی دزیریدنو مجموعی نسبت (T.F.R) یی ټیټ دی او د ۲۱ شاوخوا دی . یو شمیر نورو کی ۱۵ شاوخوا او نورو هیوادو کی تر دی لوړ ارزیابی شو . گڼ شمیر هیوادو کی

ډیر گړندی اجتماعي - اقتصادي بدلونونه پېښ شوي او
دنفوس زیږېدنې یې کمی کړې دی (40/41, 1999) (p.4).

دزیږېدنو مروجہ معیار معمولاً د یوې ټاکلې دورې له
زیږېدنو (نه ډیرې اوږدې) له مودې سره سروکار لري او اکثراً
دزیږېدنو موجوده احصائیه یا (Natality) په یوه موده کې
دولادتونو شمیر (احصائيو پوري اړه لري. له څو څو پلوه به
غوره وي چې نژدې وخت کې دنويو زیږېدنو شمیر له یو څو
کالو پخوا سره مقایسه شي. دوگړې شمیرنې ارقام چې دنويو
زیږېدلو ماشومانو (Ever born Children) په هکله معلومات
ورکوي دزیږېدنو دترند په هکله بنسټیز معلومات دي. بې له
شکې چې د حیاتي احصائيو ثبت هم د موجوده زیږېدنو په هکله
ډیره ښه منبع ده، لیکن په اکثرېو پرمختیايي هیوادو کې
دزیږېدنو هغه ارقام چې له حیاتي احصائيو تر لاسه کېږي ډیر
ناکافي دي. له همدې امله معمولاً دغه ډول ارقام دوگړې
شمیرنو له نمونوي سرویگانو څخه او دیموگرافیکي تحلیلونو
او اټکلونو څخه چې د Reverse Survival Methods په نوم
یادیږي تامین کېږي.

دزیږېدنو داحصائيو په تحلیل کې هغه سن چې
دزیږېدلو عمر ته رسیدلی دی، یوه پیچلتیا را پېښوي، ځکه
دزیږېدنو عملیه دنفوس دیوې خاصی برخې پوري اړه لري،
یعنې زیږېدنې یوه ټاکلې او محدود نفوس پوري اړه لري مثلاً
دزیږېدلو وړ سن ښځې چې دی ته اساس نفوس یا
base Population وایي نو دا به ډیره مشکله وي چې موږ
اساس نفوس خصوصاً هغو کلونو کې چې کومه سرشمیرنه نه

وی شوی، معلوم کړو. په لاس کی د موجودو ارقامو له مخی ،
 د زیریدنو د اندازی لپاره بیلا بیل معیارونه شته چی ډیر معمول
 یی دادی:

د غیر خالصو تولداتو معیار:

دتولداتو ټول تحلیلونه او مقایسی د دیموگرافیکي (Natality)
 بحث لاندی راځی. زیریدنی په نفوسو کی دهری یوی بنځی
 دژوند یو زیرېول شویو ماشومانو دشمیر څخه عبارت ده .
 غیر خالص تولدات (Crude Birth Rate) په نفوسو
 کی د بدلون یو مستقیم معیار دی چی د لاندی تعامل څخه په
 لاس راځی:

$$C.B.R = \frac{\text{په یو کال کی د زیریدنو شمیر}}{\text{د کال منځ نفوس}} \cdot K$$

دلته د K رادیکس معمولاً (۱۰۰۰) وی ، دا یو ډیر ښه معیار
 گڼل شوی او ډیر پراخه د استعمال ځای لری (24-P.87) .
 دا معیار په هرو زرو تنو نفوسو کی د زیریدلو معیار دی
 که چیری په یو کال کی د زیریدنو شمیر په B او د کال منځ نفوس
 په P وښیو فورمول یی داسی خلاصه کولای شو:

$$C.B.R = \frac{B}{P} \cdot K$$

په دغه فورمول سره که چیری مونږ د نفوسو مجموعه او
 د تولداتو په هکله ارقام ولرو، نو ډیر اسانه محاسبه کیدای
 شی، خو دلته یو مشکل دادی چی د نفوسو مجموعه کی ذکر

او هغه ښځی چی دزېږولو عمر کی نه دی هم شاملی دی نو دا ډول رقم غیر خالص بلل کیږی. برسیره پردی دغه معیار کی دبیلا بیلو عمرونو دښځو دزېږولو ظرفیت نشی واضح کیدای. په هر ترتیب داچی دا معیار ښه مشرح او پیچلی ارقام غواړی نو دنړیوالو مقایسو له مخی ډیر عمومیت لری.

دزېږیدنو عمومی معیار (General Fertility Rate) :

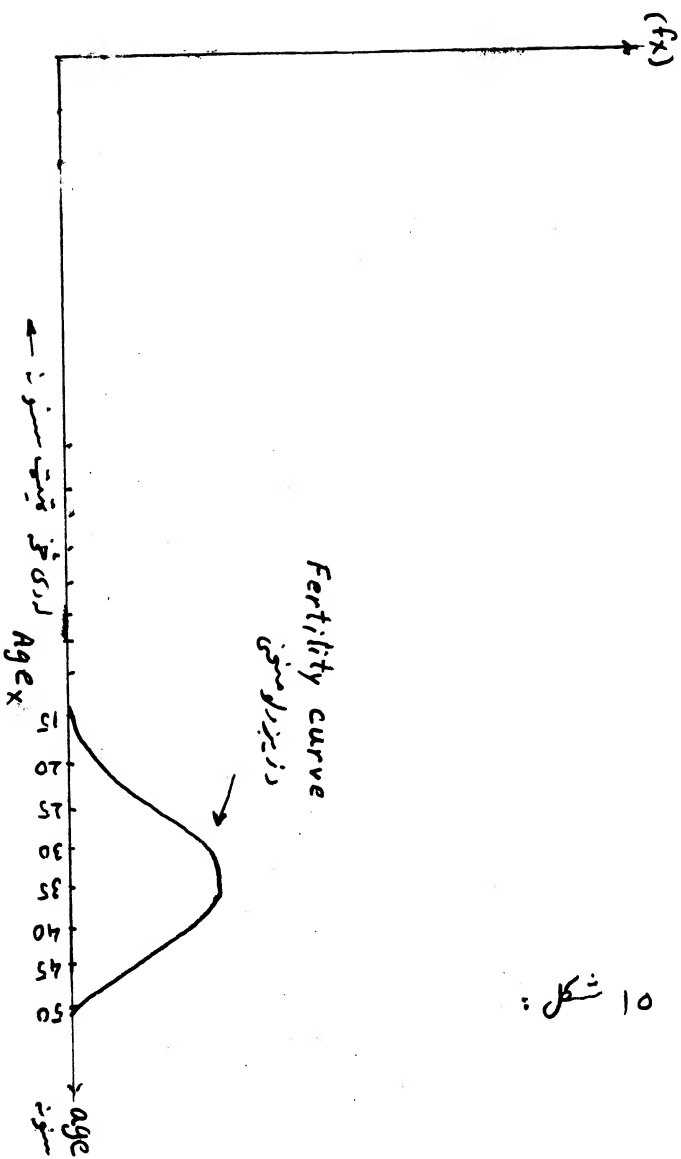
په دغه معیار کی په یو کال کی زېږیدنې دکال دمنځ دنفوسو دزېږولو وړ عمر لرونکو په ښځو تقسیم کیږی او بیا (۱۰۰۰) سره ضرب کیږی، یعنی:

$$G.F.R = \frac{\text{د یو کال په ترڅ کی دزېږیدنو شمیر}}{\text{دکال منځ نفوس دزېږېدلو وړ عمر ښځی (۱۵-۴۹)}} \cdot K$$

دزېږولو وړ عمر ښځی بالعموم له ۱۵-۴۹ کلنو پوری منل شوی سن دی نو ځکه که چیری زېږیدنې په B او دکال منځ نفوس کی دزېږولو وړ عمر ښځی په F.P 15-49 وښیو ، نو لیکو چی :

$$G.F.R = \frac{B}{F.P_{15-49}} \cdot K$$

په دغه معیار کی تولدات صرف هغو گروپونو ښځو پوری محدود یږی چی دزېږونو په سن کی قرار لری نو ځکه دا معیار دغیر خالصو تولداتو دمعیار (CBR) په مقایسه ډیر د ډاډ وړ دی او واقعیتو ته ډیر نژدی دی. خو بیا هم مونږ په دی نه

شکل ۱۵ :

پوهنځیو چې د ۱۵-۴۹ کلنو ښځو په منځ کې د کوم سنی ګروپ د تولداتو قابلیت له نورو ګروپونو سره توپیر لري که نه ؟ داځکه چې د هر سنی ګروپ د تولداتو ظرفیت د فزیکي - بیولوژیکي پلوه فرق کوي ددی لپاره چې دا توپیر څرګند شي ، نو په لاندې توګه یو بل معیار باندې خبرې کوو:

د زیږونو ټاکلې سن معیار (Age Specific Birth Rate) :

د هر سن ښځو د عمر ونو دوسط په پرتله د میندو د سن په بیولوژیکي سره د تولداتو د شمیر نسبت دی چې (۱۰۰۰) سره ضرب کیږي ، یعنې د زیږولو وړ سن (Reproductive age) څخه چې د ۱۵-۴۹ انټرول کې دی ، پنځه کلن سنی ګروپونه پیلوو ، مثلاً هر پنځه کلن یا له دی څخه لږ پراخه سنی ګروپ جدا کوو، نو که دا معیار په (F_x) ښکار کړو ، لیکو:

(24,88)

$$F_x = \frac{\text{په ورکړ شوي کال کې د } x \text{ سن د ښځو د زیږولو شمیر}}{\text{د } x \text{ سن ښځو د کال وسط نفوس}} \quad K \dots I$$

یا:

$$f_x = \frac{\text{په ورکړ شوي کال کې } x \text{ سن نه تر } (x+n) \text{ پوري د ښځو د زیږولو شمیر}}{\text{د کال د ښځو وسط نفوس له سن نه تر } (x+n) \text{ پوري شمیر}} \quad K \dots II$$

داځکه چې د ټولو ښځو له جملې یوازی د یو ټاکلي شوي سن (د زیږولو ټاکلي سن) غوره کول ګټور تمامیږي لاندې شکل دیو داسې سنی ګروپونو ښوونه کوي چې د زیږولو منحني په نوم یادېږي: (24-P.88)

دکار دآسانی په خاطر پورتنی (I) او (II) معادلی چی تشریحی شکل لری په سمبولی بڼه اړوو چی ساده شکل غوره کوی لیکو:

$$A.S.B.R.(x) = \frac{B(x)}{FP(x)} \cdot K$$

دلته :

$A.S.B.R.(x)$ - دټاکلی (x) سن دزیریدنو معیار

$B(x)$ - د (x) سن ښځو دکال وسط نفوس.

$FP(x)$ - د (x) سن دښځو زیږونو شمیر

K - ثابت عدد (چی دلته ۱۰۰۰ دی)

دټاکلی سن دتولداتو معیار دنفوسو موجود مشاهداتو

په تحلیل کی ډیر گټور معیار دی، دا ځکه چی دغه معیار

دنفوسو په ترکیب کی د بدلونو د اغیزو څخه ژغورل شوی، خو

له دی کبله چی اکثر و پر مختیایی هیوادو کی دهغوی د موجوده

احصائیو څخه ټاکلی سنی گروپونه خصوصاً په ښځو کی نشو تر

لاسه کولای نو ځکه دا معیار هلته نشو تطبیق کولای.

دزیریدلو مجموعی معیار (Total Fertility Rate)

دغه معیار دټاکلو سنونو دزیرونو د معیارونو د مجموعی

(A.S.B.R) یا د جمع کولو د حاصل څخه عبارت دی، یعنی:

$$T.F.R = \sum_{i=a}^b .fi \quad (24-p.89)$$

a او b دزیرونو د عمر پیل او پای څخه عبارت ده .

دغه معیار دسن دمخی یو ډول ستندرد معیار گڼل

شوی دی. په دی کی (۱۰۰۰) رول نلری، په دی کی $K=1$

فرض شوی دی. له دی کبله چی مونږ پخوا وویل چی دزیریدنو عمر په ښځو کی له ۱۵-۴۹ منل شوی نو لیکو:

$$T.F.R = \sum_{15}^{49} ASBR(x)$$

کله چی د (۵) کلنو سنو نو لپاره دټاکلو عمرونو دزیریدنو نسبت سنجش شو، نو دهر سن دتولداتو نسبت باید دهغو له جمع کولو مخکی ضرب شی. عملاً همدو مره کفایت کوی چی د ټاکلو عمرونو دزیریدنو د نسبتونو حاصل جمع له (۵) سره ضرب شی. دلته موږ دا نظر کی نده نیولی چی آیا له زیربول شویو ماشومانو څومره ژوندی پاتی دی.

ب - مړینې (Mortality):

مړینی ددیموگرافیکي تحلیلونو دهغی څانگی په توگه تشریح شوی چی دمړینو په ټولیزی چلند بیلگی (Total Process) ښودل کیږی نو په نفوس کی بدلون راولی. (24-p.45)

مړینه یوه بیولوژیکي پدیده ده چی فرد نور د ژوند له ډگر څخه وځی. دمړینو مطالعات چی په نفوسو کی دمړینو په اغیزو باندی بحث کوی، دزیریدنو په پرتله اوږده تاریخی سابقه لری. په تیره بیا په بیلا بیلو عمرونو کی مړینو کی دتوپیر شتوالی ډیر پخوا ددیموگرافرانو لخوا شرح شوی و. په نړی کی دورغتیایی چارو او دارو درملو دپراختیا له امله مړینو کمښت موندلی دی. دشلمی پیری ددویمی نیمایی را دیخوا واقعیتونه په نړی کی دژوند داوږدوالی توقع (Expected Length of Life) په اغیز من ډول زیاتوالی باندی شاهدی

بر شمل سیسی
 بر شمل سیسی
 افریقا:
 شرقی افریقا
 مشرقی افریقا
 شمال افریقا
 جنوبی افریقا
 غربی افریقا
 آسیا
 شرقی آسیا
 جنوب شرقی آسیا
 جنوبی آسیا
 غربی آسیا
 اروپا
 شرقی اروپا
 شمالی اروپا
 جنوبی اروپا
 غربی اروپا
 لاتینه امریکا
 کارابین
 مرکزی امریکا
 جنوبی امریکا
 شمالی امریکا
 هندوستان
 استرالیا نیوزیلند
 مالزی
 مالکومینیا
 جزایر شرقی
 جزایر شرقی

۱۴,۵	۷,۹	۲۳,۹	۱۳,۸	۶۲,۴	۵۴,۵	۴,۷
۱۵,۶	۷,۶	۲۴,۱	۷,۹	۵۰,۲	۴۲,۶	۳۵,۷
۱۵,۰	۶,۸	۲۲,۳	۸,۴	۵۴,۰	۴۶,۱	۳۷,۷
۹,۴	۴,۲	۲۳,۸	۸,۶	۴۹,۰	۴۴,۸	۳۶,۲
۱۹,۲	۷,۱	۲۱,۹	۷,۹	۵۱,۰	۴۴,۹	۳۶,۰
۱۹,۴	۹,۹	۲۳,۵	۹,۴	۶۱,۰	۵۱,۱	۴۱,۷
۱۹,۰	۹,۱	۲۰,۸	۹,۲	۶۲,۵	۵۲,۴	۴۴,۲
۱۸,۰	۷,۸	۲۱,۶	۷,۷	۵۱,۱	۴۳,۳	۳۵,۶
۱۸,۵	۸,۷	۲۶,۸	۱۵,۱	۶۴,۸	۵۶,۱	۴۱,۰
۱۱,۹	۷,۶	۴۹,۴	۲۲,۲	۷۶,۷	۶۴,۱	۴۲,۹
۲۱,۰	۱۱,۴	۲۵,۸	۱۱,۳	۶۴,۳	۵۱,۹	۴۰,۶
۲۰,۲	۹,۹	۲۷,۶	۱۰,۷	۵۹,۴	۴۹,۵	۳۸,۸
۱۷,۵	۹,۹	۳۰,۸	۱۳,۳	۶۶,۴	۵۶,۵	۴۳,۳
۵,۲	۳,۷	۸,۸	۵,۸	۷۵,۲	۷۱,۵	۶۵,۷
۱,۷	۱,۲	۱۱,۸	۷,۴	۷۱,۳	۷,۱	۶۲,۷
۵,۱	۳,۷	۴,۵	۳,۱	۷۶,۵	۷۲,۳	۶۹,۲
۶,۶	۴,۷	۱۲,۶	۸,۰	۷۶,۱	۷۱,۴	۶۳,۴
۶,۴	۴,۶	۶,۲	۴,۲	۷۶,۴	۷۱,۸	۶۷,۶
۱۱,۳	۶,۶	۱۸,۹	۹,۷	۶۸,۰	۶۱,۱	۵۱,۴
۹,۰	۵,۷	۲۱,۳	۱۱,۱	۶۱,۸	۷۱,۱	۵۲,۰
۱۳,۸	۷,۹	۲۴,۷	۱۳,۲	۶۹,۴	۶۱,۵	۴۹,۳
۱۱,۰	۶,۷	۱۶,۷	۸,۷	۶۶,۴	۶۰,۷	۵۲,۰
۶,۴	۴,۶	۳,۶	۲,۵	۷۶,۱	۷۱,۵	۶۹,۰
۱,۷	۵,۸	۹,۳	۵,۷	۷۲,۶	۶۶,۸	۶۱,۱
۶,۴	۴,۶	۳,۶	۲,۵	۷۶,۷	۷۱,۷	۶۹,۵
۱۶,۱	۸,۱	۳۴,۴	۱۲,۹	۵۸,۵	۵۰,۴	۳۷,۵
۱۷,۰	۹,۸	۲۲,۱	۱۰,۰	۷۶,۳	۵۷,۵	۴۷,۵
۶,۸	۴,۸	۱۴,۴	۸,۰	۷۰,۸	۷۳,۹	۵۵,۹
۲,۶	۱,۸	۷,۰	۴,۵	۷۰,۴	۶۸,۶	۶۴,۱

ورکوی دملگرو ملتونو د اټکلونو او پروجکشنونو له مخی د ژوند توقع (Life Expectancy) له ۴۶ر۴ څخه په ۱۹۵۰- ۱۹۵۵ کی ۵۷ر۹ ته په ۱۹۷۰-۱۹۷۵ کی لوړه شوی او په ۱۹۹۰-۱۹۹۵ کی نوره هم دا توقع ښه لوړه شوی او تر ۶۴ر۷ کلونو پوری رسیدلی ده. (29-p123)

په ډیرو پرمختللو هیوادونو کی لکه اروپا کی دژوند متوسط کلونه په ۱۹۹۵ ز کال کی تر ۷۶ر۴ کلونو پوری هم ښودل شوی. دا ارقام او اعداد ښیي چی ټولنیزو اقتصادي او روغتیايي شرایطو په نړی کی ډیر زیات بدلون او ښه والی موندلی دی. دلته به دبیلگي په توگه له ۱۹۵۰-۱۹۹۵ کلونو پوری یعنی د (۵۴) کلونو په ترڅ کی په لنډیز سره هغه زیاتوالي چی د عمر په کلونو کی راغلی او د ملگرو ملتونو د اداری لخوا خپرل شوی، هم په کلونو او هم په فیصدي سره وښیو. (123-34)

زیاتوالی				دژوند توقع په کلونو			ساحی او هیوادونه (الف)
۱۹۹۰-۹۵	۷۰-۱۹۷۵	۷۰-۱۹۷۵	۵۰-۱۹۵۵	۹۰-۱۹۹۵	۷۰-۱۹۷۵	۱۹۵۰-۵۵	
فیصدي	کلونه	فیصدي	کلونه	(۳)	(۲)	(۱)	
۱۱ر۷	۶ر۸	۲۴ر۸	۱۱ر۵	۶۴ر۷	۵۷ر۹	۶۴ر۴	ټوله نړی ډیری پرمختللی سیمی
۴٫۹	۳٫۵	۷٫۷	۵٫۱	۷٫۶	۷٫۶	۶٫۰	

جدول ارايه لري

بی له شکه چی د مړینو کچه د یو شمیر اجتماعی او اقتصادی او محیطی شرایطو له امله اغیزه منه کیږي.

د حیاتي احصائیو ثبت د مړینو دارقامو دیوی ډېږي اساسی منبع په توګه پیژندل شوی ده ، خو په هغو هیوادونو کی چی حیاتي احصائیې کافی نه وی ، نو باید دیو شمیر نورو منابعو په واسطه تکمیل شی ، دبیلګې په توګه کیدای شی ددی موخې د ترسره کیدو لپاره نمونوی سرویګانې او وګړ شمیرنی وشي پرته دهغه باید یو شمیر دیموګرافیکي څیړنې تر سره شی او اټکل یی وشي دبیلګې په توګه: کولای شو چی د دوو سر شمیرنو تر منځ داخري سنی ګروپ د تفاوت یا مقایسې له مخی د مړینو اندازه معلومه کړو ، خو بیا هم د مړینو د دقیق شمیر د معلومولو لپاره ځینی میتودونه شته چی هغه دادی:

د مړینو د غیر خالص د معیار سنجش (Crude Death rate) :

په دغه سنجش کی په یو کال کی مجموعی مړینی د عین کال د وسط په مجموعی نفوس تقسیم او (۱۰۰۰) سره یی ضرب کوو ، په دی توګه:

$$G.D.R = \frac{D}{P} \cdot K$$

دلته:

D - په یو کال کی مړینی.

P - د همدی کال وسط نفوس.

K - دلته (۱۰۰۰) ثابت عدد دی.

له دی کبله چی په پورتنی معیار کی د سنی بیلابیلو ګروپونو د مړینو اندازه چی په واقعیت کی یو بل سره توپیر لری ،

ښکاره کيږي ، ددغي نيمگړتيا دپوره کولو لپاره بايد دهر ټاکلي سن يا ټاکلي سنونو دمړينو شمير يعنې (Age Specific Death Rate) په کار يو وړل شي. په دغه معيار کې په ټول کال کې دهر سني گروپ دوفياتو مجموع په عين کال کې دهماغه سني گروپ دوسط نفوسو باندې ويشل کيږي او (۱۰۰۰) سره ضرب کيږي معمول سني گروپونه يا يو کلن يا پنځه کلن وي.

$$(A.S.D.R) = \frac{D(x)}{P_x} \cdot K$$

دلته:

D_x – د (x) سن دمړينو مجموعه.

P_x – د (x) سن دکال وسط نفوسو مجموعه.

K – ثابت عدد (۱۰۰۰).

دبشر داوولا دونو د ژوند په لومړي سر کې، يعنې دوو کتوب وخت کې مړينې زياتي وي، نو له همدې امله دهغه شمير نفوسو مړينې چې دکوچنيوالي عمر کې دي ، دځانگړيو محاسبو غوښتنه کوي. دماشومانو دمړينې ډير معمول معيار له يو کلنۍ څخه دکوچنيو ماشومانو دمړينو معيار يا (Infant Mortality Rate) څخه عبارت دي. په دغه معيار کې دژوند يو تولدشويو ماشومانو باندې تقسيم کيږي او (۱۰۰۰) سره ضرب کيږي، فورمول يې دادی:

$$(I.M.R) = \frac{I}{B} \cdot K$$

دلته:

I - له یوکلنی څخه کوچنی دژونديو تولد شویو ماشومانو وفیات.

B - په یو کال کې دژونديو زیږیدلو ماشومانو مجموعه.

K - ثابت عدد د دې چې دلته (۱۰۰۰) دی.

په دغه معیار کې له دې کبله چې د کسر په مخرج کې دژونديو زیږیدلو ماشومانو په جمله کې دهمدې کال دژونديو تولداتو مجموعې څخه برعلا وه یو شمیر هغه ماشومان هم راځي چې تیر کال زیږیدلي دي، خو تر اوسه یې لا کال نه وې بشپړ کړی، نو ځکه دا یو تقریبي معیار گڼل کیږي، خو بیا هم دغه معیار کولای شو ددوو یاڅو بیلابیلو هیوادو ترمنځ په یو وخت کې یا په بیلابیلو وختونو کې د یو هیواد لپاره دروغتیایی او نورو تسهیلاتو، پراختیا او څرنګوالي لپاره د یو شاخص په توګه وکاروو.

که چیرې له یو کلن څخه د کوچنیو ماشومانو مړینې څیړنې لاندې ونیسو، بیا هم هماغه دځوان سنی ګروپ یا ځوان سن دمړینو دزیاتوالي مفکوره صدق مومي. دا ځکه چې لیدل کیږي چې دهغو ژوند یو زیږیدلو ماشومانو مړینې چې لایې څلور اونۍ نه وې بشپړې شوي، له دې څخه دلور عمر ماشومانو په پرتله ډیرې لوړې وې. ددې لپاره چې دغه ډول مړینې اندازه کړای شونو هغه هیوادونه چې داسې ارقام لري، دوی دنویو زیږیدنو معیارونه (New-Natal Mortality Rate) محاسبه کوي. په دغه معیار کې هغه ماشومان چې له یوې میاشتي کوچني وي، دهغو شمیر دهماغه مورد نظر کال په

ژوندیو زیږویدلو ماشومانو په شمیر باندې تقسیم کيږي او (۱۰۰۰) سره ضرب کيږي.

همدا رنگه د مړینو په محاسبه کې دهغو ماشومانو شمیر چې له یو میاشتني څخه کم عمر کې مړه کيږي او د ۲۸ اوله هغه څخه د کوچنیو عمر سقوطونو شمیر هم محاسبه کيږي، خو دا هغه هیوادونه ترسره کولای شي چې ارقام یې په لاس کې وي. په پرمختیايي هیوادونو کې دا ډول سنجشونه ډیر مشکل دي، ځکه چې دوی په داسې مواردو کې ارقام نلري، خو د مړینو مجموعی شمیر یوازې د کوچنیو ماشومانو له مړینې نشي څرگندیدای، ځکه مړینې په ټول نفوس کې لیدل کيږي، منتهی په کرچنیو کې زیاتې وي، نو ددې لپاره چې د هر عمر لرونکو نفوسو لپاره په مجموع کې مړینې محاسبه کړو د ستندرد مړینو معیار مناسب بلل کيږي. په دغه معیار کې معین سن په نظر کې نیول او نه نیول توپیر مومي. د هر نفوس د ټاکلو عمرونو وفيات ډیر غوره وي، خو سنجش یې مشکل وي دلته به دوه طریقی ذکر کړو:

الف - په مړینو کې مستقیماً ستندرد معیار یا
(Direct Standardized Death Rate)

په دغه طریقه کې دټاکلو عمرونو یا ټاکلو سني ګروپونو مړینې یو بل ته پرتله کيږي او له یو ستندرد نفوس سره تطبیق کيږي، فورمول یې دادی:

$$D.S.D.R = \frac{S^P(x) \cdot ASDR(x)}{S^R(x)}$$

دلته :

DSDR _ مستقيماً ستندرد معيار.

$S^P(x)$ _ د (x) سن ستاندرډ نفوس.

$ADSR(x)$ _ د (x) معين سن دمړينو معيار.

په دې طريقه کې هدف دادی چې موږ څرگنده کړو چې
دغیر خالصو مړینو شمیر یا اندازه څو مړه ده ؟

ب _ په مړینو کې غیر مستقیم ستیندرډ معيار یا
(Indirect Standardized Death Rate)

دی معيار کې کوم معين سن له بل معين سن سره نه
مقایسه کېږي، بلکې ټول نفوس کې مړینې محاسبه کېږي ،
فورمول یی دادی:

$$S.D.R.(I) = S.CDR \cdot \frac{D}{P(x) \cdot SASDR(x)}$$

دلته:

$SDR(I)$ _ دغیر مستقیم ستندرد دمړينو معيار.

$SCDR$ _ دستندرد نفوس دمړينو غیر خالص معيار.

P_x _ د (x) سن نفوس.

$SASDR$ _ دستندرد نفوس ټاکلو عمرونو دمړينو معيار.

D _ ټولې هغه مړینې چې ثبت شوی دی.

دغه معيار او طريقه هغه وخت ډیره کارول کېږي چې
دټاکلو عمرونو په هکله په بیلا بیلو ډولونو ارقام موجود نه وی.

ج۔ مهاجرتونه (Emigration) :

لکه چي پخوا وويل شول وگړ شميرنه او خپله ديموگرافيکي تحليل واقعاً يوه پيچلي او له لگښت ډکه چلند بيلگه ده ، دا ځکه چي نفوس يوه متحرکه پديده ده او هغه کي بدلونونه ليدل کيږي چي نفوسو ته تغير ورکوي. دغه تغير ورکونکي عوامل يو يي زيږيدني وي چي بحث ورباندې وشو. زيږوني دزيږولو وړ عمر ښځو کلني ژوندي تولد شوي ماشومان دي چي دا يوه بيولوژيکي ښکارنده ده ، همدارنگه مړيني دي چي دا هم په يو ژوندي وگړي کي بيولوژيکي ښکارنده ده چي ژوندي موجود کي بيالوژيکي فعاليت ختم شي او نورثو دژوند له صحنې بهر شي چي دي دواړو ته حياتي پديدې وايي. ددي ترڅنگ بله ښکارنده مهاجرتونه دي چي دا هم په نفوسو کي دحرکت او بدلون عامل دي. ديموگرافرانو دنفوسو بدلون کي مهاجرت ديوې داسي ښکارندې په توگه پيژندلي چي وگړي خپل ځای له يوې سيمي بلې سيمي ته بدلوي، هغه بدل شوي ځای چي دوي پريښي وي ، اصلي او هغه بل ته چي دوي ورغلي هغه ته سر منزل يا اوسني ځای وايي (113-24p).

Emigration يا دوگړو مهاجرکيدل دديموگرافي يوه ځانگړې نومونه ده چي په تدريجي ، جمعي ، انفرادي ، اختياري يا اجباري ډول نفوس له يوې جغرافياوي ساحي بلې مشخصي ساحي ته دوگړو دخای بدلیدو يا مهاجرکیدو او کډه کيدو څخه عبارت ده . يا په بله وينا:

دنفوسو بیځایه کیدل په هر علت چی و ی دمهاجرت په نوم یادېږی. البته دسیاسي سرحدونو له پلوه مهاجرین دوه ډوله دی یو هغه وگړی چی له سیاسي مشخصو پولو وځی او یو هیواد پرېږدی، دی ته Emigration وایی او بل دیوی سیاسي پولی څخه یو هیواد ته دوگړو ننوتل دی چی دی ته Immigration ویل کیږی. دا دواړه بهرنی مهاجرتونه دی چی دیو هیواد په مجموعی نفوس اغیزه کوی. بل ډول یی دا خلی مهاجرت دی چی دا دیو هیواد دننه د نفوسو بیځایه کیدل دی مثلاً له کلیو څخه ښارونو ته دنفوسو تگ چی دا دیو هیواد په مجموعی نفوسو اغیزه نه کوی. د یو هیواد دننه دمهاجرتونو بیلگی په هند کی د بمبی او کرشنا له سیمو د هندوستان نورو سیمو ته دنفوسو کډه کیدل یا په روسیه کی له مسکو، پترزبورک او نورو سیمو څخه کم نفوسه سیمو لکه سایبریا، براتسک او کرشنا دار او نورو ته کډه کیدل دی. اما له یو هیواد بل هیواد یا له یو براعظم بل براعظم ته دنفوسو دمهاجر کیدلو بیلگی له هسپانیا، پرتگال او نورو اروپایی هیوادو څخه امریکا ته دوگړو و تگ، له یو شمیر هیوادو څخه بیت المقدس ته دگن شمیر یهود و تگ، استرلیا ته دیو شمیر وگړو و تگ بللی شو. (۳-ص. ۷)

نفوس دمودی له پلوه دوه ډوله مهاجر کیږی

الف - هغه وگړی چی په دائمی توگه له یو هیواد بل هیواد ته ځی.

ب - هغه وگړی چی په موقت ډول له یو هیواد بل هیواد ته ځی.

په یو ټاکلی ورکړل شوی دوره کې په یو نفوس کې د مهاجرت مجموعی شمیر د مهاجرت د حجم راندازی په نوم یادېږي. د مهاجرت داندازی د سنجولولاری - چاری په لاس کې د موجود ارقامو څرنگوالی پوری اړه لری په یو هیواد کې چی دنفوسو داندازی (Population Size) مړینو او زیږیدنو په هکله واقعی ارقام موجود وی، خالص مهاجر (Net Migration) داخل ته درامهاجر شویو (In-Migrants) او بهرته د مهاجر شویو (Out-Migrants) - شمیرنو د الجبري تفریق څخه تر لاسه کیږي. چی معادله داسی ده (115 p-24).

$$P_2 = P_1 + B - D + I - E$$

دلته: (I-E) خالص مهاجرت (Net Migration), (NM) دی نو :

$$N.M = (P_2 - P_1) - (B - D)$$

د بیلگې په توگه ملگرو ملتونو په دوو هیوادو کې د خالص مهاجرت (N.M) په پنځو پنځو کلونو کې سنجش داسی کړی دی:
(۱۵) جدول : په استرلیا او نیوزیلا ند کې د مهاجرت او خالص مهاجرت ریکارډ (په زرو)

۱۹۸۹-۱۹۸۵	۱۹۸۴-۱۹۸۰	
۶۱۶٫۲	۴۶۸٫۱	استرلیا
۵۳٫۱	۶۴٫۵	داخل ته مهاجرت
۵۶۳٫۱	۴۰۳٫۶	بهرته مهاجرت
		خالص مهاجرت
۲۴٫۰	۵۷٫۲	نیوزیلا ند:
۳۴٫۵	۷۸٫۹	داخل ته مهاجرت
-۱۰٫۵	-۲۱٫۷	بهرته مهاجرت
		خالص مهاجرت

Source: World Population Monitoring, U.N New York, 1996, P. 199.

په پورته توگه لیدل کیږي چی خالص مهاجرت یا منفی قیمت نیسی یا مثبت قیمت، یعنی که هیواد ته دننه زیات وگړی را مهاجر شوی وی ، نو د (N.M) قیمت یو منفی عدد کیږي.

دیموگرافی له نظره د مهاجرت شدت یا تحرك یو شاخص دی چی دیو ضریب په واسطه ښودل کیږي او دهغه شمیر وگړو ښودونکی دی چی په مهاجرت کی یی برخه اخیستی ده . دلته دغه شاخص په هرو زرو تنو ښودل کیږي. دغه وگړی یا هیواد څخه وتلی یا هیواد ته راغلی دی.

لکه چی تجارب ښیي مهاجر نفوس اکثرأ ځوان نفوس وی، چی له ۱۵- ۴۹ کلن ښودل شوی دی چی دکار لپاره بهر نیو هیوادو ته ځی او دا دنفوسو هرم کی هم منعکس کیږي، هغه د نفوسو هرمونه چی له قاعدی څخه پورته پراخوالی مومی همدا د مهاجرو د داخلیدو مانا لری، مگر هغه چی برعکس وی دهیواد څخه د مهاجر کیدو ښودنه کوی.

ددی بحث په پای کی ضرور ده چی دملی اقتصاد له پلوه دمړینو، زیریدنو او نورو دیموگرافیکي پدیدو په ارزښت باندی تاکید وکړو او د دیموگرافیکي انتقال د تیوری ارزښت روښانه کړو ، هغه دا چی :

دیموگرافیکي انتقال تیوری دنفوسو د ودی احصائیه ده چی د زیریدنو او مړینو نسبت مطالعه کوی چی دیو ملت اقتصادی وده باندی لویه اغیزه او ورسره ژوری اړیکه لری، نو ځکه دیموگرافیکي مطالعات ډیر مهم دی. (16-p.84).

پنځم څپرکی

دنفوسو داحوال ثبت

(Population Registers)

دنفوسو داحوالو ثبت دهغه میکانیزم څخه عبارت ده چی دنفوسو په هکله دمعلوماتو دوامداره ثبتول داسی تأمینوی چی دټاکلو پیښو (Events) په هکله معلومات چی دهر وگړی په برخه کی رامنځ ته کیږی او هغه ځانگړی تیاوی چی دغه وگړی ورباندی وپیژندل شی د ډیری نوی نیتی لپاره تنظیم کړی.

سره له دی چی دا ډول معلومات په یو هیواد ، سیمه او ټولنه کی په اساسی ډول دوگړ شمیرنی له لاری تر لاسه کیږی، خو دنفوسو داحوالو ثبت دهغه متمم اجزا او یوه بله ثقه، نی منبع ده ، په دی توگه گورو چی دنفوسو داحوالو ثبت ددیموگرافیکي معلوماتو لپاره دیو ی منبع حیثیت پیدا کوی.

دنفوسو داحوالو یو ثبت په نفوسو کی دټولو بدلونو د یوی مقایسی د تر سره کولو په منظور دمعلوماتو ټولول نو مول شوی دی. اکثر وخت دا ؛ مړینی ، زیږیدنی او مهاجرتونو او دی سره تړلی نوری پیښی ثبتوی کوم چی دنفوسو بدلون او

اندازی پوری اړه پیدا کوی. په بله وینا: دا وروسته دحیاتی احصائیو له ترتیب څخه یوه ډیره ښه دپوهی وړ او بشپړوونکي دثبت سیستم دی. دا په ډیر ښه ډول دکوچنی نفوس لپاره هم په کار تلای شی، دلته دثبت سیمه ایزی اداري ته یو وگړی د خپل ژوند ټول بدلونونه، دهری ورځی حرکات، روزانه مهمی پېښی او نورو په هکله راپور ورکوی. که چیری دنفوسو ثبت ډیر ښه او گټور وی نورو خواریو او اجبارونو ته هیڅ اړتیا نشته. له دی څخه ډیر گټور او ښه دیموگرافیکي معلومات ترلاسه کیږی.

(24-P.182).

باید په دی باندی پوه شو چی دا سیستم دلومړی ځل لپاره په اولسمه پېړی کی په سویډن کی پیل شو اویایی په ډیر ښه ډول پر مختگ وکړ. نیدرلند، دنمارک او ناروی هم دنفوسو دثبت سیستم وموند او اوس ډیر و هیوادو کی معمول دی. دنفوسو دثبت، دساتنی چاری، تخنیک او نور اړوند مواد دحیاتی احصائیو دراتلولو دسیستم سره ورته والی او مشابته لری، نو ددی زیاتی تشریح ته ضرورت نشته چی وروسته به یی حیاتی احصائیو کی وڅیړ و او جزئیات به یی بیان کړو. یو شمیر هیوادونه کونښن کوی چی دنفوسو دثبت سیستم ولری خو دوی دوره نی وگړ شمیرنی (Periodic Censuses) نه لری او وگړ شمیرنی ته آماده نه دی (سره له دی چی دوگړ شمیرنی معلومات دنفوسو دراجستر دارقامو په واسطه ډیر ښه چک کیدای شی) نو کوم ځای کی چی دنفوسو داحوالو ثبت موجود دی دا صرف یوه دویمه منبع گڼل کیدای شی.

(24-I.183).

ځای څخه کوم بل ځای ته کډه کوي، نو دهغه لپاره يوه پلانه
(رسمي فورمه) چي په هغه کي يي دزيږيدو کال، ځای او
کورني جوړښت اونور وي، د اوسيدو نوي ځای ته ورپسره يوځای
ليږل کيږي.

خو مړه چي دوگړو په ژوند کي بدلونونه په هکله را
پورونه بشپړ او چټک وي، هومره هم هغه معلومات چي دنفوسو
داحوالو له ثبت څخه په لاس راځي دوگړه شميرني څخه دترلاسه
شويو معلوماتو سره نژديوالی لري، خو ستونزه دا ده چي
پرمختيايي هيوادو کي راپورونه په بشپړ ډول نه رسولي کيږي او
دويمه ستونزه داده چي که راپورونه هم اخيستل کيږي، نو ټول
معلومات په خپله د شخص لخوا ورکول کيږي، په هر ځواب او
هر څه کي په خپله په وگړي ډاډه گيرنه کيږي، کوم خپلواک چک
او بررسۍ نه ترسره کيږي. په گڼ شمير هيوادو کي چي د
نفوسو داحوال د ثبت سيستم لري، دنفوسو سر شميرني يې هم
وروسته له ټاکلو ټاکلو دورو ترسره کيږي، دوگړه شميرني
فورمي دسمولو، سمونونو او د ثبت شويو معلوماتو دنوي کولو
لپاره يو بل سره پرتله کيږي، په تيره بيا دوگړو دژوند دځاي د
بدلون، په کورني جوړښت کي بدلون، مدني بدلونونه او نور
ډير ارزښت لري چي بايد په عين وخت کي دوگړه شميرني له
ارقامو او معلوماتو سره چک او بشپړ شي. دنفوسو داحوالو
د ثبت سيستم د وگړه شميرني لپاره پدي برخه کي ډيره مرسته
کوي چي سني گروپونه دکورني دغوړو اړيکي دکورني له بشپړ
سره او نور پکي په ښه ډول چک کيږي.

دنفوسو د احوالو د ثبت سیستم اساساً د ادارې چارو بڼه کنترول او د پولیسې تدابیر و ، قانوني او امنیتي تعقیب او نورو لپاره را منځ ته شوی، خو هغو هیوادو کې چې دغه سیستم ډیر اوږد لرغونتوب لري، هغو په خپلو هغو ټولو لومړنیو موخو کې له سره کتنه کړې او یوازې یې د پولیسې تدابیر و لپاره نه کاروي بلکه اوس د ټولنیزې رفاه د تامین لپاره کارول کيږي او د یو شمیر نورو پروگرامونو لکه د غذایی موادو د ویش ، د مرستو رسولو ، په زلزلو، او ر لگیدو سیلاوونو او نورو بېرنيو حالاتو کې دا ډول معلوماتو ته مراجعه کيږي. همدا راز د اسکان (میشت کیدنې) پروگرامونه او د کورو نو د جوړولو پروژې هم د همدې سیستم پر بنسټ اجرا او کار لاندې نیول کيږي. له دې کبله چې دغه سیستم له یوې خوا د یو زیات شمیر ادارې کارونو غوښتنه کوي او له بلې خوا اوس وخت کې د نفوسو د ځای بدلیدو کې ډیر ژر ژر تغیرات راځي ، نو د نفوسو حرکات گړندی شوی دی، خصوصاً معاصر ترانسپورټیشن نوی حالات رامنځ ته کړي ، نو دا سیستم دلگښت له پلوه ډیر لوړ تماميږي چې صرف د یو احصائیوي مقصد لپاره دغه سیستم ډیر غیر اقتصادي دی، یعنی دا دهغه وخت سیستم دی چې ټولنې نسبتاً د ساده ژوند حالت کې وې، داوسنې معاصر ژوند لپاره دغه سیستم ډیر گټور ندی او که گټور وي هم د پوره پرله پسې ثبت، څارنې او ادارې کارونو غوښتنه کوي، خو سره ددې بیا هم گڼ شمیر هیوادونه دغه سیستم لري او د دیموگرافي او احصائیوي معلوماتو یوه منبع بلل کيږي.

په افغانستان کی

دنفوسو داحوال ثبت

په افغانستان کی دنفوسو داحوال ثبت له ۱۳۳۱ هـ ش کال څخه د کورنیو چارو وزارت لخوا دتذکری دویشلو له لاری پیل شوی دی. د تذکری ویش اساساً نارینه ووهیوادوالو ته و ، چی دعسکری خدمت یی لویه موخه وه، خو ددی ترڅنگ له تذکری څخه په ښوونځی کی دشمولیت ، رسمی کار کی داستخدام او دیو شمیر اداری کارونو لپاره هم کارول کیده په ۱۳۵۲ هـ ش کال کی دکورینو چارو وزارت دسجلو دثبت ریاست دنفوسوداحوالو دثبت نوی سیستم رامنځ ته کړ، په دغه سیستم کی له نارینه و پرته ښځو ته هم تذکره ورکول کیده چی دتذکری داخیستو لیوالی وی. خو یوه مهمه او په زړه پوری گټوره بله خبره ورسره دا وه چی دتذکری ترڅنگ یوه دیموگرافیکی فورمه چی هغی کی لاندی معلومات او عنوانونه هم شامل وو: نوم، دپلار نوم، سن ، دزېږیدو ځای، داوسیدو ځای او نور. دا فورمه دتذکری ویش سره یو ځای ډکیده. په

دغه نوی سیستم کی له دیموگرافیکي پلوه دا فورمه ډیره
گټوره ده. دفورمی دیادولو وړتکی دا وو:

نوم، دزېږیدو نیټه (سن) مدنی حالت، دزېږیدوځای،
کار او دکار ځای، مذهب، سواد، دزده کړې کچه، مورنی ژبه
، نوری ژبی، دکورنی له مشر سره اړیکه، دکورنی غړی،
داوسیدوځای کی بدلون، معیویت، دعسکری خدمت.

په پورته توگه دمعلوماتو را ټولول او دهغو دثبت کولو
لو په موخه دا وه چی تر څو که کومه بشپړه وگړ شمیرنه ترسره
کېږی، نو تر هغه وخته پوری به داجتماعی - اقتصادی
انکشافی پلا نونو لپاره داپتیا وړ احصائیوی معلومات په
همدی توگه تر لاسه کېږی او ددولت او حکومتی ادارو په واک
کی به ورکول کېږی. دا فورمی دملگرو ملتونو دمقاماتو سره
په مشوره جوړې شوې وې، خو بیا هم دځینو نیمگړتیا وو
خخه تشی نه وی. ددی ډول دا احوالو ثبت دسیستم
نیمگړتیا وی داوی:

۱- نامکمل پوشش: سره له دی چی ددغو فورمو خخه موخه
دتولو وگړو (بنځو او نرو) په هکله معلومات ثبتول و، خو بیا
هم بنځو، خصوصاً په ولا یاتو کی دتابعیت دتذکری له
اخیستلو ډډه کوله.

۲- دمعلوماتو کمښت: دغه فورمی دسرلیکونو او پوښتنو له پلو
ه نیمگړی وی او ددیموگرافیکي بشپړو معلوماتو لرونکی نه
وی، په تیره بیا اقتصادی او اجتماعی پوښتنی یی نه لرلی.

۳- دتذکری ویش ډیر اوږدو او دنفوسو حرکات نشو
کنترول کولای.

۴_ دتذکری ویش دکومی میتودولوژی له مخی نه و او دتذکری دویش پرسونل د دیموگرافیکي زده کړو څخه بی برخی وو او مسلکي زده کړی یی نه درلودی.

۵_ دفورمو معلومات چک او کنترول کیدل نه .

۶_ له دی کبله چی خلکو دتذکری ویش یوازی او یوازی دعسکری په خاطر گانه ، نو دسن په هلکه معلومات چندان ډاډ من نه و ، یعنی خلکو کوبښښ کاو چی خپل سن کی دحقیقت څخه مغایر معلومات ورکړی.

۷_ له دی کبله چی عام وگړی داحصایوی معلوماتو په ارزښت نه پوهیدل ، نو اکثر معلومات یی یا هیڅ نه ورکول یایی په کم ډول او نامکمل شکل ورکول.

له دی کبله چی دکورنیو چارو وزارت دسجلو - دثبت ریاست دغو نیمگرتیا و ته ځیر شو ، نو داحصائی مرکز ی ادارې دغه برخه کی یو څه صراحت ورکړی و هغه داسی و. ددی لپاره چی هیواد کی دنفوسو داحوالو دثبت سیستم بشپړ شی او ټول خلک دهویت تذکره ترلاسه کړی او یو څه تشویق را منځ ته شی داحصائی مرکزی ادارې دهیواد دلومړنی بشپړی سر شمیرنی دمقدماتی چارو او دپلان دطرح پروخت خپل یو راپور کی ولیکل:

" دمرکزی احصائی داداری له نظره دهیواد داداری ، اجتماعی او د اقتصادی شرایطو له مخی باید دنفوسو داحوالو دثبت قانون کی دا ښکاره شی چی تذکره په لاندی مواردو کی په کارځی:

۱_ دوگړو دشهرت او هویت دثبت لپاره.

- ۲۔ دتابعیت دثبت ، پاسپورت اخیستو، دحج دسفر او نورو اجرا دتذکری له مخی .
  - ۳۔ دحکومت اداری چارو، دمکلفیت دوری تر سره کولو او نورو کی دی تذکری څخه کار واخستل شی.
  - ۴۔ انتخاباتو کی دتذکری ضرورت.
  - ۵۔ استخدام ، اجیر او مامور کیدو او نورو دکاریابی چارو کی.
  - ۶۔ ښوونځیو کی دداخلیدو لیاره.
  - ۷۔ سوداگری، دکانداری او نور و ازادو پیشو کی دجواز دترلاسه کولو لیاره.
  - ۸۔ په هوټلو نو او مسافرتونو کی دتذکری څخه استفاده.
  - ۹۔ روغتیایی کتنو کی دتذکری ضرورت.
  - ۱۰۔ دامدادی موادو په تیره ، قاتی کی د خوراکی توکیو دویش لیاره.
  - ۱۱۔ نور و ټولو رسمی ، اداری چارو کی.
- په دی توگه کوښښ وشو چی دتذکری ویش عام شی چی له یوی خوا دتقریباً اکثریت نفوس پوښښ لاندی راوستل او له بلی خوا دیموگرافیکی معلومات ښه والی ومومی.

یادونه : په دغو دورښوونو کې چېرې دملیت اصطلاح راغلې ده دملیت له پلوه رارې چې ښوایښو دوتن - رسمي (دندو) د راج وه - دملیت له پلوه نه دی ، خو دقوم سیکل کېږي . ۱۳۸۲ لال کې دکورنیو چارو دوزارت له لخوا یو لیکونکی ټولو اداراتو او دواړو دوزارتو ته صادر کړې چې دملیت د سر اشنا ته باید د قوم عناصرو له طرف (انفاز) وسیکل شي .

شپږم څپرکی

د حیاتي احصائیو ثبت

(Vital Statistical Registers)

الف - د حیاتي احصائیو د ثبت لنډه پیژندنه :

مهمی حیاتي احصائی د زیریدنو (Fertility) مړینو (Mortality) وودنو (Marriages) او طلاقونو څخه عبارت دی چی یو ټاکلی ساحه کی یو ټاکلی وخت کی پیښیږی. د حیاتي احصائیو ثبت دملگرو ملتونو څپرکو کی داسی تعریف شوی دی:

د حیاتي احصائیو د ثبت یو سیستم د حیاتي احصائیو لکه مړینو او د زیریدنو ، دیوی میاشتی څخه د کوچنو ماشومانو د مړینو، دودنو ، طلاقونو ، فرزندۍ اخیستو، دمیره اوبنځی درسمی جلا کیدو اونورو حیاتي پیښو دشمیر او احصائیو د چمتو کولو، تحلیل، تجزیې ، گروپ بندی، راټولولو، راپور ورکولو او ثبت کولو څخه عبارت دی.

دیموگرافران په دغو مسایلو کې یوازې حیاتي احصائيو سره سروکار لري. نه دهغو دقانوني اړخونو سره. حیاتي احصائيو پوري داړوند و موضوعاتو له جملې څخه چې پورته یې یادونه وشوه یو هم زیریدنی او مړینی دی چې دیموگرافیکي مطالعاتو کې ډیرې مهمې دي. ځکه چې دا دوه ډوله پېښې دنفوسو د بدلونو ډیر اساسي او بنسټیز توکي دي.

مونږ پوهیږو چې سرشمیرنه په یو ټاکلي وخت کې دنفوسو داندازی په هکله معلومات برابروي. په نفوسو کې د بدلونونو لپاره موږ د مړینو، زیریدنو او مهاجرتونو په برخه کې ارقامو ته اړتیا لرو همدارنګه ټول دولتونه د خپلو احصائیوي سیستمونو دیوې برخې په توګه د مړینو او زیریدنو په هکله د ثبت خدماتو څانګې لري او زیات شمیر حالاتو کې د ودونو په هکله هم دا ډول د ثبت خدمات لري. (24,p175).

دغه څانګې (Agencies) په ډیره موزده او ریښتني ډول د ټاکلو دورو په موده کې د ټولو حیاتي پېښو په هکله دراپورونو دیوې مجموعې په توګه معلومات برابروي. دا راپورونه د حیاتي احصائيو دراپورونو په توګه چمتو کېږي. د حیاتي احصائيو دراتولو سیستم (The System of collecting Vital Statistic) د حیاتي پېښو د ثبت په توګه پیژندل شوی چې دوګړ شمیرنی له معنی سره توپیر لري. دغه څپرکي د حیاتي احصائیو د ثبت سیستم په روښانه بڼه تشریح کوي (24,175).

حیاتي احصائیی په اداري برخو کې ډیرې کارول کېږي. دا په ملي سويه او په سیمو کې د ګڼ شمیر دیموگرافیکي،

ټولنيزو او روغتيايي چارو لپاره او دستونزو دحل او اجرا لپاره او په هغو دپوهيدو لپاره کارول کيږي. په معاصر ژوند کې په ښاري مسايلو کې ، روغتيايي چارو کې او نورو دندو کې حياتي احصائي لاريات رول لري، لکه دځای بدلون ، قوم،^(*) ملت، مدنيت، ټولنيز تامينات، داجتماعي رفاه معيارونه ، دعامه خدماتو څرنگوالي بيمی او نوري پوښتنې دهمدي معلوماتو له مخې حل کيږي. په ډيرو هيوادو کې دحياتي احصايو ثبت دحصايوي معلوماتو يو مهم جزء او لويه برخه ده (175-24).

(*) په دغه علمي اثر کې اښکې سايمل لاريات بحث لاندې نه دی نيول شوی. څرکه که دواقعي اړتيا سره مخ داکټريټ زبېر دموثقتوباد **چاره تاندي پيل شوه** نه مخکې يو څه هڅې وړاندې دي چې په دغو ديتاو پرده ودرېږي. نو ددغه اثر دپي لارنه پاتې کيدو او صرفاً دعلمي سايلو دتوحيج په خاطر دقوم په سر کې به نور دسړي کې هم تاگيدنه سر اودنه به هم سره ترسره شوه.

دنفوسو دحياتي احصائيو دثبت شرایط او خصوصيات

دژوند په اړه دا احصائيو دثبت په يو سيستم كې ټولې
حياتي پېښې لكه زېږېدنې او مړينې دثبت په سيمه ايز دفتر كې
راجستر كېږي او بيا يې راپور ورکول كېږي. په دې توگه دحياتي
احصائيو دثبت غوره والي دسيمه ايز دفتر او ايجنسي فعال
والي پورې هم اړه لري. دغه دفتر وروسته له ټاكلو مودو دهر
ډول ثبت شويو پېښو شمير، دهغو دپېښېدو د شرايطو سره
يوځای (مثلاً دزېږېدو په برخه كې دميندو شمير)، دماشومانو
شمير، دماشومانو دجنس تفكيك اونور مسايل مركزي دفترونو
ته ورکوي او مركزي دفتر عمومي راپور چمتو كوي چې دا د
ديموگرافيكي معلوماتو لپاره مهمه منبع گرځي. په دې توگه
گورو چې دنفوسو داحوالو دثبت په مقايسه دا سيستم ډير ډاډ
من ښكاري او له دې برعلاوه دا سيستم دمعاصر ښاري ژوند
سره ښه اړخ لگوي او داستعمال ډگر يې پراخ او گټور دي.
مركزي دفتر معمولاً په بيلا بيلو هيوادو كې يا دا احصائيي مركز
پورې اړه لري او يا هم دروغتيا په وزارت پورې. هغه مهم ټكي
چې دزېږېدنو، مړينو او له يو مياشتني عمر څخه دكوچنيو
ماشومانو دمړېدو په فورمو كې ثبت كېږي دادی:

په زیریدنو کی:

په زیریدنو کی نیټه، د ثبت کیدو تاریخ او ورځ ،
د زیریدو ځای، جنس د زیریدو ډول (یوگونی، غبرگونی او نور)
دمور عمر، دمور ژوند زیرېول شوی نورماشومان ، دمور اصلی
سکونت ، دمور سن او مدنی حالت، دپلار دنده او نور.

په مړینو کی:

دمړینی لامل دمړینی دسبب تصدیق کوونکی، دمړینی
نیټه، دمړینی ځای ، د زیریدو نیټه، داوسیدو اصلی ځای،
جنس او نور.

دیو میاشتنی څخه د کوچنیو ماشومانو زیږون:

د زیریدو نیټه ، د زیریدو ځای ، د ثبت نیټه ، دمور
مدنی حالت، جنس، د زیریدو ډول (یوگونی، غبرگونی او نور)
دمور عمر ، دمور نور ژوندی زیرېول شوی ماشومان ، دمور
داوسیدو اصلی ځای او نور.

د حیات په هکله داخصایو په ثبت کی مهم ټکی دټول
هیواد یا ټولنی ساحی لپاره داخصایو د ثبت دوامداره ثبت کول
او دهغو پشپړ والی یعنی کامل پوشش دی. خو واقعیتونه دا
بنکاره کوی چی په پرمختیایی هیوادونو کی چی گڼ شمیر
خلک له سواد څخه بی برخی دی، اقتصادی حالت یی وروسته
پاتی او اجتماعی شرایط یی هم مناسب ندی او نفوس ډیر
پراگنده دی او اهمیت داعدادو او احصایو خلکو ته روښانه نه
دی او د دیموگرافیکي ارقامو په ارزښت نه پوهیږی ، دا
سیستم په لا زم ډول نشی تامین کیدای . له همدی امله

پرمختیایی هیوادونه هڅی کوی چی حیاتی احصائی دوگر شمیرونو او دیموگرافیکي نمونوی سرویگانو څخه چی ترسره کوی یی ، ترلاسه کړی.

دغه چاری له یوی خوا دارتیا وړ نسبتونو دسلنی لپاره مرسته کوی او له بلی خوا دحیاتی هغو احصائیو د چک ، اصلاح او کنترول لپاره په کار کیږی چی دحیاتی پېښو دثبت له سیستم څخه په لاس راځی. له دی برسیره ځینی داسی دیموگرافیکي میتودونه او تخنیکونه هم شته چی که چیری په یو هیواد کی یوازی او یوازی دسن او جنس په تفکیک سره دوگر شمیرنو له لاری د مجموعی نفوس اندازه معلومه وی، نو کیدای شی دهغو له مخی دمړینو او زیږیدنو سلنه او اندازه ومومو. خو داهم باید ووايو چی پورته ډول تحلیل او دیموگرافیکي میتودونه په فرضیو ولاړ وی، نو هیڅکله دهغو موثقو معلوماتو ځای نشی ډکولای چی دحیاتی احصائیو له ثبت څخه ترلاسه شوی وی. همدارنگه نمونوی سرویگانی هم ډیری ډاډ منی نه وی. خو باید په یاد ولرو چی حیاتی پېښو کی یو شمیر عوامل رول لری، مثلاً د ودونو په برخه کی یوازی دا کافی نده چی موږ هغه ذکور او اناث ارقام چی مجرد دی او په یو ټاکلی موده کی واده ته چمتو دی، پیدا کړو او دهغو له مخی دودونو شمیر راپور کی درج کړو. دا سمه ده چی ترلاسه شوی شمیرباندی ځوان مجرد ذکور او اناث نفوس غواړی چی واده وکړی، داڅکه چی هغوی مجرد دی، سره پیژنی او غوښتی یی دی چی ودونه وکړی او دهغوی دواده کولو چانس دبریالیتوب له مخی دی، اما دغه ټکی کافی ندی، بلکی دغه کی یو شمیر

نور دینی ، اجتماعی او اقتصادی مسایل هم وجود لری چی کولای شی ودونه وخنډوی یا هغو ته کوم خاص شکل ورکړی. یو شمیر نور عوامل هم ددودونو او ددوو تنو په ښځه او میړه کیدوکی رول لری . اقتصادی عوامل ، جنگونه او نور کولای شی دودونو دځنډیدو او مشکلاتو سبب شی. دیموگرافیکي مشخصات هم دی موضوع کی رول لری. سن، مدنی وضع او دنفوس جوړښت نظر د مړینو د وضعیت ته په لنډ ډول موثر عوامل په دری برخو ویشلای شو:

۱- دواده وړ نفوس جوړښت.

۲- ټولنیز او کلتوری عوامل.

۳- بهرنی (جانبی) عوامل.

تحلیل هڅه کوی چی اقلأ دغه دری کتگوری عوامل تجزیه او تفکیک کړی، برسیره پر دی له دی کبله چی مشاهده شوی وقایع سره مساوی او یو شاتنه ندی، بلکی ډیر پیچلی دی، نو دتحلیل دنده ده چی حیاتی پېښې له نمونوی سرویگانو ، سرشمیرنو او داحوالو دثبت له ارقامو سرمقایسه هم کړی.

مونږ دلته دحیاتی احصائیو، لږ مخکی دنفوسو داحوالو دثبت اوله هغه مخکی دوگړ شمیرنی په برخه کی دسن په هکله یادونی وکړی او دزیږیدو نیټه مو ذکر کړه. دلته څو ټکی دروښانه کولو وړ دی چی دیموگرافیکي څلورو واړو منابعو (سرشمیرنو، دنفوسو داحوال ثبت، حیاتی احصائیو او نمونوی سرویگانو) کی ډیر مهم دی:

سن دشمیرل شوی، ثبت شوی یا دحیاتی احصائیو پروخت لیکل شوی نفوس یو عمده خصوصیت دی. ځینی

وختونه دسن پرځای دزیریدو نیته غوښتل کیږي ، ځکه دا ډیره دقیقه او سمه وی. ځینی وخت سن دزیریدو له نیتي سره برابر نه راځي . نو ځکه سن یو مهم مفهوم دی. له دی کبله چی سن دیو شخص دزیریدو د نیتي څخه تیر شوی کلونه دی، نوځکه باید سن دبشپړ و شویو کلونو (مکلو کلونو) په واسطه افاده شی، عموماً سن په څو بنو افاده کیدای شی:

۱- عین سن (اصلی سن) :

له زیریدو څخه کټ مټ تیر شوی موده (کال، میاشت ، روځ) یاپه اعشاری او کسری توگه تیر شوی وخت دی، مگر دغه طرز عملاً لږ گټور توب لري، دا ځکه چی دهغه تصنیف مشکل کاردی. دبیلگي په توگه دنفوسو هرم کی اعشاری ویشنه امکان نلري، نو له همدی امله اکثر و جدولونو کی سنی فاصله (۵) کاله منل شوی ده .

۲- سن باید نظر بشپړ و شویو کلونو ته تعریف شی:

له دی څخه زمونږ موخه داده چی هغه شمیر کلونه چی وگړی بشپړ کړی فورمو، جدولونو او پوښتنلیکونو کی کټ مټ ولیکل شی. پنځه کلن عمر دابنکاره کوی چی دوگړی دزیریدو له نیتي څخه پنځه کاله تیر شوی دی. سن نظر بشپړ شویو کلونو ته یوازی هغه وخت عین سن دی چی دزیریدو د نیتي سره برابر وی . وروسته ترهغه سن څخه دزیریدو ددو بیلو کلیزو ترمنځ واقع کیږي. په اوسط ډول سن د بشپړ و شویو کلونو شمیر ، جمع ۵۰۰ یا نیم سره دی.

۳- سن دجاری کال او زیریدو کال ترمنځ دتوپیر په مفهوم:
دسن دښو دلو او په پوښتنلیکونو کې دهغو ډوکولو
دغه لارچاره ډیره آسانه ده او پایله یی عیناً وسطی سن دی چی
پورته وویل شول.

۴- ډیر نژدی اصلی سن :

کیدای شی دا دمخکنی یا لیری او یا هم دزیریدو
دوروستنی کلیزی تر منځ عمر اووسی. دغه طریقه اکثرأ په هغو
هېوادو کې چی هلته دسن په هلکه دقیق او سم معلومات په
لاس کې نه وی. دا معلومات باید دوسطی سن په توگه
استعمال نه شی، یعنی:

ډیر نژدی اصلی سن = ۵ ر ۰ - توضیح شوی عمر

خو بیا هم دغه ټول مفاهیم ډیر نژدی دی. دسنی گروپونو د
جوړولو لپاره چی سن په پنځو کلنو گروپونو ویشل کیږی، هر
سن چی مربوط عدد ته نژدی وی اعشاری په حذف کولو هغه
لیکو، یعنی هغه بشپړکلونه لیکو او میاشتی نه لیکو (مثلاً
که یو څوک ووايي چی زه ۱۴ کاله او ۱۱ میاشتی عمر لرم، نو
هغه ۱۴ کلن لیکل کیږی) (۱۱-ص ۴۰)

په افغانستان کی دحیاتی احصائیو ثبت:

په افغانستان کی دحیاتی احصائیو ثبت یوازی زیرپونی،
مړینی، طلاقونه او ودونه لرل. دغه سیستم نور مسایل لکه
داوسید دخای، ملیت، مدنی حالت او نور معلومات نه لرل ...
دغه چاره هم دکورنیو چارو وزارت دسجلو دثبت داداری له خوا
په مرکز او ولا یاتو کی اجرا شوی. همدی ریاست دکوچنیو

اداري واحدونو (علاقداریو او ولسوالیو) څخه نیولی، بیا تر ولایاتو او مرکز پوری دا ډول راپورونه برابرول. ددغو احصائیو ثبت د نفوسو د احوالو د ثبت سره کټ مټ یو ځای او یو وخت راپیل شوی دی. په افغانستان کی دودونو او طلاقونو موضوع د محاکمو د دفاتر و له خوا په نیمگړی ډول ثبت کیده او بیا به یی راپورونه احصائیوی ادارو ته لیږل کیدل دپورتنیو پېښو ثبت په افغانستان کی ډیر محدود او غیر قناعت بخشونکی و او ددغو ارقامو په هراړخیز اهمیت او ارزښت ټینګار نه وشوی. آن دا چي د معلوماتو راټولوونکی او مسئولین په مسئلانه ډول دغی چاری ته نه وو ګومارل شوی، په تیره بیا له دی سیمو کی دی کار ته اړینی آسانتیاوی نه وی برابری شوی په اسنادو کی دراپور ورکونکو مکلفیتونه نه وښودل شوی او دچارو ترسره کوونکو هېڅ کوم دزده کړی کورس او مسلکی ښونی نه وی ترلاسه کړی. په خپلواک ډول تراوسه هېڅ ډول دحیاتی احصائیو راپورونه نه وو خپاره شوی. دحیاتی احصائیو په برخه کی هم کټ مټ هماغه ستونزی او نیمگړتیاوی شته لکه دنفوسو د احوالو د ثبت سیستم کی چي لیدل کیدی، نوڅکه تر نن ورځی پوری په افغانستان کی دحیاتی پېښو ثبت د اړتیا و و ځواب ویونکی ندی، خو په هیواد کی د لومړنی بشپړی سرشمیرنی په پای کی په دی برخه کی په مقایسوی ډول یو څه روښانه پایلې ترگوتو شوی دی، خو دهغه وخت راپدی خوا ډیره موده تیره شوی ده نو څکه باید په نوی میتود سره دا سیستم بیرته ژوندی شی.

اوم خپرکی

دیموگرافیکي نمونوی سروی گانی

(Demographic Sample Surveys)

سروی دیوی ښکارندی ، پېښی یا واقعیت او دهغه دننه متحولینو ژوره کتنه ده چی دهغو ترمنځ بیلا بیلې اړیکې او په خپله دپېښی ، ښکارندی او واقعیت اصلی موضوع رابرسیره شي . نمونوي سروی دهغه احصائیوي میتود څخه عبارت ده چي دکل څخه صرف جز ترکتني لاندې نیول کيزي اودهغه پایله ښودل کيزي او بیا په ټول نفوس تعمیم کيزي دیمو گرافیکي نموني سروی گاني ددغي موخی لپاره اجراکيزي چي ددیمو گرافیکي معلوماتو لپاره یوسر چینه برابرشي او یا هم ددیمو گرافیکي نورو منابعو (وگر شمیرني دنفوسو داحوال دثبت او د حیاتی احصائیو) سره دمقایسي یاددهغو د ښه ثابتولو لپاره تر سره کيزي .

د نمونې اخستلو تعریف اولنډه تاریخچه

د نمونې (Sample) اصطلاح سره موږ هره ورځ مخامخ کېږو او ډیر ژر یې په مانا پوهیږو چې دا د یو لوي شي ، ډیرو شيانو ، گڼو پېښو او پدیدو له مجموعې څخه یوه کوچنۍ برخه یا کم شمیر یا یو د مرکزي میلان رقم دی چې دهغه ټول شي ، شيانو او مشاهدو ځانگړنه ښکاره کوي او دا عیناً اصل شي وي همدا دزیات مقدار څخه د یو کم شي را اخیستل او دکتلو او پلټلو په خاطر دهغو کتنه چې دټول مقدار مشخصات ورڅخه څرگند شي د (Sampling) یا نمونې اخیستو په نوم یادېږي او را اخیستل شوی برخه د نمونې په نوم بلل کېږي او ټول مقدار یا ټول شي چې نمونه ورڅخه اخیستل شوی دنفوس او کل په نوم یادېږي (p.248-14) .

نمونه او نمونوی سروی د قسمي احصائیه گیری په توگه د لومړي ځل لپاره دفرانسوي عالم (لیپ لای) لخوا ترسره شوه، وروسته په المان کې شتا برارند (۱۸۴۷-۱۹۰۴) د کرنې په سکتور کې دبوختو نفوسو او دهغو دعايد او نورو معلوماتو دڅیړلو په خاطر د (Taunus) په سیمه کې د بزگرانو دټولنیزې او اقتصادي وضع او د کرنیز و فیصد یو دمطالعی لپاره پنځو کلیو کې نمونوی احصائیه گیری ترسره کړه. په افغانستان کې هم مخکې تر بشپړې وگړ شمیرنې څو نمونوی سروی گانې شوي او ارقام په اټکلي ډول نشر شوي و.

د نمونې اخیستو د کارولو دلایل:

لکه چې پخوا ذکر شول وګر شمیرنه یوه ډیره پېچلې او له لګښت ډکه چلند بیلګه ده چې د زیات شمیر پرسونلو غوښتنه کوي. ددی لپاره چې په کم وخت کې په کم پرسونل ، په لږ لګښت دیو نفوس په ځانګړنو باندې پوه شو نمونوی سروی ترسره کوو . په دی توګه دګڼ شمیر نفوس څخه دیوی کمی برخې یا څو څو ساحو نمونوی سروی کفایت کوي چې د ټول هیواد په نفوسو پوه شو. دا ځکه چې دیو هیواد دټول نفوس څپرل کافي پرسونل ، لګښت او وخت ته ضرورت لري. په دیموګرافیکي تحلیل کې نمونوی سروی ته ځکه ضرورت لرو چې دکلی سرشمیرنې ، دنفوسو داحوالو دثبت او یا هم دحیاتي احصائیو په برخه کې که چیرې کوم رجحانات وی یا هم دنفوسو ترکیب کې اشتباهات شوی وی یا حیاتي پېښې منظمأ راپور دهی شوی نه وی ، نو د نمونوی سرویګانو له لاری دغه نیمګړتیا اصلاح کیدای شي.

د نمونې اخیستلو محدودیتونه :

اصلاً نمونوی سروی ګانې په متجانسو پدیدو کې معمولی وی. سره له دی چې دنفوسو زیات شمیر خواص په ټول نفوس کې کټ مټ وی او همدا کفایت کوي چې له نمونې څخه ترلاسه شوی پایله په ټول نفوس تعمیم کړو ، خو بیا هم د سیمو په لحاظ ځینې تفاوتونه شته چې په نمونوی سرویګانو کې نشي واضح کیدای، مثلاً دنفوسو تکاثف هغه رېږه ده چې نمونوی سرویګانې پکې نشي روښانه کولای. همدارنګه له دی کبله چې په

پرمختیایی هیوادونو کی د بنارونو او کلیو ترمنځ د اقتصادي ودی د عامه خدماتو د چمتووالی او نورو له پلوه ډیر زیات توپیر موجود دی او یو ډول دوه گونی ژوند (Duelism) تر سترگو کیږي، نو په کلیو کی نمونوی سروی د بنارونو او په بنارونو کی نمونوی سروی د کلیو ټول مشخصات نشي څرگندولای. همدا رنگه ځینی مدنی مشخصات د نمونوی سروی گانو له لاری نشو معلومولای.

د دیموگرافيکي نمونو چوکاټ ، واحد او وخت:

له دی کبله چی د نفوسو نمونوی سرویگانی ځینی محدودیتونه لری او نشي کولای ټول دیموگرافيکي معلومات بشپړ کړي، نو ضرور ده چی دهغه په پیل کی یی چوکاټ وښودل شي، یعنی دا چی آیا نمونوی سروی کی باید کومو پوښتنو ته ځواب وویل شي. همدارنگه ځینی مسائل لکه دمرکه کیدونکو داوسیدو وخت ، دبیلگي په توگه که چیری داوسیدو موده له شپږو میاشتو زیاته وی، دا د اړوند وگړی ددایمی سکونت په توگه درج کیږي، خو که داوسیدو موده بی له شپږو میاشتو کمه وی ، خو وگړی دغه سیمی کی دتل اوسیدو په نیامت اړولی وی، نو دایسی معمولی داوسیدوځای لیکل کیږي.

په نمونوی سروی کی دشمار واحد کورنی ده او دهری کورنی لپاره یو پوښتنلیک ډکیږي (۱۱-ص ۱۳).

په نمونوی سروی کی وخت په ډیر دقت ټاکل کیږي چی دهمدی نیتی دشی له ۱۲ بجو پیل کیږي ،خو دغه وخت باید

یو معیاری ، مناسب او عادی وخت وی ، یعنی دموسم له پلوه داسی وخت وی چی وگړی دموسمی اقلیم له کبله ګډه شوی نه وی ، یا کوم بل عامل موجود نه وی چی دسروی پایله اغیزمنه کړی.

د دیموگرافیکي معلوماتو د ثبت پروخت باید سرشمیرونکی پدی پوه وی چی ژوندی زیریدلی ماشوم هغه ماشوم دی چی که له زیریدو وروسته یوځل هم تنفس وکړی کافی ده چی ژوندی تولد شوی و شمیرل شی. پرته له هغه مړ پیدا شوی ماشوم ژوندی نه شمیرل کیږی.

کله چی سروی او مرکي پای ته رسیږی ، سرشمیرونکی باید یو ځل بیا خپله فورمه له سره ترپایه وگوری چی کوم ځای له لیکلو پاتی نه وی ، وروسته ترلا سلیک دی فورمه دسروی دگروپ مشر ته ورکړی.

د دیموگرافیکي نمونو ډولونه (احتمالاتی او غیر احتمالاتی):

هغه ارقام چی دنفوسو نمونوی سروی کی را ټولیري ، نمونوی وگړ شمیرنه بلل کیږی. دنمونوی غوره کول دوه ډوله دی: لومړی (کله چی موږ پرته له دی چی دنمونوی لپاره کومی ځانګړتیا وی په پام کی ولرو ، دټول نفوس څخه یی دڅیړنی لپاره رااخلو دی ته (Random) یا احتمالاتی یا تصادفی نمونه غوره کول وایی، لکه په یوه سیمه یا یوه ولسوالی کی دیو څو کلیو دنفوسو شمیرل په تصادفی توګه یا په احتمالاتی توګه (پرته له قبلی انتخاب) دیو هیواد دڅلور و - پنځو ولایتونو دنفوسو شمیرل.

دویم) دا نمونوی شمیر نه دغیر احتمالاتی یا سهمیوی نمونه غوره کولو په نوم یادېږي. دغه میتود ته (Quota) یا قضاوتی نمونوی سروي ویل کېږي. ددی مانا داده چې دلته په قصدي ډول دځینو خاصو خصوصیاتو لرونکی سیمي مخکی ترمخکی غوره کېږي. دبیلګي په توګه داسی یو ولايت د نمونوی سروي لپاره غوره کېږي چې دوګړ و عاید یی د ټول هېواد دنفوسو د اوسط حد کی وی ، یا داسی سیمه چې اقلأ په هغی کی اکثریت اقتصادي فعالیتونه (متنوع) موجود وی . یعنی دغه دویم ډول نمونه دیوی ځانګړی ځانګړنی یا خاص قضاوت او معیار له مخی غوره او را اخیستل کېږي ، خو دواړه ډوله دنفوسو نمونوی سروي ګانې تشکیلوی چې له هغو څخه موخه یوازی او یوازی همدا وی چې وروسته له بشپړ یدو دهغو پایله په کل (Universe) تعمیم شی.

دنفوسو شمیرنه کی د نمونوی اخیستنې استعمال:

د نمونوی سروي څخه په لاس راغلی ارقام او معلومات اکثراً د دیموګرافیکي معلوماتو په بشپړ یدو کی په کار ځي ، له بلی خوا دا د عمومی اټکلونو لپاره هم استعمالېږي، خو دهری نمونی استعمال دخپل مقصد او موخی له پلوه توپیر لری . دلته به یی څو بیلګي راوړو:

۱- د سرشمیرنی څخه مخکی د پوښتنلیکونو په

تستونو کی نمونی اخیستل:

لکه چی موږ پخوا وویل یوه سر شمیرنه څو پړاوونه لری. یو مهم پړاو یی داسنادو ، فورمو، لستونو او پوښتنلیکونو د

برابرولو مقدماتی پړاو څخه عبارت ده . ددی لپاره چی دیو پوښتنلیک دغوره ځانگړتیاوو په پام کی لرلو سره یو بشپړ پوښتنلیک جوړ شی او دوگړشمیرنی په عملیه کی ستونزی رامنځ ته نشی، نو دهغی لپاره یوه نمونوی سروی اجرا کوو، دهغی د تجاربو په نظر کی نیولو سره پوښتنلیک او دهغه عنوانونه برابروو. دغه ډول نمونوی شمیرلو ته آزمایشی یادست کولو نمونه گیری هم وایی.

۲- دسرشمیرنی په ترڅ کی آزمایشی نمونی اخیستل (Pilot Census):

دکلی سر شمیرنی لپاره وروسته له مقدماتی چارو او وروسته له پلان جوړولو څخه دسرشمیرنی پړاو پیل کیږی، خو د لزوم دید په صورت کی ځینی وخت ایجاب کوی چی باید دواقعی سر شمیرنی لپاره یو - دوه نمونوی او آزمایشی سرشمیرنی وشي ، دا آزمایشی شمیرنه دواقعی سر شمیرنی ټوله اوږده او پیچلی پروسه آسانه کوی. او دهغی ستونزی همواری او دا آزمایشی- نمونوی سروی د ټولو پرسونلو لپاره یو موډل گرځی، هم دهغی دسموالی داړخونو له پلوه او هم یی دنمگړتیاوو له پلوه . خو باید په یاد ولرو چی آزمایشی شمیرنه هیڅکله دواقعی شمیرنی په مانا نده او نه دهغی ځای نیوونکی ده .

مخکی تر دی چی ددیموگرافیکي معلوماتو د څلور گونو منابعو د بحث پای ته ورسېو، باید وویل شی چی یو

شمیر تجربه شوی مشترک اشتباهات شته چی کیدای شی په هر منبع کی پېښ شی، هغه په لاندی توگه ذکر کیږی.

۱- په شمیرلو کی اشتباهات:

دا ډول اشتباهات شاید د شمیرلو وخت کی یا ځینی وخت وروسته دارقامو دپروسیس په وخت کی پېښ شی. ځینی وخت کی ممکن دا اشتباهات او نیمگړ تیاوی ډیری زیاتی مهمی وی، خصوصاً هغه وخت چی په سیستماتیک ډول تکرار شی یا قصداً دیوه مقصد په خاطر ارقام غلط ارائه شی مثلاً په فرانسه کی دوو ښارونو کوښښ کړی و چی خپل نفوس زیات وښی او دتښو کورونو لپاره یی فورمی ډکی کړی وی یا هم کیدای شی ځینی خلک دکار موندلو یا نورو مقاصدولپاره دخپلو ذکورو زامنو سن لوړ وښی او داسی نور مثالونه. په پرمختیایی هیوادو کی قصدی غلطی کمی لیدل شوی، خو سهوی او دبی سوادی له کبله غیر قصدی اشتباهات او غلطی ډیری لیدل شوی دی، خصوصاً زیات شمیر نه او کم شمیرنه ډیره لیدل کیږی چی په مجموعی ارقامو ناوړه اغیزه کوی چی دا دپرسونلو دبی تجربه گي یوه تخنیکي نیمگړتیاده.

۲- دځوابونو په وړاندی بی تفاوتی (عدم واکنش):

تجربو ښودلی چی مرکه کوونکی دمرکو پروخت سره دډیرو کوښښونو لازم ځواب نشی پیدا کولی چی مختلف علتونه لری. یو لامل یی دا دی چی وگړی ناپوه او دارقامو په ارزښت نه پوهیږی یا اصلاً د پوښتنو دځواب د صحت مقابل کی بی تفاوته او ورته بی ارزښت او بی توجه وی، نو نشی

کولای موثق معلومات ورکړی او یا هم ځواب نه ورکوی. دیبلگی په توګه ممکن دکورنی مشر دخپلو پیغلو لورګانو په هکله تغافل څخه کار واخلي.

۳- راپور ورکولو کی اشتباهات :

دراپور ورکولو اشتباهات اکثراً دسن په ارتباط وی ، دا هم هغه اشتباهات دي چی ممکن د نفوسو سرشمیرنه ډیره زیاته زیانمنه کړی، بیا هم زیاتره داسی پېښې چی دیبلگی په ډول مرکه کوونکی تل د سن په ځواب کی په بی تفاوتی سره وایی چی شل - پنځه ویشتن کلن یم یا ۶۰-۶۵ کلن یم . یا هم دسواد په هکله مرکه کیدونکی وګړی فکر کوی که دچایو څو حروف صرف زده وی نو هغه باسواده دی ، حال داچی ملګرو ملتونو او دافغانستان داحصائی اداری باسواده وګړی په لاندی ډول پیژندلی او تعریف کړی دی:

باسواده هغه وګړی ته ویل کیږی چی په یوه ژبه باندي یو ساده متن ولوستلای شی او هغه ولیکلای شی او ددغه عبارت یا متن په مفهوم پوه شی. دزده کړی په هکله باید پاملرنه وی چی مرکه کوونکی دقیق ځواب ترلاسه کړی یعنی مرکه کیدونکی ووايي چی ښوونځی می تر پلانی ټولگی لوستی دی، یعنی د زده کړی رسمی مرجع وښیي ، پرته له هغه کورس جومات او نور رسمیت نلري او رسمی ښوونځی کی نه راځی.

بله مهمه موضوع داده چی مرکه کوونکی باید نومونو کی اشتباه ونه کړی، ځکه ځینی نومونو څخه مونږ نشو

پوهيدای چي آيا نارينه دي که بنځينه ؟ مثلاً لکه شرين، شمشاد، پشتون، انارگل او نور. دسن په ستون کي بايد له يو کلن څخه کوچني ماشوم ته (۰۰) وليکل شي پنځه کلن (۰۵) ، شپږ کلن ته (۰۶) او همداسي نور ستونه . خو دسني گروپونو په ترتيب او تصنيف کي بايد له (۰۵) کلن کوچني ماشومان په مربوط کود کي (-) وليکل شي.

دکار په هکله هم بايد پوره دقت وشي. کار يعني هغه هدفمند فعاليت چي ديوي امتعي د توليد او ديو خدمت د اجرا په خاطر ترسره کيږي ، يا هر جسمي او دماغي مشروع عمل چي ديوي گټي لپاره ترسره کيږي ، کار دي. په سرشميرنه کي همدی ډول فعاليت ته دکار اعتبار ورکول کيږي. (۱۱-ص ۴۸)

اتم خپرکی

دنړی اوزمونږ د هیواد (افغانستان)

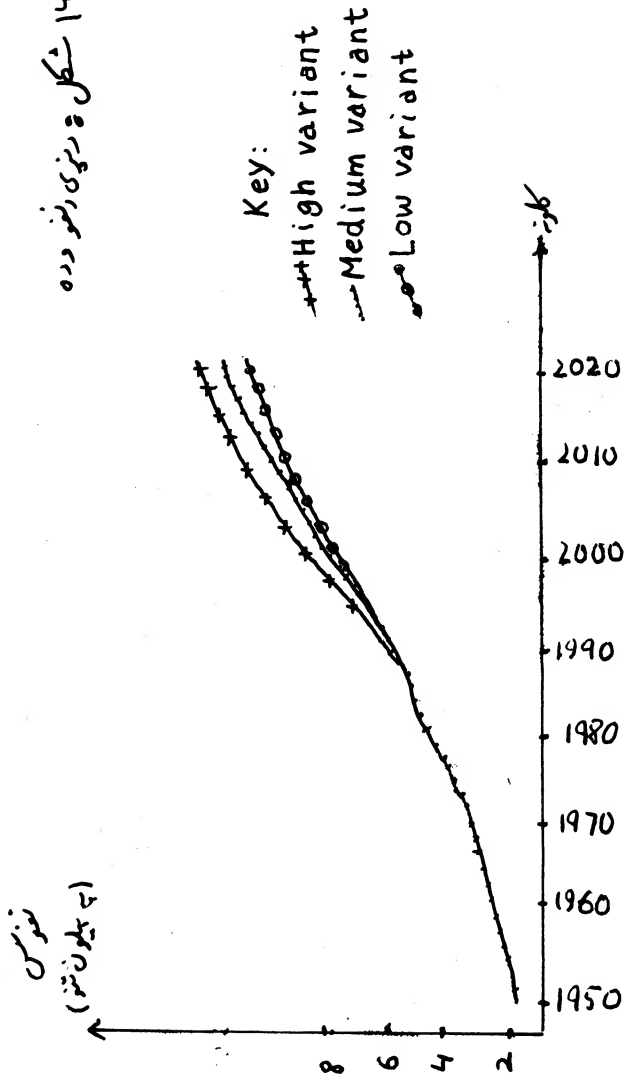
دنفوسو عموی خیره او لرلید

الف- نړی:

دنفوسو موضوع هم له ملی او هم له بین المللی پلوه له خوارخونو یوه ډیره دپاملرنی وړ خبره ده. ترټولو دمخه نفوس دکار ځواک جوړ وی. له ډیری مودی راهیسی په تیره بیا د شلمی پېړی له نیمایی را دی خوا نړیوالو دنفوسو د موضوع په هکله په کلکی سره پاملرنه کړی ده او آن دا چي ملگرو ملتونو دنړی دنفوسو دعمل برنامه طرح او اجرا لاندی نیولی ده.

دنفوسو په هکله وخت په وخت نړیوال کنفرانسونه دایرېږی او دنفوسو دمیشت کیدو، روغتیا، ښوونی او روزنی، تکاثف، تغذی، مهاجرتونو، دهغو دژوند دسطحي کیفی ښه کولو او نورو مسایلو باندی تاوده بحثونه کیږی. ارقام او خپرني ښیي چي دنړی دټول نفوس له جملی دوه پر دریمه برخه پر مختیایی هیوادو کی ژوند کوی چي همدا هیوادونه گڼ شمیر اجتماعی- اقتصادی کړ کیچونو سره

۱۶ شکل : دینزی رننو دده

مخامخ دی. دنفوسو په هکله دعايد او منابعو دويش
 څرنگوالي ډيره مهمه خبره ده. له ټولو طبيعي زيرمو استفاده
 بايد عادلانه او هم علمي او منطقي وي. بايد داسي پلانونه او
 پاليسي په نظر کې ونيول شي چې موجوده سو تغذي، لوږه،
 بيسوادي او اجتماعي ناوړه حالات رفع شي او دپرمختللو
 صنعتي هيوادونو ترمنځ داقتصادي پرمختيا واټن لنډ شي.
 نفوس داقتصادي محرکي قوي او دتقاضا دعامل په توگه په
 اقتصادي پرمختيا کې مهم رول لرلای شي. دملگرو ملتونو
 دارقامو له مخې دنفوسو کلني وده په ټوله نړۍ کې په منځني
 ډول ۱.۷ سلنه ده. يعنې يو کال کې د تخمين له مخې ۹۳
 ميليون تنه وگړي د نړۍ په نفوسو باندې وراضافه کېږي او هر
 کال همدا عدد اټکل کولای شو. په ۱۹۹۲ زېږديز کال کې
 دنړۍ نفوس ۵.۵ بيليون تنه وو، په ۲۰۰۰ ز کال کې ۶.۲۳
 بيليونو تنو ته ورسيد او په ۲۰۲۵ ز کال کې به ۸.۵ بيليونو
 تنو ته ورسېږي! له ۱۹۹۵ ز تر ۲۰۰۰ ز کال پورې دنفوسو وده
 ۱.۶ سلنې ته پټيه شوه چې دا په دويم نړيوال جنگ کې د بشر
 دضايعاتو يوه پايله وبلل شوه. دغه راز دملگرو ملتونو څيړنو
 او پراجکتونو له مخې چې دنړۍ دنفوسو دڅيرې په هکله کوم
 نتايج ښکاره کوي په لاندې گراف کې ښکاره کولای
 شو: (30,p.41)

دملگرو ملتونو دنفوسو ډيويزن لومړۍ په ټوله نړۍ کې
 او بيا يې دنړۍ هيوادونه په درې برخو بيل کړي او دنفوسو په
 هکله يې لاندې مسايل او ارقام څرگند کړي دي:
 (۱۶) جدول: دزېږيدو پروخت د عمر توقع (په کلونو)

۱۶ جدول: د زیریدو پراختیا د عمر ترمنځ (په کلونو)

سیمی یا ساحات	۱۹۵۰- ۱۹۵۵	۱۹۹۰- ۱۹۹۵	۲۰۱۰- ۲۰۱۵
ټوله نړۍ	۶۴٫۴	۶۴٫۴	۶۹٫۹
ډیر پرمختللی هیوادونه	۶۶٫۵	۷۴٫۴	۷۷٫۳
لږ پرمختللی هیوادونه	۴۰٫۹	۶۲٫۳	۶۸٫۴
وروسته پاتې هیوادونه	۳۵٫۰	۵۱٫۳	۵۹٫۳

Source: The world Population Plan of Action (U.N), New York, ST/ESA/SER.A/152, 1995 p 64.

دنړۍ د نفوسو د عمل پلان په هرو زور تنو وګړو کې

د ماشومانو د مړینو نسبت په لاندې ډول څیړلې دی:

(۱۷) جدول: په ټوله نړۍ، پرمختللو، لږ پرمختللو او وروسته پاتې هیوادو کې په هرو زرو تولداتو کې د مړینو اندازه:

سیمی (ساحات)	۱۹۵۰- ۱۹۵۵	۱۹۹۰- ۱۹۹۵	۲۰۱۰- ۲۰۱۵
نړۍ	۱۵۶	۶۴	۴۰
ډیر پرمختللی هیوادونه	۵۹	۱۰	۷
لږ پرمختللی هیوادونه	۱۷۹	۷۰	۴۴
وروسته پاتې هیوادونه	۱۹۴	۱۱۰	۷۳

Source: The World Population plan of Action (U.N): New York · ST/ESA/SER.A/152, 1995-p.64.

دملگرو ملتونو اداره دلږو پرمختللو او وروسته پاتی هیوادونو دنفوسو ودی ته په اشاری سره وایی چې دنفوسو دغه وده باید دفعلی اقتصادی سیستم په واسطه دژوند دارتیاوو له پلوه تامین شی او داسی پالیسی گانی غوره شی چی د عمر اوږ دوالی (Longevity) حمایه شی. په نړی کی دورغتیایی معیار په توگه له پنځه کلنی څخه د کوچنیو ماشومانو مړینی داسی راپور ورکول شوی دی:

(۱۸) جدول: په نړی کی ، پرمختللو ، لږو پرمختللو او وروسته پاتی هیوادو کی په زرو ماشومانو کی له (۵) کلنی څخه دکوچنی عمر مړینی.

سیمی یا ساحات	۱۹۵۰- ۱۹۵۵	۱۹۹۰- ۱۹۹۵	۲۰۱۰- ۲۰۱۵
نړی	۲۴۰	۸۳	۷۵
ډیر پرمختللی هیوادونه	۷۳	۱۴	۱۰
لږ پرمختللی هیوادونه	۲۸۱	۱۰۶	۶۴
وروسته پاتی هیوادونه	..	..	..

Source: The World Population plan of Action (U.N): New York. ST/ESA/SER.A/152, 1995-p.64.

دنفوسو زیاتوالی سره په یو انډول په نړی کی داقتصادی فعالیتونو حجم او کیفیت هم زیات شول، په دی مفهوم چی په ۱۹۰۰ز کال کی نړیوال تولید د ۲۳ تریلیونو ډالرو په اندازه و ، په داسی حال کی چی په ۱۹۹۸ ز کی دنړیوال تولید اندازه،

۳۹۰۰ تریلیونو ډالرو ته رسیدلی وه چی ۱۷ ځله زیاتوالی
 ښی په ۱۹۰۰ ز کال کی په نړی کی دسړی سرگته په منځنی
 توگه ۶۶۰۰ امریکائی ډالرو ته رسیدلی دنړیوال اقتصاد وده
 ۱۹۹۵-۱۹۹۹ ز کلونو ترمنځ د ۲۵۰۰ میلیاردو ډالرو شاو
 خوا وه چی دا رقم دنړیوال اقتصاد له ودی څخه چی دمیلاد
 څخه سل کاله مخکی (د کرنی له پیله دشلمی پیری، ترپيله)
 زیاته ده . (۶۰-۶)

په اوسنی وخت کی په نړی کی دنفوسو په برخه کی یوه
 مهمه ښکرنده دهغو دښاری کیدو (Urbanization) څخه
 عبارت ده . ورځ په ورځ ښارونه پراختیا مومی او نفوس یی
 زیاتیری ، لاندی جدول دښاری نفوس او ښاری تراکمونو
 اندازه ښی .

(۱۹) جدول : په دریو بیلابیلو کلونو کی دښاری نفوسو اندازه .

دښاری نفوسو اندازه			دنفسو تراکم
۲۰۱۰	۱۹۹۰	۱۹۷۰	
۱۱٫۲	۷٫۸	۳٫۲	۱۰ ملیونه او دهغه نه زیات
۵٫۶	۶٫۹	۹٫۶	له ۵-۱۰ ملیونو
۱۹٫۳	۲۱٫۰	۱۹٫۵	له ۱-۵ ملیونو
۶۳٫۹	۶۴٫۳	۶۷٫۶	له یو ملیونو کم

Source: The World Population Monitoring (U.N.Population
 division): ST/ESA/SER.A/139, New York. 1996-p.184.

دنړی دنفوسو څیره کی یو بله پدیده مهاجرتونه دی .
 ارقام ښی چی دشلمی پیری له ایتایمی لسیزی وروسته له

پرمختیایی او وروسته پاتی هیوادو څخه غربی اروپا، متحده ایالاتو او آسترلیا ته مهاجرتونه زیات شوی دی. یو بل شاخص دا ښکاره کوی چی په همدی ډول دنفوسو دژوند توقع لوړه شوی ده، عامه خدمات، روغتیا یی چاری او دښوونی اوروزنی چاری ښی شوی دی، خو دغذا په برخه کی لا اوس هم ستونزی شته.

ب _ افغانستان :

دافغانستان دنفوسو په هکله دپوهیدو په خاطر به ښه وی چی د اوسنی افغانستان لنډ تاریخی جاج واخلو. دڅیړنی دعلمی میتود سره سم دنفوسو تاریخی پس منظر نه یوازی یوه په زړه پوری موضوع ده بلکی د موضوع د روښانه کولو لپاره یوه اړینه خبره ده. لرغونی اریایان داوسنی افغانستان اصلی اوسیدونکی بلل شوی دی. اریایان له میلاد څخه ۴۰۰۰- ۳۰۰۰ کاله مخکی دبخدی شاوخوا اوسیدل او ددغو سیمو شنو جلگو کی یی کرنی او مالدارۍ ته ښه وده ورکړی وه، دا دوره ددیموگرافیکي انتقال دتیوری اونظر (Demographic Transition Theory) له مخی دیموگرافیکي دویمی دوری سره برابر ه وه. اریایانو دغه ساحه کی چی د (Iranion Platen) په نوم یاده شویده، یو غښتلی تمدن رامنځ ته کړ چی لومړی پلازمینه یی بلخ و. ورو ورو اریائی تمدن دهند دنیمی وچی او بیا دنیل تر غاړو پراختیا ومونده. له میلاد ۲۶۰۰ کاله مخکی اریایان د Aegean له سیمو (ایجن ترکی ته نژدی ځینی سیمی دی) تر سند (Indus) او له

ارال (Aral) څخه تر پامير او د عربو تر دښتو واکمني لرله او همداسيمې يې د ژوند ټاټوبی و. دهغه وخت د شميرنو په هکله هيڅ ډول دقيق معلومات نشته له ميلاد څخه ۵۵۰ کاله مخکې اوسنی افغانستان دهخامنشيانو دامپراطوري يوه برخه شو. له ميلاد څخه ۳۳۰ کاله مخکې هخامنشيانو د سکندر په وړاندې ماتې وخوړه او د سکندر جگړو تر ډيره دوام وموند تر څو له ميلاد څخه ۵۰ کاله مخکې کوشاني قبيلې دلته واکمني ترلاسه کړه او ۵۰۰ کاله يې په افغانستان واکمني وچلوله بالاخره لوی احمدشاه بابا د اوسني افغانستان ډبره له نن څخه ۲۶۰ کاله مخکې کيښودله. د افغانستان ټول مساحت ۶۵۲۲۲۵ مربع کيلومتره دی چې په معاصرو دورو کې يې د نفوسو ځينې مطالعات ترسره شوي چې په لاندې ډول به يې ذکر کړو:

د افغانستان نفوس:

په تيرو وختونو کې دهيواد بشپړې وگړ شميرنې ، په تيره بيا د معاصرو ديموگرافيکي څيړنو سره سم نه وی ترسره شوي. د شلمې پيړۍ او يايمه لسيزه کې په احصاييوي چارو کې يو څه ښه والی راوستل شو. په ۱۹۷۲-۱۹۷۳ کلونو کې دهيواد د نفوسو يوه سروی د متحده ايالاتو د انکشافی مرستود ادارې په مرسته د احصايي د مرکزي ادارې له خوا د يو کال په ترڅ کې ترسره شوه. دغی سروی کې کوچيان سروی نه شول. چې لا مل يې دمضاعفې شميرنې ستونزه وه. په دغه سروی کې دهيواد ساکن نفوس ۱۴ ميليونه او کوچيان ۱۳ ميليونه

اتکل شول. وروسته بیا په ۱۳۵۳-۱۳۵۴ هـ ش کلونو کې د هیواد د لومړنۍ بشپړې وګړې شمیرنې لپاره د ملګرو ملتونو د نفوسو د موسسې په مرسته مقدماتي کارونه پیل شول. دغو مقدماتي کارونو څلور کلونه ونیول ترڅو د دغې مودې په ترڅ کې ټول لازمه اجرات ترسره او اسناد، فورمې، پوښتنلیکونه، لستونه نقشي او سکيچ مپونه برابر شول. نو دهغه وخت د پلان وزارت د یو علمي واقعیت په درک کولو سره د یوې ابلاغې په ترڅ کې په ۱۳۵۷ ر ۳۱۸ د دغې لوبې ملي دندې د اجرا او ترسره کولو اعلان وکړ. ددی له مخې د هیواد لومړنۍ بشپړه سرشمیرنه د ۱۳۵۸ کال د جوزا په ۲۵ پیل او همدې کال د سرطان په ۱۴ مه نیټه پای ته ورسیده چې پایله یې دا وه :

(۲۰) جدول : د لومړنۍ بشپړې سرشمیرنې په پایله کې د هیواد د نفوسو اندازه:

دوګړيو ګټګوري	شمير	سلنه
ټول نفوس	۱۵۱۰۸۰۰۰	۱۰۰
ښاري نفوس	۲۱۳۴۰۰۰	۱۴٫۳
کليوالی نفوس	۱۱۵۲۵۰۰۰	۷۶٫۲۶
کوچيان	۱۴۴۹۰۰۰	۹٫۵۹

اخځ : دنور تفصيل لپاره وګوري د (۸) ماخذ ۲۴-۲۶ مخونه د (۴) ماخذ له ۱۰۰-۱۰۱ مخونه او (۲۹) ماخذ ۲۸۵ مخ.

له پورته ارقامو له مخی په هر مربع کیلو متر کی
دنفوسو ګڼوالی ۲۳ تنه ښودل شوی و چی کابل ولایت ډیر
زیات ګڼ میشت او نیمروز تر ټولو لږ ګڼ میشت ولایت و.
دجنس له پلوه دنفوسو ترکیب داسی و:
(۲۱) جدول: دافغانستان دساکن نفوس جنسی جوړښت
په (۱۹۷۸ز) کال کی

دنفوسو کتګوری	شمیر
ذکور	۶۷۱۲۳۷۷
اناث	۶۳۳۸۹۸۱
ټول	۱۳۰۵۱۳۵۸

Source: The Europa year book. A world
survey. Vol .1 Eropa publications Limited,
1987,p.285.

په پورته شمیرنه کی کوچی نفوس ۲۵۰۰۰۰۰ تنه
ښودل شوی . وروسته تر دغی بشپړی سرشمیرنی نور ارقام په
اتکلی ډول ارایه کیدل چی بنسټ یی همدا و . دییلګی په توګه
دملګرو ملتونو اداری په دریو بیلا بیلو کلونو کی دنفوسو
ارقام په ۱۹۸۳ کی ۱۷۲۲۲۰۰۰، په ۱۸۸۴ز کی
۱۷۶۷۲۰۰۰ او په ۱۹۸۵ کی یی ۱۸۱۳۶۰۰۰ تنه ښودلی و
(31,285) دافغانستان دساکن نفوس تکاثف دنړیوالو ادارو د
ارقامو له مخی په یو مربع کیلو متر کی ۲۱ تنه اړانه شوی
دی (29,285) .

د افغانستان د احصائې وزارت د ۱۳۶۸ هـ ش کال
احصائوي کالني د نفوسو په هکله لاندې جزئيات خپاره کړي
دي: په دغه کال کې د هيواد نفوس ۱۷۳۱ ميليونه تنه ښودل
شوي چې ۱۵۸۱ ميليونه يې ساکن نفوس او ۱۵۰ ميليونه
يې کوچيان ښودل شوي و، له دې جملې ۸۱۲ ميليونه يا ۳۲
۵۱ سلنه نارينه او پاتې ۷۶۹ ميليونه يا ۴۸۶۷ سلنه يې
ښځينه وو. د نفوسو کلني وده په دې کال کې ۱۹۲ ښودل شوي
چې کليوالی سيمو او ښارونو کې تو پير سره لري،
د نفوسو کثافت يا گڼوالی په يو مربع کيلو متر کې ۲۴۲۵ تنه
ښودل شوي و (۹) په ۱۹۹۷ ز کال کې د بریتانیکا په کلني کې
د هيواد نفوس ۲۳۴۹۷۱۶۰ تنه ښودلي او په ۲۰۰۰ کال کې
يې صرف د يو اټکل له مخې د هيواد د نفوسو شمير ۲۵۶
ميليونه ښودلي، خو دا اټکلونه واقعيت ته نژدې ندي ځکه
د بریتانیکا کلني ارقام صرف اټکلي دي. د احصائي مرکزي
اداري وکولای شول وروسته تر يوولسو کلونو (يعنې په
غبرگولي- چنگاښ د ۱۳۸۲ هـ ش) کې د ۱۳۸۱ کال کلني
چاپ او خپره کړي هغې کې د هيواد نفوس ۲۲ ميليونه ښودل
شوي (۹) دا په داسې حال کې چې په هيواد کې د ډيمومي بشپړې
سرشميرنې لپاره مقدماتي کار په ۱۳۸۲ هـ ش روان دی او په (۷)
ولايتونو کې د ۱۳۸۱ له پای د ۱۳۸۲ د غبرگولي تر مياشتې
سرشميرنې شوي او (۳) ولايتونو کې رواني دي. په نظر کې ده
تر ۱۳۸۶ هـ ش کال په هيواد کې بشپړه سرشميرنه وشي. په دې
ډول به د هيواد نفوس څرگند او په راتلونکي کې به د نفوسو
مطالعاتو او ديموگرافيکي څيړنو ته يو پوخ بنسټ جوړ شي.

دهیواد بیلابیلو سیمو کی دنفوسو

دمیشت کیدو څرنگوالی او عوامل یی

په بیلابیلو سیمو او ساحاتو کی دنفوسو میشت کیدنه یا په ټاکلی او یوه معینه جغرافیاوی ساحه او حدودو کی دوگړ و دژوند او داوسیدو غوره کولو موضوع دنفوسویا بشری جغرافیا په نوم یادېږی چی دوگړ و له خوا دسیمو د نیولو په مانا افاده کیږی تر څو هلته ژوند وکړی. دی ته دنفوسو استقرار هم ویل کیږی. ښکاره خبره ده چی خلکو هیڅکله په انفرادی توگه ژوند نه دی کړی بلکی تل په گروپی او ټولنیزه بڼه او سیدلی دی. داوسیدو گڼی سیمی ، دکلیو قصباتو او ښارونو په نومونو یادېږی. داوسیدو ځای یوازی هلته دوگړو د پاتی کیدو یا رهائش په مانا نه ده ، بلکی دوگړو د اقتصادی ، تولیدی او اجتماعی فعالیتونو مرکز هم بلل کیږی (۱-ص ۸۶) په دی توگه چی وگړی یو جغرافیاوی ساحه کی ژوند غوره کوی ، دا نه یوازی دتوپوگرافی او اقلیم له پلوه باید ورته مساعد وی ، بلکی دیو شمیر اقتصادی منابعو او طبیعی سرچینو له پلوه هم باید ددوی اړتیا وی پوره کاندی. په افغانستان کی هم نفوس دسیمو دسرسبزی ، داوبو د موجودیت ، هوار والی او نورو

گټورو موقعیتونو او منابعو له مخی میشت شوی دی. یو
عمومی برداشت داسی اخیستل کیږی چی نفوس بالعموم
دسیندونو په غاړه میشت شوی او کلیو او ښارونو ته یی
انکشاف ورکړی دی.

په دی ډول فزیکي عوامل چی جغرافیوی محل، لوړی -
ژوری، اقلیم او داوبو موجودیت څخه عبارت دی، لومړنی
عامل او اقتصادی عوامل چی د مالدارۍ او کرنی لپاره
مساعدي جلگی، دکانونو شتوالی، حاصلخیزی خاوری، میوه
لرونکی او بی میوی ځنگلونه او دنورو منابعو موجودیت دی،
دویم عامل دی. همدغو دوو عواملو دنفوسو دکثافت او میشت
کیدو (جبر) ټاکلی دی.

سره له دی چی وروسته له اتلسمی پېړی دصنایعو،
مواصلاتو او سوداگری په پرمختیا سره کانی (معدنی) توکو
(موادو) زیات ارزښت وموند او دهغو هیوادونو اقتصاد چی
دصنعت، کانی توکیو او تجارت په بنسټ پر مخ روان و، هلته
کرنی خپل لومړی درجه ارزښت له لاسه ورکړ، خو دافغانستان
په شان ځینو هغو هیوادو کی چی اکثریت نفوس یی په کرنه کی
بوخت دی او دکرنی سکتور یی په ملی اقتصاد کی عمدتاً
مسلط سکتور دی، هلته بیا دنورو سکتورونو په پرتله زراعت
ټاکونکی رول لری. په افغانستان کی ۸۰-۸۵ سلنه وگړی په
سیده او ناسیده ډول دکرنی په سکتور کی بوخت دی، نو ځکه
کرنه او مالدارۍ دنفوسو ویش او تمرکز کی ټاکونکی رول لری.
نو ځکه په دی هیواد کی هم لکه دنړی دیو شیمر نورو هیوادونو
په شان وگړو هغه شنې ساحی، دښو حاصل ورکونکو خاورو

خمکي، وادي گاني او سواحل دژوند لپاره غوره کړې چې کره او مالداري پکې وکولای شي او ددې ترڅنګ نا مساعدې سیمې دکرني او مالداري لپاره مساعدې کړې. له دې کبله چې زمونږ ګران هیواد افغانستان یو غرنی هیواد دی نو ځکه له ۴۰۰۰ مترو لوړو سیمو کې هېڅ ډول نفوس میشت ندي، تر ۲۵۰۰ مترو لوړو سیمو کې دنفوسو میشت کیدنه ډیر لږ ده، یوازي د وزو او پسونو روزونکي مالداران ژوند پکې کوي چې هغه هم دژمي موسم کې ټیټو ارتفاعاتو ته راکوزیږي، خو هغه ساحې چې دسمنډر له سطحې ۱۰۰۰-۲۰۰۰ متره لوړې دي، دهیواد ډیر زیاته سیمه یې نیولې ده او زیات شمیر نفوس هم پکې میشت دي چې دګڼ شمیر وګړو بوختیاوې یې کره او مالداري، محلي کوچني تشبېثات او نور دي. خو هغه شمیر سیمې چې له ۱۰۰۰ مترو ټیټه ارتفاع کې دي د وسعت له پلوه دریمه کتګوري کې راځي او دکرني له پلوه ډیرې مساعدې خاوري او هوا لري، آن داچې څلور فصله حاصلات ورڅخه اخیستل کېږي دا ډول سیمې هم ګڼ شمیر نفوس لري. دلوړو سیمو مثالونه سالنګونه، دوشي، خنجان، دبدخشان شني غرنی ساحې او نوري دي، دویمه کتګوري مرکزي ولایتونه، جنوب او جنوب غرب ساحې او دریمه کتګوري جلال آباد، کنړ او د لغمان لویه برخه را اخلې.

دافغانستان کلیوالي او ښاري نفوس:

سره له دې چې افغانستان یو څو دگوتو په شمار لوی ښارونه لري، خو بیا هم دښارونو او کلیوجوت توپیر موجود

دی. په ښارونو کې د ګڼو اقتصادي فعالیتو د شتوالی او د عامه خدماتو د فراهموالي له کبله نفوس زیات میشت دی. هر کال یو شمیر کلیوالي نفوس د تل لپاره ښارونو ته مهاجرت کوي او له بله پلوه ښارونه مخ په کلیو ورپراخېږي. دا دواړه لا ملونه د ښاري کیدو (Urbanization) ښکارنده نوره هم چټکه کړې ده. د ارقامو له مخې په افغانستان کې په عادي حالاتو کې په منځني ډول ۳٪ وګړي ښارونو ته یو کال کې ګډه کوي. ددی عوامل په زراعتي سکتور کې د پرمختللي تکنالوژي دود کیدل، په ښارونو کې د تښتاتو پیاوړي کیدل، د ښوونې او روزنې وده، د ذوق بدلون او نور راځي. د هغو ارقامو له مخې چې په ۱۳۵۴ کال کې خپاره شوي وو د ټول هیواد نفوس یی ۱۶۶۶۵۰۰۰ تنه ښودلی و چې له هغې جملې ښاري نفوس ۲۳۹۰۰۰۰ او کلیوالي نفوس ۱۱۸۷۰۰۰۰ او کوچي نفوس ۱۴۰۵۰۰۰ تنه ښودل شوي و. په هیواد کې لومړني بشپړي سرشمیرني ګڼي میشت ښارونه پنځه ښودلي دي (کابل، قندهار، هرات، مزار شریف او جلال آباد) نور ښارونه نسبتاً کوچني دي (29-p285) د لومړني بشپړي سرشمیرني له مخې د ټول ښاري نفوس ۱۱۰۷ سلنه او کلیوالي نفوس ۷۲۱۴ سلنه او کوچي نفوس ۱۶۹ سلنه ښودل شوي و. (۴-ص ۱۰۱)

د سني ګروپونو څرنگوالي:

له دی کبله چې د بیلابیلو احصائیو او ارقامو تحلیل او چمتو کول چې د نفوسو د ترکیب، سن، جنس، داشتغال او بیکاري اندازی، سواد او نورو داسې ضروري معلوماتو

لرونکی وی . ډیر پراخه کار او تجربه غواړی او گڼ شمیر دیموگرافیکي ارقام پراسیس او آماده کول کمپیوټري محاسباتو ته اړتیا لری. نو دسني گروپونو بشپړ تحلیل د ځینو نیمگړتیا وو له امله نه دی ترسره شوی. په لومړي بشپړه سرشمیرنه کی سن او جنس، دکار او بیکاري، کلیوالی او ښاري ساکن او کوچي نفوسو په هکله معلومات ورکړل شوی. سني گروپونه راتلونکی ته پریښول شوی و، خو دومره ویل کیدای شی چی دافغانستان نفوس عمدتاً ځوان نفوس دی.

دنفوسو دکار ځواک:

موږ په دی پوهیږو چی ټول نفوس سل په سلو کی په تولید کی برخه نلری، دا ځکه چی یو شمیر لا دکار عمر ته نه دی رسیدلی، نور یی دکار له سن څخه اووښتی دی او له بله پلوه نفوس په دری برخو ویشل شوی دی:

۱_ دکار له عمر کوچنی سن.

۲_ دکار سن .

۳_ دکار له سن څخه اووښتی عمر.

ددغو نړیوالو عمرونو ترمنځ پوله او برید ټاکل دیلا بیلو هیوادونو شرایطو قوانینو او اصولو له مخی توپیر کوی (۱-ص ۶۰) زمونږ په هېواد کی دکار سن له ۱۵-۵۹ کلن پوری ټاکل شوی دی. په ۱۳۵۹ کال کی دکار عمر وگړی ۸۵ میلیونه ښودل شوی و چی له هغی جملی یی ۴۳۸ سلنه اقتصاداً فعال وگړی، خو ۵۶۲ سلنه یی اقتصاداً غیر فعال وگړی وو. دساکن نفوس دبشري ځواک څخه ۹۴۵ سلنه یی په

کار گومارل شوی او ۵ر۵ سلنه یی وزگارو. له دی کبله چی دافغانستان نفوس دخپلو دیموگرافیکي خصوصیاتو له مخی یو ځوان نفوس دی، نو ممکن تر ډیره وخته پوری به دبشری ځواک وده گرځندی وی. (۴-ص ۱۱۶).

په ۱۳۶۸ هـ ش کال کی دیو بل احصائیوی راپور له مخی دکار ځواک وگرپی یعنی له ۱۵-۵۹ کلنو پوری ټول ۷۶۴ میلیونه تنه وو چی له دی جملی ۶ میلیونه یا ۷۸۶ سلنه اقتصاداً فعال وگرپی و، همدا کال دکارځواک له جملی ۸۰۹ سلنه په کرنه، ۸ سلنه په سوداگری، ۷ر۵ سلنه صنایعو او تفحصاتو، ۶ر۱ سلنه جوړښتونو او ۶ر۲ سلنه ترانسپورت کی بوخت وو. غیر تولیدی برخو کی ۸۷۷۱۸۰۰۰ تنه بوخت و (۹) دیو نړیوال راپور له مخی په ۱۹۸۷ هـ ش کال کی په ټولو بیلا بیلو اقتصادی سکتورونو کی ۳۸۶۸۰۸۱ تنه بوخت وو چی له دی جملی څخه ۳۵۶۶۰۹۸ تنه یی نارینه او ۳۰۱۹۸۳ تنه ښځینه نفوسو (24,268) په دی جمله کی کوچیانی نفوس نه وشمیرل شوی. په کار کی دبوختو نفوسو له جملی ۷۷۵۱۰ تنه یعنی ۱۱۴۵۳ ښځی او ۶۶۰۵۷ نارینه نوی په کار گومارل شوی وو. (29286).

دافغانستان دنفوسو کلنی منځنی وده، مړینی، زیریدنی او دمهاجرتونو لنډه شرحه:

په دی برخه کی دکلیوالی اوبناری نفوس ترمنځ دمشخصاتو له لحاظ ژور توپیر شته یعنی کلتوری او روغتیایی عوامل دی چی پورتنی مشخصات اغیز من کوی،

خو بیا هم په دیموگرافیکي تحلیلونو کې، زیریدنی په هرو زرو تنو کې ۳۵ تنه او مړینې په هروزرو تنو کې ۱۳ تنه دی چې دنفوسو کلنی وده ۲۲ سلنه ښودل شوی حال دا چې په ځینو وختونو کې کلنی وده ۲۳ هم ښودل شوی (۴- ص ص ۹۷- ۹۸) دغه راز دیوی نړیوالې خپری شوی احصائی له مخې په هرو زرو تنو کې زیریدنی ۴۸۱ او مړینې ۲۲۳ تنه ښودل شوی دی (29,285) جنسي نسبت ښاری نفوسو کې ۱۰۹ او کلیوالی کې ۱۰۵ او په ساکن نفوس کې ۱۰۶ نارینه دهر و سلو تنوښځو مقابل کې ښودل شوی. هرکال تر (۳ %) وگړي له کلیو ښارونو ته مهاجرت کيږي نو په دی توگه ښارونه دنفوسو له پلوه په لازيات گړندیتوب وده کوی.

اخځونه :

۱- جويان ، شیر احمد او پوهاند محب الله رحمتی، (۱۹۸۶)
جغرافیای نفوس: کابل پوهنتون.

۲- دودیال، محمد بشیر . (۱۳۷۹) دافغانستان طبیعي سرچینو پیژندنه ، د افغانستان د کلتوري ودی ټولنه - جرمني، کولن ښار.

۳- دودیال ، محمد بشیر. (۱۳۷۷) دشواری های باز گشت اواره گان افغانستان مرکز مطالعات افغانستان (ASC) ټاپ پرنټز، پشاور- پاکستان.

۴- رحمتی، محب الله . (۱۳۶۴) جغرافیای بشري افغانستان ، پوهنځی زمین شناسی پوهنتون کابل.

۵- سرابي ، عبدالواحد. تاریخ نظریات اقتصادي (۱۳۶۳) ، پوهنځی اقتصاد ، پوهنتون کابل.

۶- سهاك، محمد حسن . (۱۳۸۰) په شلمه پيړۍ كې دهيواد نفوس: دافغانستان کلتوري ودی ټولنه.

۷- شبان، محمدانور. (۱۳۷۵) تیسوریها، عوامل و سیاست های انکشاف ، یونین پرنټز پشاور.

۸- کاکړ، محمد حسن، (۱۳۷۷)، رڼا او دفاع یا دافغانستان دنفوسو تاریخ، دسای دپښتو څیړنو پراختیا مرکز، پېښور.

۹- ... سالنامه های احصائیوی . وزارت احصائیه مرکزی (اداره مرکزی احصائیه) از سالهای ۵۲-۱۳۵۴ ، ۱۳۶۰ ، ۱۳۶۸ ،

۱۳۶۹، ۱۳۸۰. طبع اداره مرکزی احصائیه مطبعه دولتی و مطابع آزادی، کابل.

۱۰- ... دستور العمل کنترولران (۱۳۵۸) اداره مرکزی احصائیه مطبعه دولتی، کابل.

۱۱- ... دستور العمل سرشماران (۱۳۵۸) اداره مرکزی احصائیه مطبعه دولتی، کابل.

۱۲- ... نتایج نهائی سرشماری نفوس شهر کابل. (دردو جلد) (۱۳۶۷) ، اداره مرکزی احصائیه ، مطبعه دولتی، کابل.

۱۳- ... احصائیه (۱۳۶۲) ارگان نشراتی اداره مرکزی احصائیه . طبع نشرات اداره مرکزی احصائیه ، مدیریت نشرات ریاست اداره مرکزی احصائیه، کابل.

14- Bhatti,Iqbal.A.(1990): Statistics made easy,Bhatti Publishers. Iahore, Pakistan.

15_ Barclay,G.W.(1985) Techniques of Population Analysis .John Wisley and Sons, Inc. ,New Your.

16_ Bogue, D.J.(1969) Principles of Demography. John Wiley and Sons, Inc, New York.

17_ Driver, Edwin, D(1972).Essays on Population Policy: University of Massachusetts Amherst. London.

18_ Kalara, K.B. (1991) Academic's Dictionary of Economics, University of Delhi.

- 19_ Keyfitz, N.(1972). Population Waves in Greville .T.N.E.(eds) Population Dynamics.pp.1-38 Acadimic press. New York.
- 20_ Krishna. (1985), Population Problems; University of Delhi.
- 21_ Laptev, I. (1979) The World of man in the World of Nature Progress Publishers.
- 22_ Mellor, John.W. (1969) The Economics of Agricultural Development,. Cornell University Press, New York.
- 23_ Mian,M.Anwar. (1988). Inter mediate Statistics, Ilami Kitabkhana, Lahore.
- 24_ Raman Kumar, R. (1986), Technical Demography, New Delhi.
- 25_ Roland, Pressat. (1970) Population,C.A.WATTS and Co.L.TD London.
- 26_ Rogers, A.(1975).Introduction to Multiregional Mathimatical Demography, John Wiley and Sons, New York.
- 27_ Valentey ,D.I. (1978) The theory of Population, Progress publishers, Moscow.

- 28_ Wunsch,G.J. and M.G. Termote. (1978).
Introduction to Demographic Analysis- principles
and methods, plenum press, New York.
- 29_ ...The Europa year book (1987),A World
survey, Vol,1. eropa publications Limited 1987.
- 30_ ...Population , (Journals) , (2000),Vol.15, No,1-2-
3-4- (ST/ESCAP/2094) and (ST/ESCAP/2086) U.N.
- 31_ ... Population and development Reviw (1981).
No.1. March 1988, New York,
- 32_... Review and appraisal of the world
population plan of Action, (1995), U.N.New York.
- 33_ ...«Population bulletin» bulletin of the United
Nations (2000),New York.
- 34 _ ... World Population Monitoring (1993), (1996)
New York.
- 35 _ ... The U.N Monthly Bulletin of Statistics (1991).
New York.

ضمایم:

❖ نقشی

❖ دنفوسو ددینامیک سنجش کی د(e^x) قیمتونو جدول او

دنفوسو دهرم بیلگی.

❖ ددیموگرافیکي نقشو خانگري علایم او سمبولونه .

❖ په هیوادکی دسرشمیرنو لپاره دطرح شویو

پوښتنلیکونو ځینی بیلگی.

لومړی ضمیمه:

لاندی نقشه دپسفیک جزایر ښکاره کوی. دآسیا

پسفیک حوزی هیوادونه په نړیوالو خپرونو او دنفوسو څیړنو

کی خانگري ځای لری. ددی لپاره چی دا ښکاره شی چی

دغی حوزی او په تیره بیا په خپله دپسفیک په جزایرو کی

کومی سیمی شاملی دی دنفوسو په مجله کی دهغی

خانگري ښودنه شوی ده چی په لاندی توگه ده :

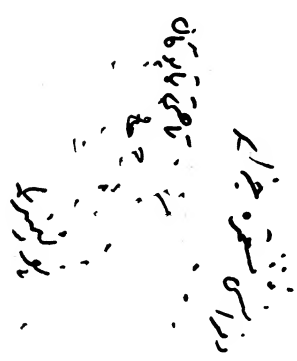
اقتباس له :

Population Journal – Asia- Pacific Vol. 15 No.2.2000

150°E

180

150°W

دریای جنوبی آرام

The Pacific Islands

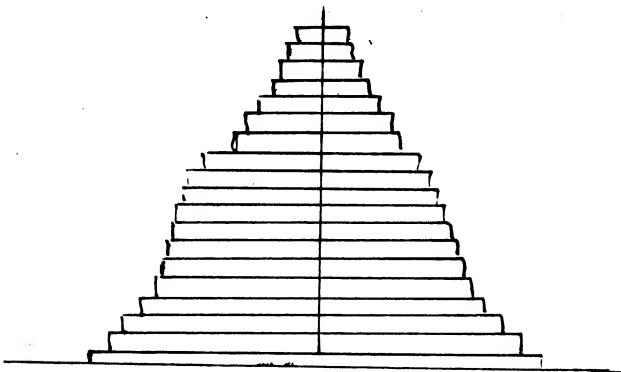
دويمه ضميمه:

دنفوسو ديناميك كى دهغى لپاره دقيمتونو جدول:

<u>X</u>	<u>e^x</u>	<u>$\text{Log } 10(e^x)$</u>	<u>e^{-x}</u>
0,00	1,0000	0,00000	1,000000
0,05	1,0513	0,02171	0,951229
0,10	1,1052	0,01043	0,904837
0,15	1,1618	0,00514	0,860708
0,20	1,2214	0,08656	0,778801
0,25	1,2840	0,10857	0,818100
0,30	1,3499	0,12039	0,740818
0,35	1,4191	0,15200	0,704688

دنفوسو دهرم يوه عادى بيلگه:

افقى محور په ټول نفوس كى دهر سنى گروپ فيصدى
او عمودى محور سنونه ښكاره كوى. ښى خوا ته اناث او
كينى خواته ذكور نفوس ښودل كيږي.

در پیر نسلون : حنه نین اداکاری چی دوگر شیرین نسکیچ مپون
کی کو چینو کلبو نه چ مار کیزی .

نم یوالی پولی

دولا بیتونو پولی

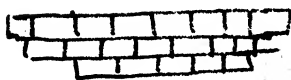
دکو چینو اداکاری واحد دان
پولی مثلاً ولسوالی

دشمار دسیه پولی

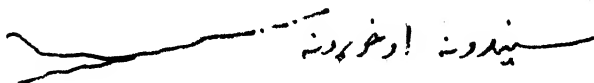
دشمار، لباره مراد نظر کلی
اد دهنو حد و د

کروندی اداگریزی ساچ

کبز لپخونه

سیندونه او غورونه

کو چنی سیندونه

چینه

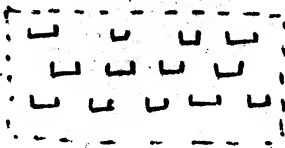

پوخ سمرک

دو مورو کر پیر شوی سمرک

کچه سمرک ادبلی لاره

جو مات - خیانت

هدیره

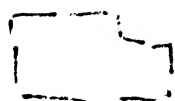

شر رنده

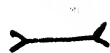
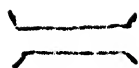

بنو دنگی

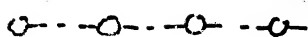
د تیلفون مزی

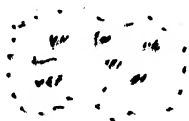
شماره ساحه

کوچنی ادلوی پول

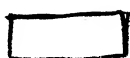

کاسینر

جبه زار

دگروپ دکنتر دلساح (په سه رند)

اداری حکومتی داحدا (په رند)

دسوپرايزر سسيم (شپږ رند)

ويال

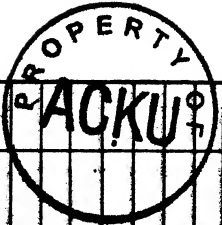
يادونه :

په لوړې سرستېرنه کې دد اعلایم کارول
شوی د د جبهیل غرونو او غونډیزو لپاره
خپل ایښاري منل شوی رنگونه کارول دي.

حکومت و ضمیمہ:

[illegible][illegible]

دیموگرافیا

۹۱

د نفوسو تحلیل

مؤلف

پوهاند محمد بشير "نويال"

۱۳۸۲ ل.

